

Fakultet for humaniora, samfunnsvitenskap og lærerutdanning

Folkemordet i Rwanda

Voldens brutalitet og sivile aktørers deltagelse

—
Charlotte Renland Kolstad

Masteroppgave i historie, HIS-3905. 15. mai 2014

Forord

Jeg vil gjerne takke veilederen min, Randi Rønning Balsvik, for god støtte, tilbakemelding, råd og oppmuntring under skriveprosessen. Takk for engasjement og utfordringer. Prosjektet ville ikke vært mulig uten deg. Videre ønsker jeg å takke informantene mine som var villig til å stille opp på intervju. Jeg vil også takke Fred Holt som har gitt meg inspirasjon og spennende innfallsvinkler under skriveprosessen.

Oversikt over begreper og forkortelser

- Abakiga:** ”Fjellfolket”. Betegnelse på nordlige hutuer. Var i fiendtlig opposisjon mot tutsimonarkiet og de sørlige hutuene. Abakiga-elitegruppen oppnådde politisk, militær og økonomisk makt under president Habyarimanas regjeringsperiode. Fremtredende aktører under folkemordet.
- CDR:** *Coalition pour la défense de la république* (Coalition for the Defense of the Republic). Hutuekstremistisk politisk parti i opposisjon mot Arusha-Avtalen. Ansvarlig for Radio Télévision Libre des Mille Collines (RTLHC)
- FAR:** *Forces Armées Rwandaises*, den rwandiske regjeringshæren til president Habyarimana. Opprettet med belgisk assistanse etter uavhengigheten i 1962. Erstattet av RPA etter folkemordet.
- Hamittiske rase:** En ideologi som formet mye av synet til europeerne på afrikanerne. Tutsiene var ikke av afrikansk herkomst men var i slekt med den europeiske eller ”hvite rase”. Ideologien ble tatt i bruk under belgiske koloniherrer.
- Interahamwe:** ”*De som arbeider sammen*”. Ungdomsparti (militser) dannet av Habyarimanas parti MRND. De fikk militær trening av både Habyarimanas soldater og franske soldater. Organiserte og utførte stor del av massakrene under folkemordet. Medlemmer er holdt ansvarlig for massedrap på hundretusener.
- MDR-PARMEHUTU:** Hutuparti dannet i 1957 som kaller seg for *Movement Démocratique Rwandais/Party of the Hutu Emancipation Movement* (Rwandese Democratic Movemen/Party of the Movement and of Hutu Emancipation). Dannet av Grégoire Kayibanda, Rwandas første president.

- MDR:** *Mouvement démocratique Rwandais* (Democratic Republican Movement), dannet i 1991, et sosialdemokratisk parti i opposisjon med regjeringspartiet MRND
- MRND:** *Mouvement révolutionnaire national pour le développement* (National Revolutionary Movement for Development). President Habyarimanas regjeringsparti grunnlagt i 1975. Hutuekstremistiske krefter innad i partiet.
- NRM:** *National Resistance Movement*, Ugandisk hær ledet av Yoweri Museveni. Vervet mange eksiltutsier under den ugandiske borgerkrigen fra 1979 – 86.
- PDC:** *Parti Démocrate Chrétien* (Democratic Christian Party), en demokratisk kristen partigruppe som støttet Habyarimanas regjering og parti i 1991
- PL:** Parti Libéral (Liberal Party), urbant parti dannet i 1991. Motstandere av MRND og MDR
- PSD:** *Parti Social Démocrate* (Social Democratic Party), opposisjonsparti mot Habyarimana dannet i 1991
- RPA:** *Rwandan Patriotic Army*. RPFs militære fløy. Under ledelse av Paul Kagame, en geriljagruppe med sikte på maktovertagelse i Rwanda.
- RPF:** *Rwandan Patriotic Front*. Opprinnelig kaldt *Rewanese Alliance for National Unity* (RANU), grunnlagt i 1979. Endret navn og strategi i 1987. Politisk opprørsgruppe dannet av tutsier som levde i eksil i Uganda, og startet den rwandiske borgerkrigen da de angrep Rwanda fra Uganda i 1990. De vant til slutt kampen mot det hutuekstremistiske regime og tok over makten i juli 1994. Har siden hatt all politisk makt. Deres rolle i forbindelse med folkemordet er uklart.

RTLM

Radio Télévision Libre des Mille Collines, en hutuekstremistisk radiokanal dannet av CDR med nære bånd til regjeringspartiet og andre hutuekstremistiske politiske partier. Ansvarlig for omfattende spredning av propaganda både før og under folkemordet.

Ubugake:

'Å være klar til å kalve'. Det er betegnelsen på en svært komplisert sosial prosess i forbindelse med kalvetradisjon i Rwanda. Denne sosiale prosessen tillot hutuer og tutsier å bytte gruppeidentiteter. Vi snakker om en patron (shebujá) og en klient (mugaragu). En tutsi-patron gir en ku til sin hutu-klient. Dette patron-klientforholdet utgjorde en viktig funksjon i det sosialpolitiske hierarkiet i det førkoloniale Rwanda.

UNAR:

Union Nationale Rwandaise (Rwandese National Union) Et parti dannet av konservative tutsier i 1959.

Kart over Rwanda

Kartet viser de viktigste stedene i Rwanda som er nevnt i oppgaven.

Byumba ligger i nord, Gisenyi ligger i vest, Butare ligger i sør og Kibungo ligger i øst.

Innholdsfortegnelse

Kapittel 1: Inroduksjon

1.1 Innledning.....	1
1.2 Fakta om Rwanda.....	2
1.3 Problemstilling.....	3
1.4 Begrepsavklaring.....	5
1.5 Prosjektets kildegrunnlag.....	7
1.5.1 Tidligere forskningslitteratur.....	7
1.5.2 Intervju.....	8
1.6 Metode.....	9
1.6.1 Intervjuguide.....	10
1.6.2 Utvalg.....	11
1.6.3 Anvendelse.....	11
1.6.4 Etiske utfordringer og kildekritiske dilemmaer.....	11
1.7 Struktur.....	12

Kapittel 2: Bakgrunnshistorie: Førkolonial og kolonial tid

2.1. Innledning.....	13
2.2. Den førkoloniale staten.....	13
2.2.1. Transaksjoner mellom folkegruppene.....	15
2.2.2 Ekteskapsmønstret.....	16
2.3 Kampen om Afrika.....	17
2.3.1. Tyske koloniherrer og misjonærer.....	17
2.3.2. Belgierne: rasedannelse, favorisering og diskriminering.....	18
2.4 Uenigheter om kolonitidens innvirkning.....	22
2.4.1 Dårlig økonomisk utbytte og et indirekte styre.....	23
2.4.2 Hvor viktig var den tyske og belgiske kolonitiden?.....	23
2.4.3. Hvor store var samfunnsendringene?.....	24
2.5 Oppsummering.....	25

Kapittel 3: Et uavhengig Rwanda

3.1. Innledning	27
3.2. Huturevolusjon	27
3.3. Kolonitidens ideologi med omvendt 'fortegn' og president Kayibanda	29
3.3.1. <i>President Habyarimana</i>	31
3.3.2 <i>Flyktningstrøm av tutsier</i>	32
3.4. 'Demokratisering' og flerpartisystem som en del av borgerkrigen	33
3.4.1 <i>Vold som en del av den politiske prosessen</i>	36
3.5 Fredsforhandlingene	38
3.6 Oppsummering	40

Kapittel 4: "Den skjulte sannhet?"

4.1 Innledning	42
4.2 Bakgrunn for RPFs angrep på Rwanda	42
4.3 Kagame overtar ledelsen av RPF	45
4.3.1 <i>Kagames ambisjoner</i>	47
4.3.2 <i>Vold som en del av RPFs hverdag</i>	47
4.3.3 <i>Interne flyktninger</i>	48
4.4 Fredsforhandlingene	49
4.4.1 <i>Hutuekstremistene</i>	50
4.4.2 <i>Kagames spioner</i>	51
4.4.3 <i>RPF var villige til å ofre tutsiene</i>	52
4.5 Presidentens død ble startskuddet på folkemordet	53
4.6 Oppsummering	55

Kapittel 5: Omfanget av folkemordet

5.1 Innledning	56
5.2 Hvem var morderne?	56
5.3 Voldens brutalitet	57
5.3.1 Kirkens aktive deltagelse	59
5.4 Likheten mellom folkegruppene.....	61
5.5 Oppsummering	62

Kapittel 6: Hvorfor så mange sivile aktører?

6.1 Innledning	63
6.2 Drapsmønstrene	63
6.3 Folkemordpsykologi.....	64
6.3.1 Menneskets grenseløse fantasi og ydmykelse	64
6.3.2 Den autoritære kulturen	65
6.3.3 "Det er oss eller dem"	67
6.4 Propaganda – innprenting av folkemordideologi	67
6.4.1 Dannelse av fiendebilde og frykt	68
6.5. Massakrene i Kigali.....	69
6.6 Befolkningspress	70
6.6.1 Habyarimanas agrarnasjonalisme og jordens kulturelle viktighet	71
6.6.2 Bugesera (sør, like utenfor Kigali)	71
6.6.3 Kanama (nordvest, like Gisenyi)	73
6.7 Oppsummering	76

Kapittel 7: Oppsummering

7.1 Etniske forhold	77
7.2 Politiske mål	78
7.3 Borgerkrig.....	78
7.4 Propaganda	79
7.5 Befolkningspress	80
7.6 Avslutning	80

Kapittel 1

Introduksjon

1.1 Innledning

Mellom april og juli i 1994 ble hundretusener av mennesker massakrert i et av historiens mest omfattende tilfeller av massedrap: folkemordet i Rwanda. I denne sammenheng skal jeg i min oppgave prøve å forklare hvorfor 800 000, eller 11 % av landes befolkning, ble drept på bare tre måneder, og mer enn 2 millioner mennesker drevet på flukt. Her skal det understrekes at de eksakte tallene aldri kan fastsettes.¹ 800 000 er kanskje et tall som en rasjonell hjerne ikke helt klarer å forestille seg, 800 000 menneskeliv revet bort fra verden på 100 dager. Dette tilsvarer 8000 drap om dagen, og mer en fem drap hvert minutt.² Når mennesker oppgis i tall, får man et upersonlig bilde av omfanget, og mange kan lett glemme at det er mennesker man snakker om. Paul Rusesabagina skriver:

Hvert av disse livene var som en liten verden i seg selv. Et menneske som lo og gråt og spiste og tenkte og følte og hadde det vondt, akkurat som alle andre mennesker, akkurat som du og jeg. Alle barn av en mor, hver og en av dem uerstattelig.³

Min motivasjon og interesse for dette temaet ligger i at min samboer kommer fra Rwanda. Han er en av de to millionene som måtte flykte fra landet for å berge livet. Jeg begynte å stille spørsmål til hans vennlige og omsorgsfulle familie rundt folkemordet i Rwanda, svarene jeg fikk gav meg en indre motivasjon til å studere dette temaet.

Til forskjell fra det jødiske holocaust hvor få drepte mange i avsidesliggende gasskamre, er den ”folkelige deltagelsen” overveldende ved folkemordet i Rwanda. Folkemordet var planlagt og iverksatt av landets myndigheter, men deltagelsen var massiv fra den sivile befolkningen. Drapene ble utført i lokalsamfunn med begrenset tilgang på moderne våpen. Morderne var sivile som tok til tradisjonelle våpen og drepte kollegaer, pasienter, elever, naboer, venner og i ekstreme tilfeller egne familiemedlemmer.

¹ B. Hagtvatn, *Folkemordenes svarte bok: politisk massevold og systematiske menneskerettighetsbrudd i det 20. århundret*, Oslo 2008: 361.

² P. Rusesabagina, *En ganske alminnelig mann - historien til helten fra Rwanda*, 2007: 13.

² P. Rusesabagina, *En ganske alminnelig mann - historien til helten fra Rwanda*, 2007: 13.

³ Ibid.

Hvordan kan en slik brutalitet forstås? En etablert forklaring i forskningslitteraturen er at folkemordet sprang ut av et gammelt etnisk stammehat. Denne forklaringen var for meg på mange måter for enkel, da det etniske skille ikke var renskåret. Menneskene i Rwanda snakket samme språk, gikk på samme skole, var i de samme barene, hadde de samme jobbene, var medlemmer av samme menighet og bodde i samme lokalsamfunn. De etniske årsakene utgjør en stor del av bildet, men konflikten i Rwanda har dypere årsaker. I min oppgave vil jeg ta hensyn til andre faktorer, i tillegg til de etniske, for å prøve å få en bedre forståelse av hvordan dette kunne skje.

Det vil med dette være nødvendig å se på hva som var opprinnelsen til disse konfliktene og hva som drev dem fremover. Det vil være viktig å unngå forklaringer som reduserer konfliktene til manglende empati eller retorikk om barbari eller irrasjonalitet. Gjennom denne oppgaven skal vi se at den voldelige konfliktens logikk i Afrika verken er mer eller mindre forståelig eller rasjonell enn voldelige konflikter andre steder i verden. Folkemord er et resultat av en lang prosess og ikke bare et innslag av øyeblikkets barbari. Det vil på grunn av dette være nødvendig å gå tilbake i tid for å skjønne hvordan dette folkemordet kunne finne sted.

1.2 Fakta om Rwanda

Rwanda er et veldig lite land med bare 26,338 km², vi kan sammenligne landets størrelse med Troms fylke. Landet har en geografisk beliggenhet i sentral Afrika og er omgitt av høye fjell, dype kløfter og en tett jungel.⁴ Det er et gammelt land, i en gammel verdensdel, som huser mange gamle kulturer. Rwanda har lenge, lenger enn mange andre afrikanske land, vært avgrenset kulturelt og geografisk. Dette i den forstand at de samme gruppene som i dag bebor landet, har levd innen de samme grensene i flere århundrer.⁵

Rwanda og Burundi, nabolandet til Rwanda, er de to mest befolkede landene i Afrika, og blant de tettest befolkede i verden.⁶ I april 1994 hadde Rwanda en befolkning på 7,5 millioner.⁷ Den gjennomsnittlige befolkningstetthet er tre ganger

⁴ G. Prunier, *The Rwanda crisis 1959-1994: history of a genocide*, London 1995: 1.

⁵ S. Njålsson, *Rwanda, folkemord*, Oslo 2009: 23.

⁶ J. Diamond, *Kollaps: hvordan samfunn går under eller overlever*, Oslo 2013: 313.

⁷ S.J. Bjarnar, *Masteravhandling i historie: Ordens makt Fatalisme og afrikanisme i norske avisers fremstillinger av folkemordet i Rwanda* Bergen 2010: 29,30.

høyere enn Afrikas tredje tettest befolkede land, Nigeria, og landet har ti ganger høyere befolkningstetthet enn nabolandet Tanzania.⁸

I landet finner vi tre folkegrupper, twa, hutu og tutsi. I ulike tidsperioder har hutuene vandret inn fra vest, og tutsiene fra øst, og i løpet av årene har de utviklet en felles kultur og samfunnsstruktur. Felles normer, skikker, regler og et felles språk, kinyarwanda.⁹ Disse tre folkegruppene er blitt tolket og kategorisert ulikt opp gjennom historien. Det har alltid eksistert en rangstige blant menneskene i Rwanda, men rangstigen har variert avhengig av sosiale forhold, økonomiske og politiske ståsteder og etnisitet. Den største delen av befolkningen er hutuer, de dekket hele 85 % av befolkningen før folkemordet. Den nest største delen av befolkningen er tutsiene og dekket 15 % av befolkningen. Til slutt finner vi twa-folkene som bare dekket 1 % av befolkningen.¹⁰

1.3 Problemstilling

Folkemord er blitt sett på som et uforståelig og et uforklarlig fenomen. For å forhindre utbrudd av nye folkemord, må vi kunne forstå de som allerede er begått, og for å forstå dem må vi kunne definere dem; avgrense fenomenet. Da jeg begynte å lese om folkemordet i Rwanda syntes jeg det var veldig vanskelig å definere folkemordet i 1994. Årsaksforklaringene var veldig komplekse og oppstykket, og det var vanskelig å forstå sammenhengene i dem.

Det internasjonale samfunn var passive tilskuere av folkemordet, og det var liten innsats for å forhindre tragedien som rammet landet i 1994. Mye kunne vært gjort annerledes av både de rwandiske lederne og det internasjonale samfunnet for å forhindre at situasjonen fikk utvikle seg til et folkemord. På bakgrunn av dette vil fokuset mitt ligge på hvorfor mellom 800 000 og 1 000 000 mennesker ble drept i løpet av tre måneder. Hvordan kan dette forklares og forstås?

Jeg arbeidet ut den overordnede problemstillingen min til *hvordan kunne folkemordet i Rwanda med sivile deltagere finne sted?* For å bedre belyse denne problemstillingen vil en del underproblemstillinger være behjelpelig:

- Hvilket styresett hadde Rwanda før kolonitiden, og hvilke forhold hadde hutuer, tutsier og twa-folkene til hverandre?

⁸ Diamond, 2013: 313.

⁹ Prunier, 1995: 1-4.

¹⁰ Diamond, 2013: 313,14.

- Hva var kolonitidens innvirkning på folkemordet i 1994?
- Hva er huturevolusjonen, og hvilke konsekvenser hadde den?
- Hvorfor brøt det ut en borgerkrig i 1990, og hvilke konsekvenser hadde den?
- Hvilke politiske virkemidler ble anvendt i forkant og under folkemordet?
Hvordan, og i hvilken grad påvirket dette den sivile befolkningen?
- Hvilke forklaringer finnes det på sivile aktørers deltagelse?

Delproblemstillingene er hjelpemiddel for å svare på hovedproblemstillingen min.

Det var mange konflikter i Rwanda som foregikk på en og samme tid, hvor staten ikke kunne tilfredsstille alle. Her var det snakk om maktkonflikter, rasekonflikter, militærkonflikter, økonomiske og politiske konflikter. Samtidig er det mye som kunne vært gjort annerledes av lederne i landet, som valgte å overse mulige indikatorer som tilsa et blodig utfall. Landet og befolkningen var under stort press på mange områder, og det var en fruktbar grobunn for hat og misnøye, noe som igjen kunne føre til vold. Istedenfor internasjonal innblanding måtte landet hjelpe seg selv for å få kontroll over konfliktene, hvor ekstremistene tok til drastiske handlinger.

Ut fra problemstillingen min skal jeg ta for meg forhold som skapte hat og misnøye blant befolkningen, og som drev sivile til å delta i folkemordet. Det ideelle vil være å få frem hvordan menneskene følte det i tiden forut og under folkemordet. Jeg vil avgrense problemstillingen min til å se på utbruddet av folkemordet i lys av sivile aktører. Dermed vil det internasjonale samfunn spille en mindre betydelig rolle i oppgaven, og jeg vil derfor ikke ta for meg internasjonale forhold. Folkemordet ble organisert på statsnivå, men drevet av sivile aktører, og jeg vil derfor se på hvilke faktorer som ligger til grunn for at de sivile skal bli drevet til en slik ondskap.

Utfordringen i min oppgave blir å kunne se sammenhengen mellom de etniske, politiske, økonomiske og samfunnsmessige forholdene som er blitt fremstilt i tidligere forskning og litteratur. Mange forfattere og forskere har vektlagt enkelte forklaringer, som for eksempel den etniske forklaringen som er den vanligste, og brukt denne til å besvare spørsmålene rundt folkemordet. Med dette sagt, så vil det ikke bli tatt avstand fra synspunkter fremlagt av andre forskere, men å knytte disse til den overordnede problemstillingen.

1.4 Begrepsavklaring

For å kunne besvare problemstillingen min, er det nødvendig med noen begrepsavklaringer. Hva er egentlig et folkemord og hvordan kan det defineres? Raphael Lemkin er sentral i utformingen av begrepet genocide (folkemord). Han var en polsk jøde som flyktet fra nazistene og etterlot seg 40 familiemedlemmer i Polen, hvor bare en bror overlevde. Lemkin ville ha en lov som kunne straffeforfølge utslettelse av nasjoner, raser og religiøse grupper. Dette kalte han ”universell undertrykkelse”. Senere utviklet han et uttrykk om ”universell jurisdiksjon”, et uttrykk som vi anvender i vår tid. Utgangspunktet for Lemkins lovforslag var nazistenes forsøk på å utrydde hele folkegrupper. Dette var ikke noe som dreide seg om tilfeldigheter, spredt grusomhet eller hevn. Ved å se på hva nazistene hadde i sinne for Polen, en total utslettelse av nasjon og stat, utviklet han fenomenet genocide.

Hans bok, *Azis Rule in Occupied Europe*, kom ut i 1944 og var et heroisk stykke vitenskap. Det var nøyaktig, saklig og detaljert. Det var en del av bestrebelsene som endte opp med folkemordskonvensjonen i 1948.¹¹ I henhold til folkemordskonvensjonen er folkemord definert som:

(...) handlinger som er begått i den hensikt å ødelegge helt, eller delvis, en nasjon, etnisk, rasemessig eller religiøs gruppe som sådan. Disse handlingene omfatter å drepe medlemmer av en gruppe, å forårsake alvorlige legemlig eller sjelig skade på medlemmer av gruppen; bevisst å la gruppen utsettes for levevilkår som tar sikte på å bevirke dens fysiske ødeleggelse helt eller delvis; å påtvinge tiltak som tar sikte på å forhindre fødsler innen gruppen; og med makt å overføre barn fra gruppen til en annen gruppe.¹²

Bruken av ordet ”hensikt” og ”helt eller delvis” har fått kritikk: ”helt eller delvis” indikerer at en gruppe ikke må bli fullstendig utryddet for at det skal utgjøre et folkemord. Det har blitt stilt spørsmål rundt hvor mange som må bli drept for at det er snakk om et folkemord (en debatt jeg ikke tar opp i min oppgave). Bruken av ”hensikt” har bidratt til at konvensjonen er vid nok til å forhindre folkemord på et tidlig stadium. Sterke fiendebilder rettet mot tutsiene dukket opp allerede i 1962, men ble ytterligere forsterket etter 1990. Dette indikerer at planene for folkemordet hadde foregått i en lengere tidsperiode, men at ingen satte i verk tiltak for å forhindre et blodbad.

¹¹ Hagtvet, 2008: 48,49.

¹² R. Kristoffersen, *Masteravhandling i statsvitenskap: "I slike land er ikke folkemord så viktig!": en komparativ studie av Sikkerhetsrådets behandling av folkemordene i Rwanda og Darfur*, Oslo 2008: 24.

Det er i dag enighet om at overgrepene i Rwanda faller inn under definisjon av folkemord. Hutuekstremistene aktet å utrydde tutsiene, noe som kommer til uttrykk i effektiviteten og systematikken som preget folkemordet.¹³ Alle landets innbyggere var pliktet til å bære ID-kort, som viste gruppetilhørighet og bosted. Dette var registrert og arkivert av staten, og resulterte i drapslister som gjorde prosessen effektiv. På grunn av dette var det enkelt å plukke ut folkemordets ofre.¹⁴

Folkemord begrenser offergruppen til å omhandle rase, etniske, religiøse eller nasjonale grupper, hvilket betyr at det ekskluderer sosiale og politiske grupper.¹⁵ Mangel på politiske grupper i definisjonen av folkemord gjør at drapene på politisk moderate hutuer ikke kan oppfattes som en del av folkemordet. Det antas at en tiendedel av de drepte under folkemordet var hutuer.¹⁶ Hutuer som ble drept fra april til juni i 1994 omtales allikevel som en del av ofrene under folkemordet i min oppgave. Jeg kan ikke se på sivile aktører isolert til de som drepte tutsier, da noen hutuer drepte både tutsier og hutuer, mens andre drepte bare tutsier og bare hutuer. For å få en bedre forklaring på sivile aktørers deltagelse er det nødvendig å se på alle gruppene som ble drept under folkemordet.

Hvem er de sivile aktørene? Jeg omtaler mange gang overgriperne som sivile aktører, og dermed er det nødvendig med en definering av dem. Vi finner mange varianter av overgripere. De organiserte er de som tilhører regjeringen eller regjeringshæren. Det er disse som i utgangspunktet skapte fiendebildene og innprentet dem i befolkningen. Regjeringshæren hadde militær trening, med moderne og til dels teknologiske våpen. Alle disse overgriperne faller utenfor definisjon som ”sivile aktører” på grunn av en systematisk drapsstruktur under direkte styring av en organisert ledelse. Neste gruppe med overgriperne er de som tilhørte ungdomsgruppene/partiene (militsene). Flesteparten av disse hadde fått en hurtig gjennomgang av militær trening, og blitt tildelt enkelte teknologiske våpen som pistol, gevær og granater. Andre våpen de opererte med var klubber og macheter. Disse hadde en mindre systematisk organisert drapsstruktur. De kan betraktes som dels sivile og dels militære aktører. Sivile aktører er

¹³ R. Kristoffersen, *Masteravhandling i statsvitenskap: "I slike land er ikke folkemord så viktig!": en komparativ studie av Sikkerhetsrådets behandling av folkemordene i Rwanda og Darfur*, Oslo 2008: 24,25,26.

¹⁴ A. Mellerud, *Masteravhandling i samfunnsgeografi: En studie av sivile aktørers deltagelse i massakrer under folkemordet i Rwanda*, Oslo 2012: 24.

¹⁵ A. Mellerud, *Masteravhandling i samfunnsgeografi: En studie av sivile aktørers deltagelse i massakrer under folkemordet i Rwanda*, Oslo 2012: 21.

¹⁶ Kristoffersen, 2008: 27.

overgriperne som tok til tradisjonelle jordbruksvåpen som de allerede hadde tilgjengelig eller fått tildelt av militsene. De drepte uten direkte ordre fra øvre autoriteter, men etter regjeringens oppfordringer til drap.¹⁷

1.5 Prosjektets kildegrunnlag

Oppgaven min er i hovedsak basert på sekundærkilder. Gjennom tidligere forskningslitteratur har jeg sett på hvilke synspunkter som fremstår i litteraturen. Jeg valgte ut hovedbøker som jeg gjennomgikk grundig, så brukte jeg andre bøker som støtte eller motsigelser.

På grunn av avstand og tidspress hadde jeg ikke mulighet til å benytte meg av så mange primærkilder, men jeg ville benytte meg av de primærkildene som fantes tilgjengelig for meg. Jeg har foretatt intervjuer av flyktninger som kommer fra Rwanda og som befinner seg i en kommune i Norge. Andre primærkilder jeg har brukt er vitneforklaringer, rettsaker og intervjuer på internett.

1.5.1 Tidligere forskningslitteratur

Rwanda er et forskningsområde som i all hovedsak dukket opp i forbindelse med tragedien i 1994, og kan derfor kategoriseres som ny historie. Til tross for dette er det i løpet av årene som har gått siden folkemordet, blitt utgitt et relativt bredt spekter av litteratur på feltet. Forskere fra ulike fagdisipliner har sett på fenomenet fra ulike ståsteder, som har resultert i ulike virkninger. De første bøkene som ble utgitt har fokusert på hendelsesforløp, motiv og årsaksforhold. Senere forskning har fokusert mye på hvordan folkemordet er blitt fremstilt.

Gerard Prunier¹⁸ og Alison Des Forges¹⁹ er to forskere som har fokusert mye på hendelsesforløp, motiv og årsaksforhold, og er kanskje de mest sentrale forskerne på folkemordet i Rwanda. Begge har produsert oversiktsverker som *The Rwanda Crisis – History of a Genocide* (første utgave i 1995) og *Leave None to tell the story. Genocide in Rwanda* (1999). Disse bøkene tar for seg bakgrunnen for, motivet bak og

¹⁷ Mange sivile aktører kan ha blitt identifisert som militser uten at de hadde noen direkte tilknytning til ungdomsgruppene/partiene. Dette på grunn av en brutal voldsutøvelse og mangel på sympati.

¹⁸ Prunier er en fransk akademiker og en spesialist i afrikansk historie. Prunier var i Rwanda to ganger før folkemordet, og var i kontakt med både RPF og regjeringen i Rwanda. Prunier, 1995: 282, 83.

¹⁹ Des Forges var en spesialist i rwandisk historie og var jevnlig i landet fra 1963 og frem til folkemordet. Bjarnar, 2010: 3. Des Forges var også en menneskerettighetsforkjemper. Hun gjorde seg selv upopulær i Rwanda med å hevde at PRF (som bekjempet folkemordet) også måtte stilles ansvarlig for de 30 000 menneskelivene de hadde tatt i etterkant av folkemordet. Hun ble utvist fra landet i 2008 etter at Human Rights Watch publiserte en omfattende analyse av juridiske reformer. *Human Rights Watch Mourns Loss of Alison Des Forges*, bd. 2014 2009.

gjennomføringen av folkemordet. Årsaksforklaringer som blir presentert er overbefolkning, økonomisk krise, ressursmangel og historiske og kulturelle trekk. Prunier og Des Forges forskning gir viktig innsikt når det kommer til forståelse av folkemordet i Rwanda. Begge forskerne mener at folkemordet var et resultat av et maktpolitisk spill, den politiske og militære elitens kamp for å beholde makten tillegges i denne sammenheng en avgjørende rolle.

Da jeg begynte å lese meg opp på stoffet, var den første boken jeg leste *Folkemordenes svarte bok. Politisk massevold og systematiske menneskerettighetsbrudd i det 20. Århundret* (2008) med redaktør Bernt Hagtvet. I denne boken har Thea Martine Ottmann skrevet en artikkel om Rwanda, *Folkemordet FN valgte å ignorere*. Artikkelen tar opp årsaksforhold i korte trekk hvor hun spesielt vektlegger kolonitiden og etnisitet, andre årsaksforhold som hun tar opp er overbefolkning og jordmangel, økonomisk og politisk krise. Hun presenterer ikke årsaksforholdene kronologisk, og har dermed ikke et like detaljert hendelsesforløp som Prunier og Des Forges. Ottmann diskuterer flere motiver for sivile aktørers deltagelser. Dehumanisering, frykt og fiendebilde er sentrale begrunnelser i Ottmanns artikkel. Ottmann er en av de forskerne som legger en større vekt på folkemordets fremstilling hvor hun anvender et sammenlignende perspektiv.

1.5.2 Intervju

Primærkilden min vil som sagt være basert på intervju med flyktninger fra Rwanda. Jeg har benyttet meg av flyktninger som er tilgjengelig i et avgrenset område, og som var villige til å stille opp. Til sammen fikk jeg fem intervjuer, som jeg har anvendt i oppgaven. Fire av disse flyktingene er hutuer, og den siste kommer fra et blandingssekteskap, ”hutsi”. Tre av flyktingene befant seg i Rwanda under hele folkemordet, mens en av dem flyktet til Kongo og den siste var utenlands når folkemordet brøt ut. Den yngste informanten er født i 1977 og den eldste er født i 1957.

Alle flyktingene er født og oppvokst på landsbygda, noen av dem tok høyere utdanning da de ble ungdommer, mens andre fortsatt gikk på videregående eller universitet da folkemordet brøt ut. På grunn av utdanning og jobb har flyktingene oppholdt seg på forskjellige steder i Rwanda, til ulike tider. Ingen av dem var fastboende i urbane eller rurale områder.

Andre primærkilder jeg har benyttet meg av er intervjuer og vitneforklaringer funnet på nett. Abdul Joshua Ruzibiza²⁰ var løytnant i hæren som gikk til angrep mot Rwanda (RPF) og startet borgerkrigen. Noen år etter folkemordets slutt, flyktet han fra Rwanda. I senere tid har han valgt å legge frem sin vitneforklaring i forhold til RPF sin rolle under borgerkrigen og folkemordet.

Journalisten, David Barouskui, har intervjuet Jean-Christophe Nizeyimana.²¹ Han er det den nåværende rwandiske regjeringen vil kalle en ”hutuintellektuell”, hvilket betyr at han har studert på et utenlands universitet med fullført mastergrad. Nizeyimana er ikke politiker, soldat eller tidligere medlem av militsen. Han er en del av den sivile befolkningen, som har ytret sine meninger i et intervju om folkemordet i Rwanda og den nåværende regjeringen. Barouski har skrevet av intervjuet og lagt det ut på internett.

Paul Rusesabagina²² flyktet fra Rwanda 6. September 1996. Han var hotelldirektør, og klarte å skjule 1268 mennesker på hotellet han jobbet på under folkemordet. Gjennom et intervju med Keith Harmon Snow uttrykker Rusesabagina sine meninger rundt folkemordet i Rwanda og den nåværende regjeringen. Rusesabagina har skrevet boken *En ganske alminnelig mann – historien til helten fra Rwanda*, som er basert seg på hans opplevelser under folkemordet. Intervjuet er skrevet av og lagt ut på internett.

1.6 Metode

Jeg har tatt utgangspunkt i noen utvalgte bøker, hvor jeg har sett på hvordan de behandler mine tema og hvilke svar de gir på mine spørsmål. Jeg har arbeidet kvalitativt med tidligere forskningslitteratur, dermed vil presenterte årsaksforklaringer i forskningslitteraturen også befinne seg i min tilnærming til problemstillingen.

Valg av litteratur har funnet sted gjennom veilederen min, Randi Rønning Balsvik, og tidligere skrevne masteroppgaver: Anders Mellerud *En studie av sivile*

²⁰ F. Holdt, *Abdul Ruzibiza fryktet for livet sitt*, bd. 2014, ABC nyheter. Ruzibiza døde 23.09.2010 trolig av naturlig årsak. Det er en bemerkning at Ruzibiza var i opposisjon mot den nåværende rwandiske regjeringen (RPF), som er den seirende hæren av borgerkrigen med Paul Kagame, nåværende rwandisk president, som leder for RPF.

²¹ D. Barouski, *Surviving the Genocide: An Interview with Jean-Christophe Nizeyimana* bd. 2014, Rwanda dokument - her dokumenteres Rwandas nyere historie - tiden før, under og etter folkemordet i 1994.

²² K.H. Snow, *The Grinding Machine: Terror and Genocide in Rwanda*, bd. 2014, Toward Freedom/ Rwanda dokument - her dokumenteres Rwandas nyere historie - tiden før, under og etter folkemordet i 1994.

*aktørers deltagelse i massakrer under folkemordet i Rwanda*²³, Roar Kristoffersen *I slike land er ikke folkemord så viktig*²⁴ og Siri Jørgensen Bjarnar²⁵ *Ordenes makt – Fatalisme og afrikanisme i norske avisers fremstillinger av folkemordet i Rwanda*.

Ved en gjennomgang av hovedbøkene og andre bøker som støtte eller motsigelser, ønsker jeg å trekke ut forklaringer som er relevant for min oppgave å se dem i sammenheng.

1.6.1 Intervjuguide

I muntlige kilder skiller vi mellom *minner* og *tradisjon*. Minner er erindringer av egne opplevelser, mens tradisjon er overlevert gjennom ett eller flere ledd, som vandresagn eller fortellinger.²⁶ I min oppgave vil jeg anvende muntlige kilder basert på minner, rene personlige erindringer om egne opplevelser. Intervjuene er *samtaler* med informanter, som har handlet om folkemordet i Rwanda i 1994. Jeg har valgt å la informantene fortelle om livet sitt, den såkalte *livsløpsmetoden*,²⁷ som kan være hjelpelig for at informanten skal huske bedre og føle seg mer komfortabel i intervjusituasjonen.

Begivenheter fremkalles av sammenheng, og jeg får informasjon om mange sider av informantens liv. Videre får jeg et inntrykk av personen, som kan gjøre det lettere for meg å vurdere troverdigheten i utsagnene. Jeg ønsker å forstå sammenheng i menneskets liv slik at jeg kan unngå oppsplitting i bindestrekhistorier.²⁸

Jeg vil understreke at intervjuene ikke er foretatt på morsmålet, *kinyarwanda*, men på norsk. Informantene ville kanskje ordlagt seg bedre på morsmål, og det ville på mange måter være lettere for dem å formidle det de ønsket. Under samtalene dukket det opp begreper og ord som informanten ikke kunne på norsk, og samtalene kunne i enkelte tilfeller oppleves som litt oppstykket. På den andre siden opplevde jeg ikke dette som veldig problematisk, da informantene har bodd i Norge i mange år. Jeg kjenner også noen av informantene fra før, slik at vi har god kjemi og forståelse for hverandre.

²³ Mellerud, 2012.

²⁴ Kristoffersen, 2008.

²⁵ Bjarnar, 2010.

²⁶ K. Kjeldstadli, *Fortida er ikke hva den en gang var: en innføring i historiefaget*, Oslo 1999: 152.

²⁷ K. Kjeldstadli, *Fortida er ikke hva den en gang var: en innføring i historiefaget*, Oslo 1999: 192.

²⁸ Kjeldstadli, 1999: 193. Bindestrekhistorier: det menneskelige livet er ett: å forstå hvordan mennesket har handlet, er å forstå den totale livssammenheng. Kjeldstadli, 1999: 99.

1.6.2 Utvalg

Intervjuene har et kvalitativt preg, da jeg bare fikk tak i fem informanter. Det var ønskelig å få tak i dobbelt så mange, men det viste seg at dette ikke lot seg gjøre. Intervjuene kan ikke analyseres og sammenlignes ut fra en kvantitativ metode.

Jeg hadde mulighet til å finne informanter i et begrenset område. Det er i utgangspunktet ikke så mange flyktninger fra Rwanda i området, men det er nok til å kunne få en del intervjuer. Det viste seg imidlertid at det var vanskelig å få personer til å stille opp på intervju, da temaet er sårbart og mange ikke ønsker å snakke om det. De informantene jeg fikk tak i, var imidlertid veldig engasjert, og stilte gjerne opp.

1.6.3 Anvendelse

Intervjuene ble tatt opp på bånd, og skrevet direkte av etterpå. Jeg ønsker å anvende intervjuene som illustrasjoner eller eksempler på noe som er belagt i andre kilder. De vil også være et hjelpemiddel til å utdype eller utfylle forskningslitteraturen. Informanten kan gi informasjon som ikke står andre steder og de kan gi en bedre forståelse av litteratur i den forstand at de gir en mulighet til innlevelse. Dette kan være vanskelig metodisk, men målet var å sette seg inn i informantens sted. Minnene formidler det åndelige klimaet, opplevelsen, atmosfæren og stemningen fra fortid og samtid.²⁹

1.6.4 Ethiske utfordringer og kildekritiske dilemmaer

Det kreves av alle som driver forskning å beskytte informantens personvern. Siden intervjuene ble tatt opp på bånd, ble de oppbevart en plass hvor bare jeg hadde tilgang til de. Etter intervjuene var avskrevne og all personopplysning var fjernet ble båndopptakene slettet. Informantene har blitt opplyst om dette og deres rettigheter til anonymitet før intervjuet fant sted. All opplysning i fremstillingen av prosjektet som kan identifisere informantene er anonymisert.

Det kan oppstå situasjoner under samtalene som kan påvirke fremstillingen til informantene. For å prøve å unngå dette, har jeg ikke farget dialogen med formede spørsmål som jeg presenterer for informanten. Bakdelen med dette vil være at jeg ikke har så stor kontroll over hva samtalen vil handle om, hvilken informasjon jeg får ut av intervjuet. Ved livsløpsmetoden forteller informanten om livet sitt, hvor folkemordet er en del av livet, men jeg vil ikke styre informanten inn på konkrete emner, da dette kan påvirke informantens tanker og meninger.

²⁹ Kjeldstadli, 1999: 194.

Mange rwandere er redde for å gå offentlig ut med sine meninger rundt folkemordet og den nåværende regjeringen. Flyktningene er forsiktig i sine uttalelser for å beskytte gjenværende familiemedlemmer i Rwanda. Abdul Joshua Ruzibiza fryktet for sitt eget liv etter UDI hadde sendt asylintervjuet hans til FNs krigsforbryterdomstol i Rwanda. Ruzibiza var redd for at dokumentet hadde kommet i hendene på den rwandiske regjeringen. Etter utgivelse av boken *Rwanda L'Historie Secrète*, ble han offentlig omtalt som fiende av Rwanda. Begrunnelsene for dette var Ruzibizas kritikk av rwandiske myndigheter og avsløringer av RPFs krigshandlinger under borgerkrigen.³⁰ Disse forholdene kan føre til at informanter unngår å dele hele sannheten, eller demper sine meninger rundt maktpolitiske forhold i Rwanda forut og under folkemordet.

1.7 Struktur

Prosjektet er inndelt i syv kapitler, hvor det forekommer en kronologisk struktur. I dette kapitlet presenterer jeg problemstilling, begrunnet avgrensning, nødvendige begrepsavklaringer, prosjektets kildegrunnlag og valg av metode. I kapittel to blir landets bakgrunnshistorie presentert, hvor jeg tar utgangspunkt i en dels sammenligning av førkolonial og kolonial tid og kolonitidens betydning for landets videre utvikling. De neste to kapitlene redegjør jeg for maktpolitiske interesser og konflikter frem til folkemordets utbrudd. I kapittel fem presenteres omfanget av folkemordet, voldens brutalitet og likheten mellom folkegruppene. I neste kapittel har jeg en dypere gjennomgang av forklaringer på sivile aktørers deltagelse. Avslutningsvis gis en samlet oppsummering av funnene i de forgående fem kapitlene.

³⁰ Holdt.

Kapittel 2

Bakgrunnshistorie: Førkolonial og kolonial tid.

2.1. Innledning

I dette kapitlet presenterer jeg forskjellige historiske hendelser fra førkolonial og kolonial tid som kan ha vært betydningsfull for utviklingen i Rwanda. Ambisjonene er å få bakgrunnskunnskap om utviklingen i staten og mellom folkegruppene. Kapitlet er strukturert kronologisk, uten at dette skal gi et inntrykk av at folkemordet i 1994 er en naturlig følge av landets bakgrunnshistorie.

De tre etniske gruppene som vi finner i Rwanda har opp gjennom historien hatt ulike økonomiske og politiske roller. Landets bakgrunnshistorie kan gi oss en bedre forståelse av folkemordet i 1994. Betydningen av kolonitidens påvirkning kan hjelpe meg å finne svar på spørsmålene mine om hvorfor det brøt ut et folkemord, og hvorfor det var så mange sivile deltagere under folkemordet.

Anders Mellerud er uenig i hvorvidt kolonitidens påvirkning i Rwanda kunne hatt en avgjørende betydning i forhold til folkemordet i 1994.³¹ I denne sammenheng vil jeg legge vekt på elementer som ble innført i kolonitiden som forskere, blant annet Gerard Prunier, Alison Des Forges og Thea Martine Ottmann, trekker frem i utviklingen etter uavhengigheten. De mener at kolonitidens betydning endret store deler av strukturen i samfunnet: Tyskerne startet etableringen av den katolske troen, og belgierne videreførte dette og innførte ideologien om rase. Disse forholdene preget ikke bare lederne i samfunnet men også befolkningen.

I siste del av kapitlet vil jeg ta opp Melleruds argumenter for at påvirkningen fra kolonitiden ikke hadde betydning for folkemordet i 1994. Han mener at forskjellene fra førkolonial til kolonial tid ikke var så store at det kan ses som en nødvendig forutsetning for folkemordet.

2.2. Den førkoloniale staten

Folkegruppene var opprinnelig organisert i små grupper som var basert på avstamning eller lojalitet til framragende ledere.³² Nøyaktig når utviklingen tok en vending mot et

³¹ Mellerud, 2012: 32.

³² A. Des Forges, *Leave None to Tell the Story. Genocide in Rwanda*, New York 1999: 31.

føydalt styresett er vanskelig å si. Det er i alle fall en enighet om at tutsiene etablerte kongemakten.³³

Tronen til kongedømmet gikk i arv, og siden det var tutsiene som etablerte tronen, ble den arvet av tutsier i flere generasjoner. Rwanda utviklet tidlig en sentralisert politisk autoritet og høy sosial kontroll. Statsstrukturen var et strengt og autoritært hierarkisk monarki, hvor kongen (*mwami*) kontrollerte handel, økonomisk fordeling og politisk maktbalanse mellom folkegruppene. Det ble tidlig utviklet en frykt for å miste den strenge sosiale kontrollen i landet, noe som skulle vise seg å prege den rwandiske eliten i fremtiden. På grunn av stor befolkningstetthet, i et lite land med sosiale interaksjoner, følte maktinnehaverne at det var nødvendig med en streng og mektig kontroll for å styre landet.³⁴

Mwami kan ses på som toppen av en pyramide med politiske, økonomiske og kulturelle forhold. Disse tre nivåene var veldig kompliserte og må ses i sammenheng med hverandre. Under seg hadde kongen tildelt tre sjefsstillinger i forskjellige geografiske områder, en sjef som kontrollerte landbruket, en som hadde kontroll over menneskene og en som kontrollerte beitene. Menneskene bodde i klynger på fjelltopper, som kan sammenlignes med det vi kaller for nabolag eller boligfelt. Sjefene satte grunnleggende normer for arbeid og betaling for hvert fjell, og hvert hushold hadde egne avtaler for å tilfredsstille regjeringens krav.³⁵

Geografisk opphav i den rwandiske kulturen var viktig, det kan betraktes som like betydningsfullt som ens gruppestatus som enten hutu eller tutsi. For eksempel har det i lange tider vært konflikter mellom nordlige og sørlige hutuklaner. I førkolonial tid var det autonome hutukongedømmet i det nordlige Rwanda ikke underlagt tutsimonarkiet. De nordlige hutuene var bærere av en patriotisk stolthet som ble forsterket av det de oppfattet som et svik da hutuene i sør støttet tutsimonarkiet.³⁶

Ettersom den rwandiske staten vokste i styrke og raffinement, ble den styrende eliten og dens medlemmer klarere definert. Som mektige mennesker i de fleste samfunn, begynte eliten å tenke på seg selv som overlegne i forhold til ”vanlige folk”. Ordet ”tutsi” refererte til elitegruppen, og betyr ”*en person rik på storfe*”. Det er tilsynelatende den første betegnelsen på individstatus i landet. Ordet ”hutu” ble referert til massen av ”vanlige folk” som betydde at de var underordnet eller tilhenger av en

³³ Diamond, 2013: 314.

³⁴ Prunier, 1995: 2,3.

³⁵ Prunier, 1995: 11,12.

³⁶ Mellerud, 2012: 9.

mektig person.³⁷ Gruppene hadde et spesielt og komplisert psykologisk forhold som ble etablert over mange år med felles normer og regler, kultur og tradisjoner.

2.2.1. Transaksjoner mellom folkegruppene

Menneskene i Rwanda levde side om side med hverandre og utviklet et enkelt og sofistisert språk kalt *Kinyarwanda*. De hadde samme regler og normer, de laget et felles sett av religiøse og filosofiske overbevisninger, de skapte en felles kultur som verdsatte sang, dans, poesi og retorikk og de var en del av det samme lokalsamfunnet.³⁸ På denne tiden fantes det ikke noe "Hutuland" eller "Tutsiland".³⁹

Twa, hutu og tutsi ble brukt som en betegnelse på menneskenes sosiale status, ikke for å skape et etnisk skille. Den sosiale statusen ble definert ut fra arbeidet deres. Twa som utgjorde den minste delen av befolkningen, var samlere og jegere og befant seg nederst på den sosiale rangstigen. Hutuene var den største delen av befolkningen, og var i hovedsak bønder. De som befant seg øverst på den sosiale rangstigen og som dominerte politisk var tutsiene, de drev i hovedsak med kvegdrift.⁴⁰

Grunnen til at tutsiene befant seg øverst på den sosiale rangstigen var fordi kvegdrift var forbeholdt denne folkegruppen. I det sørlige og østlige Afrika har kvegdrift hatt viktige kulturelle særtrekk, med stor symbolsk betydning og høy prestisje. Kveg hadde en iboende høy kapital som gav spesielle muligheter for konsentrasjon av rikdom og makt. Det kunne samles og oppbevares over tid, det kunne settes bort og skape avhengige klienter og det kunne brukes til brudekjøp.⁴¹

Det førkoloniale sosialpolitiske systemet ble kalt *ubuhake*. Det tillot flytende overganger mellom folkegruppene, som gjorde det sosialpolitiske systemet fleksibelt. Ubuhake var et patron- klientforhold, et forhold mellom to individer med ulik status, hvor patronen opptrer som beskytter for klienten. Ubuhake ga hutuene muligheten til å få en høyere sosial status og bli tildelt tutsibetegnelsen. Hutuene kunne bytte til seg kveg, eller motta kveg som gave. Når de hadde anskaffet seg ti kveg eller mer ble de definert som tutsier.⁴²

Det var et samspill mellom hutuene og tutsiene som gjorde at de ble avhengige av hverandre. Tutsier som tildelte kveg til hutuer vant tilhengere som kom dem til nytte

³⁷ Des Forges, 1999: 32.

³⁸ Des Forges, 1999: 31.

³⁹ Prunier, 1995: 5. Kinyarwanda er et bantuspråk og det offisielle talemål i Rwanda

⁴⁰ Mellerud, 2012: 8.

⁴¹ J. Simensen, *Afrikas historie*, Oslo 2009: 107.

⁴² Mellerud, 2012: 8; Prunier, 1995: 13,14.

i konflikter med andre medlemmer av eliten.⁴³ Hutuenes korn og tutsienes kjøtt og melk var utgangspunktet for handel. Uten samspill fra den ene eller den andre gruppen ville ikke det sosialpolitiske systemet fungert, og på denne måten respekterte gruppene hverandre.⁴⁴

Til tross for flytende overganger mellom betegnelse, og fravær av en etnisk rangstige, var det ikke likeverd mellom folkegruppene. Det førkoloniale systemet var på ingen måte feilfritt. Tutsiene hadde klare fordeler. De beslagla hutuenes korn for å kreve inn skatt, men hutuene måtte bytte inn korn for å få kjøtt og melk. For å motta kveg måtte hutuene bytte til seg kveg ved å tilby tutsiene tjenester, og som nevnt tidligere fikk de ikke tutsistatusen før de hadde ti kveg eller mer.⁴⁵ Selv om det ikke var likeverd mellom folkegruppene hevder Thea Martine Ottmann at vi ikke kan finne spor av systematisk vold mellom hutuer og tutsier i førkolonial tid. Den førkoloniale staten hadde allikevel sine konfliktområder, men disse konfliktene var på et geografisk plan og ikke mellom folkegruppene. For eksempel var det som nevnt tidligere konflikter mellom nordlige og sørlige hutuklaner.⁴⁶

2.2.2 Ekteskapsmønsteret

Det er uenigheter rundt ekteskapsmønsteret i førkolonial tid. Alison Des Forges hevder at det vanligste var at menneskene i Rwanda giftet seg med de som var i samme yrkesgruppe, spesielt fra 1800- tallet og frem til en sosial revolusjon i 1959. Det vil si at de som drev med kvegdrift giftet seg med andre som drev med kveg, og de som var bønder giftet seg med andre bønder. Hvis dette er tilfelle kan det tenkes at det forekom likhetstrekk innen de forskjellige folkegruppene.⁴⁷ Gérard Prunier mener at ekteskap på tvers av gruppetilhørighet var mer utbredt, og dermed var det vanskeligere å se forskjell på folkegruppene.⁴⁸

Det er imidlertid enigheter om at gruppeidentitet ikke ble bestemt etter utseende. Det kan tenkes at likhetstrekk utgjorde et naturlig resultat av ekteskapsmønsteret, men det kan ikke ses i sammenheng med gruppetilhørighet da identitet ble bestemt ut fra

⁴³ Des Forges, 1999: 31.

⁴⁴ Mellerud, 2012: 8; Prunier, 1995: 13,14.

⁴⁵ Mellerud, 2012: 8; Prunier, 1995: 13,14.

⁴⁶ T. M. Ottmann i Hagtvatn, 2008: 369; Mellerud, 2012: 9.

⁴⁷ Des Forges, 1999: 32. Den sosiale revolusjonen i 1959 var maktskiftet fra tutsieliten til en hutueliten. Bjarnar, 2010: 26.

⁴⁸ Prunier, 1995: 5,6,7,21,22. Det er imidlertid enighet om at folkegruppene lignet mer på hverandre da folkemordet brøt ut.

sosiale forhold.⁴⁹ På denne måten kan en si at hutuene og tutsiene verken var like eller ulike. Arbeidsforhold skapte et sosialt hierarki med skillebegreper som hutu, tutsi og twa, og utviklingen med ekteskapsmønstret kan ha ført til at tutsier lignet på tutsier, mens hutuer lignet på hutuer.⁵⁰

2.3 Kampen om Afrika

For å forstå konflikt og utvikling i det postkoloniale Afrika, er det nødvendig å se på den institusjonelle koloniale arven.⁵¹ Rwanda var en av få afrikanske stater som hadde en identitet som stat før kolonitiden. Den var både politisk og sosialt velorganisert. ”*Kampen om Afrika*” sto hovedsakelig mellom syv europeiske stater: Storbritannia, Tyskland, Frankrike, Belgia, Portugal, Spania og Italia. Disse konkurrerte om innflytelse på det afrikanske kontinent som i senere tid resulterte i dannelse av de fleste afrikanske stater. Tildelingen av afrikansk land ble formalisert på Berlin-konferansen i 1884 – 85. Den delte Afrika inn i kolonier og ulike europeiske interessesoner. Rwanda var tysk koloni fra 1897 til 1916. Selv om denne perioden var kort, hevder Thea Martine Ottmann at den var strukturelt viktig på grunn av innføringen av indirekte kolonistyre. Det var under det tyske kolonistyre at det rwandiske monarkiet ble mer sentralisert. Ottmann mener deretter at det påfølgende kolonistyret, Belgia, fra 1919 til 1962 hadde større konsekvenser for landet. Belgia ga støtet til en kolonial styreform som innebar en blanding mellom indirekte og direkte styre.⁵²

2.3.1. Tyske koloniherrer og misjonærer

I 1894 satt tyskerne sine første fotavtrykk på rwandisk jord. Dette legger grunnlaget for 77 år med kolonistyre. Siden Rwanda allerede hadde utviklet et politisk system med konge som statsoverhode, valgte tyskerne å etablere et indirekte styre.⁵³ Den eneste vedvarende påvirkningen av samfunnet som tyskerne implementerte i løpet av sitt kolonistyre, og som kan ses i postkolonial tid, var innføringen av den katolske troen. Den første misjonsstasjonen ble anlagt rundt 1900. De hvite fedrenes grunnlegger, Monseigneur Lavigerie, mente at det ville være hensiktsmessig å rette misjon mot de

⁴⁹ Des Forges, 1999: 32.

⁵⁰ Prunier, 1995: 5; Mellerud, 2012: 8.

⁵¹ T. M. Ottmann i Hagtvat, 2008: 367.

⁵² T. M. Ottmann i Hagtvat, 2008: 369. Indirekte styre: koloniherrerne styrer gjennom den allerede eksisterende eliten med kongen i spissen. Direkte styre: kolonimaktene avsetter det etablerte styre, og etablerer et nytt styre med koloniherrer i spissen.

⁵³ J. Kallevig, *Masteravhandling i religionsvitenskap: Rwanda: et folkemord i religiøst perspektiv*, Bergen 2008: 37.

politiske autoritetene i samfunnet. Tanken var at hvis de klarte å omvende lederne i samfunnet til en kristen tro, ville også deres undersåtter følge etter. Dette fokuset på eliten skulle få store konsekvenser for den katolske kirken i Rwanda og det rwandiske samfunn.⁵⁴

Selv om misjonsstasjonen tok sikte på å omvende eliten først, var det i perioden frem til 1931 hovedsakelig enkeltstående, politisk-marginaliserte hutuer som lot seg kristne. På bakgrunn av dette ble det dannet en hutukirke i en tutsistat. Med tanke på at kirken ble ansett som et senter for innflytelse og makt på grunn av misjonsbevegelsens sterke allianse med kolonimaktene, kan det tenkes at det var lettere å kristne undersåttene enn den allerede etablerte eliten. Kirkens allianse med kolonistyret førte til at de kristne kunne få en større politisk innflytelse. Misjonærene oppfordret sine tilhengere til lydighet, fordi lydighet ble ansett som en dyd i landet.⁵⁵ I det lange løp skulle misjonsbevegelsens begynnelsesstrategi vise seg å gi resultater. Rwanda ble det mest katolske land i hele Afrika, og folket ble svært autoritetstro og adlydende. Kirken holdt seg inne med makthaverne, til og med under folkemordet som brøt ut i 1994.⁵⁶

Utbruddet av første verdenskrig i 1914, og forløpet av krigen, gjorde at den tyske kolonimakten i Rwanda ble kortvarig. De belgiske styrkene som var stasjonert i Kongo fortrengte tyskerne fra Rwanda i 1915, noe som la grunnlaget for et belgisk kolonistyre.⁵⁷ Under det belgiske kolonistyret opplevde landet store endringer i styresett og etnisitetskiller. Rwanda ble offisielt underlagt Belgia gjennom krigsoppgjøret i Versailles 1919.

2.3.2. Belgierne: rasedannelse, favorisering og diskriminering

Folkemordets drivkraft, det å eliminere en fiende, er like gammel som organisert makt. Men folkemordets fremgangsmåte, den organiserte drivkraften og dets definerte mål har forandret seg med tiden. Før du kan eliminere en fiende, må den defineres. Fienden blir ofte definert som den ”politiske andre”, og disse har variert gjennom historien.⁵⁸ Her vil jeg presentere det som flere forskere peker på som opprinnelsen til et markert skille mellom folkegruppene, og som senere kan ha blitt brukt som et middel for å definere

⁵⁴ J. Kallevig, *Masteravhandling i religionsvitenskap: Rwanda: et folkemord i religiøst perspektiv*, Bergen 2008: 38; T. M. Ottmann i Hagtvvet, 2008: 371.

⁵⁵ Kallevig, 2008: 38 og 39.

⁵⁶ T. M. Ottmann i Hagtvvet, 2008: 371.

⁵⁷ Kallevig, 2008: 37.

⁵⁸ T. M. Ottmann i Hagtvvet, 2008: 367.

den ”politiske andre”. Variasjonen av fiender er historien om politiske identiteter, enten de er religiøse, nasjonale, rasebaserte eller noe annet.⁵⁹

Rasetenkning spilte en viktig rolle i imperialismen. På 1800- tallet begynte biologer å ordne arter i utviklingsrekker med mennesket på toppen. Ut fra dette var det nærliggende å mene at de ulike ”rasene” innenfor menneskearten også kunne rangeres. De sosialdarwinistiske ideene om ”kampen for tilværelsen” og ”de sterkestes overlevelse” sto i sentrum for koloniherrne,⁶⁰ og de mente at verden kunne deles inn i hierarkiske rangerte rase- og nasjonalitetsgrupper.⁶¹

Steingrímur Njálsson skriver at det oppstod en konflikt i Rwanda i mellomkrigstiden som omhandlet sosiale, kulturelle og politiske motsigelser mellom folkegruppene. Han mener at bakgrunnen for utviklingen av konflikten var at belgierne ønsket et systematisk grunnlag for sin koloniale administrasjon i Rwanda. Hvis de skulle kunne benytte seg av et effektivt indirekte styre, måtte det tradisjonelle systemet, ubuhake, forenkles. På grunn av at folkegruppekategoriene kunne variere med fallende og økende inntekt møtte de en administrativ utfordring ved innføringen av kolonistyre.⁶² Belgierne manglet et systematisk verktøy som kunne skille gruppene fra hverandre.⁶³ De brukte mye tid på å prøve å finne etniske forskjeller på hutuer og tutsier. Løsningen var å ta i bruk raseteorier og stereotype predikasjoner om utseende og omgjøre dette til en politisk praksis.⁶⁴

Det kan tenkes at belgierne utnyttet mulige likhetstrekk forårsaket av ekteskapsmønsteret fra førkolonial tid da de anvendte rase som et systematisk verktøy.⁶⁵ Begrepsdefineringen av menneskene ut fra arbeidsforhold, ubuhake, ble fjernet og erstattet med biologiske forhold som avgjorde identitet og tilhørighet. De skapte en mytisk historie rundt folkegruppenes opphav, og lagde rasebaserte stereotyper hvor de brukte fantasien som grunnleggende kilde istedenfor fakta.⁶⁶

Den første gruppen som fikk endret begrepsbetydningen fra en sosial dimensjon til en etnisk dimensjon var tutsiene. De ble rammet av den ”hamittiske myten”; Når europeerne fant sentraliserte kongedømmer i det ”svarte” Afrika, mente de at det var et

⁵⁹ T. M. Ottmann i *ibid.*

⁶⁰ Simensen, 2009: 229.

⁶¹ T. M. Ottmann i Hagtvatn, 2008: 369,70.

⁶² Bjarnar, 2010: 25. Eiendomsforhold var en problematisk målestokk.

⁶³ Njálsson, 2009: 45,46.

⁶⁴ T. M. Ottmann i Hagtvatn, 2008: 369,70; Njálsson, 2009: 46.

⁶⁵ Des Forges, 1999: 32.

⁶⁶ T. M. Ottmann i Hagtvatn, 2008: 369,70.

egyptisk gudekongedømme som hadde spredt seg og dannet forbilde, denne spredningen hadde skjedd ved at nordlige, mer lyshudede grupper (hamittene), hadde vandret mot sør. Sivilisasjon i Afrika ble bortforklart som utenlandsk, modernitet var uafrikansk. Belgierne mente at tutsiene var for intelligente til å ha en afrikansk opprinnelse, de ble sett på som en kongelig herkomst og den overlegne rasen.⁶⁷ Tutsiene hadde ofte et smalt ansikt, og de var høye og tynne. Belgierne kunne på mange måter sammenligne deres utseende med et europeisk utseende bortsett fra hudfargen. Det følgende sitat er fra Gérard Pruniers bok:

The Mututsi of good race has nothing of the negro, apart from his colour. (...) His features are very fine (...) Gifted with a vivacious intelligence, the tutsi displays a refinement of feelings which is rare among primitive people. He is a natural-born leader, capable of extreme self-control and of calculated goodwill.⁶⁸

Etter hvert kom europeerne med en etnisk definisjon på hutuene. De belgiske koloniherrne anså dem som mindre verdifulle både intellektuelt og utseendemessig. Hutuene var ofte korte, sterke og brede, og belgierne mente at de foretrakk å leve et enkelt liv. På grunn av dette ble de plassert lenger ned i det hierarkiske systemet. De ble beskrevet som:

The Bahutu display very typical Bantu features. (...) They are generally short and thick-set with a big head, a jovial expression, a wide nose and enormous lips. They are extroverts who like to laugh and lead a simple life.⁶⁹

Europeernes etniske definering av twaene førte til en sammenligning med apene. De ble sett på som nesten verdiløse og befant seg nederst på den hierarkiske rangstigen:

Member of a worn out and quickly disappearing race...the Mutwa presents a number of well- defined somatic characteristics: he is small, chunky, muscular, and very hairy; particularly on the chest. With a monkey-like flat face and a huge nose, he is quite similar to the apes whom he chases in the forest.⁷⁰

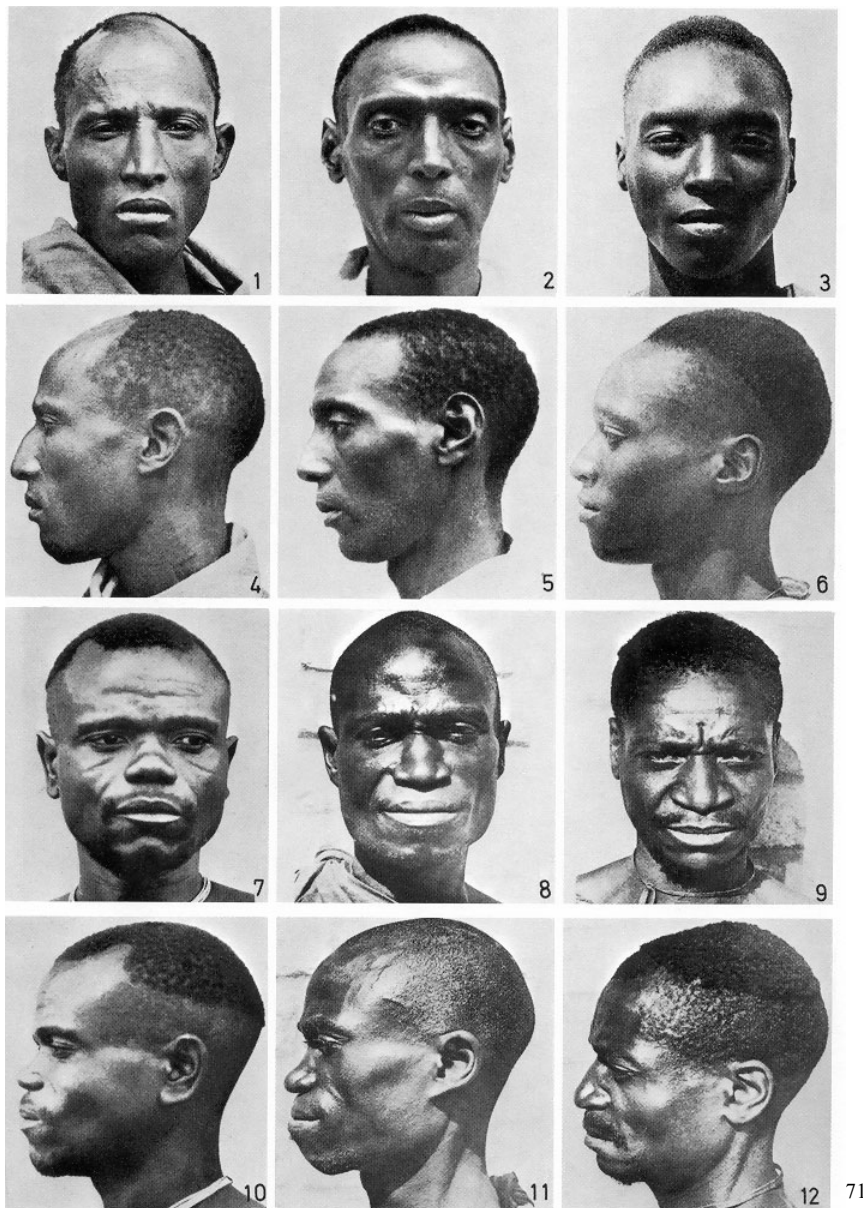
⁶⁷ Simensen, 2009: 53; T. M. Ottmann i Hagtvet, 2008: 369,70; C. Abraham, Tracing the deeper roots of the Rwandan genocide ... How the hamite Hypothesis played a role, *New African* 2014, 50: 48,49. Belgierne mente at tutsiene var i slekt med den europeiske eller hvite "rase".

⁶⁸ Prunier, 1995: 6. Prunier har hentet sitat fra Ministère des Colonies, *Rapport*, op., cit., s. 34, sitat i Jean-Paul Harroy, op. Cit., s. 28

⁶⁹ Ibid. Prunier har hentet sitat fra Ministère des Colonies, *Rapport sur l'administrartion belge du Ruanda-Urundi* (1925), s. 34. Sitat i Jean-Paul Harroy, *Le rwanda, de la féodalité à la démocratie* (1955-1962), Brussels: Hayez, 1984 s. 26

⁷⁰ Ibid. Prunier har hentet sitat fra *Rapport Annuel du Territoir de Nyanza*, sitat i Jean Rumiya, *Le Rwanda Sous le mandat belge (1916-1931)*, Paris: L'Harmattan 1992: 140

Bildet illustrerer hvordan belgierne skilte de forskjellige rasene ut fra biologi. På bildet ser du at det er utseende som er i fokus og som vil definere om mennesket blir betraktet som hutu eller tutsi.

Nr 1 (4 sett fra siden av) og 2 (5 sett fra siden av) er tutsier mens resten er hutuer.

Darwins teorier om artenes utvikling og den naturhistoriske utviklingen ble i senere tid brukt som grunnlaget i mange sterke påstander om menneskets utvikling fra dyreriket. Skjemaer som fremstilte menneskehetens utvikling plasserte de svartes opphav under de hvites. På denne måten kunne enkelte vitenskapsmenn begrunne hvordan de svarte var et mellomstadiet mellom aper og mennesker.⁷² Fra sitatene i

⁷¹ 29.01.14: <http://www.mediahex.com/Tutsi>

⁷² O. Christensen og A. Eriksen, *Hvite løgner: stereotype forestillinger om svarte*, Oslo 1992: 42,43.

Pruniers bok ser vi at belgiernes ideologier er preget av disse fremstillingene av de hvite og de svarte, hvor hutuene, og spesielt twagruppen blir sammenlignet med apene.

Ideologien om raser dannet et sivilisatorisk hierarki, og det var retningsgivende for diskriminering med klare juridiske nedslag. Thea Martine Ottmann hevder at rasismen blomstret ved at noen rasegrupper ble vurdert som mer verdifulle enn andre. I 1932 innførte belgierne identitetskort, som ble belgiernes systematiske verktøy. Identitetskortene ble en etnisk klassifisering av menneskene hutu, tutsi eller twa. Med identitetskortet ignorerte kolonimakten viktige skiller innen hver gruppe, fienden ble lett å identifisere og de eliminerte fleksibiliteten i Rwandas sosiale strukturer fra den førkoloniale tiden.⁷³

For å se endringene fra førkolonial tid og kolonial tid er det nødvendig å skille mellom politiske identiteter og kulturelle og markedsbaserte identiteter. De politiske identitetene må forstås som en direkte konsekvens av statsformingsprosessen under kolonitiden, hvor den rwandiske kulturen og deres tradisjoner ble satt til side av belgierne. Den politiske identiteten er en konsekvens av hvordan makten er organisert på. Hutu, tutsi og twa-folkene vil med dette ikke være distinkte, separate etniske grupper, men mer grupper dannet ovenfra av staten. Kultur og markedstradisjoner ble ubetydelig for koloniherrne som førte til at dynamikken som fantes blant befolkningen ble endret.⁷⁴

Tutsienes maktmonopol fra førkolonial epoke ble videreført og utbygd av koloniherrne, som førte til en voldsom undertrykkelse og diskriminering av hutuene og twabefolkningen. Belgiere hadde skapt identiteter uten overganger og blandingsformer. Ved innføringen av identitetskortene var det ikke lenger noen middelvei eller fleksibilitet mellom folkegruppene. Etnisk definering av hutu og tutsi gjorde at begrepene fikk en ny betydning og reserverte tutsiene klare maktfordeler. Tutsier ble favorisert og prioritert som ansatte i administrasjon og i samfunnslivet, og hutuene mistet retten til maktposisjoner og høyere utdanning.⁷⁵

2.4 Uenigheter om kolonitidens innvirkning

Det foreligger en oppfatning av Rwandas historie om at kolonitiden hadde stor skadevirkning på det rwandiske samfunnet og var en avgjørende faktor bak

⁷³ T. M. Ottmann i Hagtvet, 2008: 369,70.

⁷⁴ T. M. Ottmann i Hagtvet, 2008: 368.

⁷⁵ T. M. Ottmann i Hagtvet, 2008: 370,71; Des Forges, 1999: 34.

folkemordet.⁷⁶ Ovenfor har jeg en utredning av de vanligste oppfatningene på hvorfor kolonitidens påvirkning kan ha vært betydningsfull med tanke på å besvare spørsmålene mine rundt folkemordet. Mange sitter sikkert igjen med et inntrykk av at folkemordet var en naturlig følge av landets bakgrunnshistorie, men således er det altså ikke. Anders Mellerud er en av få som ønsker å påpeke hvorfor kolonitiden ikke var en nødvendig forutsetning for folkemordet.

2.4.1 Dårlig økonomisk utbytte og et indirekte styre

Mellerud hevder at Rwanda var relativt uinteressant for koloniherrerne på grunn av ressursmangel og geografisk vanskelig tilgjengelighet.⁷⁷ Han påpeker videre at Rwanda ikke hadde nok ressurser som gav økonomisk gevinst for europeerne, noe som var hovedmotivet bak europeisk kolonialisme og imperialisme.⁷⁸ Dette kan være en forklaring på hvorfor tyskerne og belgierne valgte å gå inn i landet med et indirekte styre og ikke et direkte styre. Det indirekte styre førte til at koloniherrerne hadde et fysisk fravær i landet, de styrte landet ved hjelp av mellommenn, altså den allerede etablerte tutsieliten. Med denne bakgrunnen hevder Mellerud at landet ble relativt urørt og upåvirket av kolonitiden.⁷⁹ Steingrímur Njálsson og Mellerud sammenligner Belgias kolonistyre i Kongo og Rwanda. Kongo ble rammet av et direkte styre som førte til at landet ble utnyttet på det groveste. Rwanda derimot, ble skånet for Belgias økonomiske utbytting og ble dermed urørt av Europas kolonialisme og imperialisme.⁸⁰ Mellerud skriver: ”Kort oppsummert ble Rwanda viet liten oppmerksomhet av de europeiske kolonimaktene. Få koloniale afrikanske samfunn forble så urørt som den rwandiske kulturen”.⁸¹

2.4.2 Hvor viktig var den tyske og belgiske kolonitiden?

Thea Martine Ottmann hevder at selv om Tysklands kolonitid var kort (1897 – 1916), var den strukturelt viktig på grunn av innføringen av et indirekte kolonistyre.⁸² Betydningen av det tyske indirekte styre kan ses som et forarbeid for belgierne, da de videreførte den samme styringsformen i 1919. Den videre påvirkningen fra tysk kolonitid var relativt liten, det kan ikke finnes spor fra den tyske kolonitiden etter

⁷⁶ Mellerud, 2012: 32.

⁷⁷ Ibid.

⁷⁸ Mellerud, 2012: 33.

⁷⁹ Ibid.

⁸⁰ Njálsson, 2009: 23; Mellerud, 2012: 33.

⁸¹ Mellerud, 2012: 33.

⁸² T. M. Ottmann i Hagtvett, 2008: 369.

uavhengigheten i 1962. Njålsson hevder at Tyskland sto uten lokal kolonial administrasjon av betydning. De europeerne som hevdet at de hadde noe i Afrika å gjøre var prester og misjonærer. Tysklands interesse for og tilstedeværelse i Rwanda var svært begrenset, og den tyske kolonitiden kan dermed så vidt anses.⁸³

Den tyske kolonitiden er viet relativt lite oppmerksomhet generelt i den tidligere forskningslitteraturen. Njålsson og Mellerud er enige om at den tyske kolonitiden hadde liten påvirkning for landets utviklingen etter uavhengigheten, men det er større uenigheter rundt Belgias innflytelse. Njålsson skriver at Belgia førte en mer aktiv politikk, og "(...) i visse henseende er Rwanda fortsatt preget av de langsiktige følgende av den belgiske politikken."⁸⁴ Den sosiale, kulturelle og politiske konflikten mellom de ulike gruppene som preget Rwanda frem mot folkemordet dukket opp under den belgiske kolonitiden.⁸⁵ Flere forskere som Alison Des Forges, Gerard Prunier, Thea Martine Ottmann og Njålsson, vektlegger befolkningens forståelse av kolonitidens ideologier. Som jeg har gjort rede for tidligere i kapittelet ble tutsiene omtalt som den edle rasen som hadde innvandret og sivilisert Rwanda, men hutuene ble sett på som de innfødte. Njålsson skriver at denne oppfatningen ble implementert blant befolkningen og videreført etter uavhengigheten i 1962.⁸⁶

2.4.3. Hvor store var samfunnsendringene?

Tidligere i dette kapittelet har jeg redegjort for hvordan hutuene ble undertrykt og tutsiene ble hevet frem, både i førkolonial og kolonial tid. Kolonitidens ideologier om etnisitet påvirket store deler av befolkningen, men hvor betydningsfull påvirkningen var er omdiskutert. Anders Mellerud tviler på at hutuenes diskriminering under kolonitiden medførte store forandringer i det rwandiske samfunnet, hutuene var allerede en undertrykt gruppe før kolonitiden.⁸⁷ Her vil jeg understreke (som flere forskere gjør) at belgierne utelukket antok den førkoloniale staten som tutsienes verk. De vurderte ikke den sammensatte statsstrukturen som et resultat av samarbeid mellom hutuer og tutsier.⁸⁸ Eliten skulle, etter koloniherrenes ønske, *kun* bestå av tutsier. Hutuer ble

⁸³ Njålsson, 2009: 44,45.

⁸⁴ Njålsson, 2009: 45.

⁸⁵ Njålsson, 2009: 46,47.

⁸⁶ Ibid.

⁸⁷ Mellerud, 2012: 32.

⁸⁸ Bjarnar, 2010: 25; Des Forges, 1999: 32,36,37. Det fremkommer i forskningslitteraturen at den sammensatte statsstrukturen var et resultat av samarbeid mellom hutuer og tutsier.

systematisk fjernet fra maktposisjoner og nektet tilgang til høyere utdanning. I praksis innebar dette en innføring av et kulturelt og politisk tutsimonopol.⁸⁹

I følge Mellerud er Belgias favorisering av tutsiene en myte. Tutsiene var allerede privilegert og en høyere sosialt ansett gruppe i det rwandiske førkoloniale samfunn. Grunnlaget for hutuenes ydmykelse ble ikke fundamentert under kolonitiden. Belgierne favoriserte tutsiene i den forstand at de fjernet lokale høvdinger, slik at koloniens samtlige høvdingposisjoner tilhørte tutsiene, men dette var ingen stor samfunnsendring siden monarkiet allerede ble kontrollert av tutsieliten.⁹⁰

Mellerud legger stor vekt på det faktum at belgierne innlemmet hutuene politiske og økonomiske privilegier under huturevolusjon i 1959. Det var i denne sammenheng at kolonimyndighetene for alvor innblandet seg i interne rwandiske forhold, de fratok tutsielitens maktprivilegier og overførte disse til hutuene.⁹¹ Mellerud skriver: ”Det blir derfor perspektivløst å hevde at hutumaktens folkemord i 1994 hadde bakgrunn i kolonitidens påståtte ydmykelser av hutugruppen.”⁹²

2.5 Oppsummering

Som både Njålsson og Mellerud påpeker var ikke den koloniale administrative påvirkningen fra tysk kolonitid veldig betydningsfull for landets videre utvikling, men innføringen av kristendommen fikk en større betydning. Tyske misjonærer startet kristningsprosessen i Rwanda, og den ble videreført av det belgiske styre. Kriken fikk etter hvert stor makt i samfunnet, og allierte seg med statsmakten for at begge parter skulle opprettholde status quo. Rwanderne hadde tidligere hatt en felles religion, men den førkoloniale religionen hadde ikke hatt like stor betydning for kongemakten som den katolske kirken fikk.⁹³ Den kristne troen tilhørte alle grupper i Rwanda, men maktutøvelsen gjennom kirken har vært forbeholdt begge grupper til ulike tider. På denne måten skulle hutuene få makten i postkolonial tid.

Hvor betydningsfull påvirkningen fra kolonitiden var for det rwandiske samfunn er omdiskutert. Jeg kan på mange måter være enig i Anders Melleruds påstander om at diskriminering av hutuene under kolonitiden er en myte, og at folkemordet som fant

⁸⁹ Bjarnar, 2010: 25; Prunier, 1995: 20,26,27; Des Forges, 1999: 34,35,36. Den nye tutsieliten fornektet ikke europeernes favorisering, de bygde den opp blant annet ved å bidra til feilaktig historieskriving som tjente tutsienes interesser og bekreftet koloniherrernes antagelser.

⁹⁰ Mellerud, 2012: 32.

⁹¹ Mellerud, 2012: 33. Jeg vil ha en større utredning av huturevolusjonen i kapittel 3

⁹² Mellerud, 2012: 32.

⁹³ T. Longman i T. M. Ottmann i Hagtvatn, 2008: 372.

sted i 1994 ikke er en direkte konsekvens av kolonitiden. Hutuene var allerede undertrykt, og europeerne hadde ikke så veldig stor interesse i landet på grunn av dårlig økonomisk gevinst. Det finnes allikevel forhold fra kolonitiden som er viktige å ta hensyn til med tanke på den videre utviklingen i landet.

Mange forskere er veldig opptatte av å besvare spørsmålet: hvem er en hutu og hvem er en tutsi? Hvis vi ser på folkegruppene som politiske identiteter slik som Mahmood Mamdani har gjort, har disse forandret seg fra en historisk periode til en annen. Hver periode indikerer forskjellige faser i statens utvikling. På denne måten kan en si at det ikke finnes én definisjon på hutu og tutsi, og de politiske identitetene markerer et viktig historisk skille fra førkolonial til kolonial tid. De politiske identitetene forandret seg i den betydning at de fikk et nytt definisjonsgrunnlag. Defineringen av begrepene ble endret fra en sosial dimensjon til en etnisk dimensjon, hvor tutsiene ble innvandrere og den edle rasen, mens hutuene var de innfødte og mindre verdifulle. Dette var en oppfatning som ble innlemmet både blant ledere og befolkningen i Rwanda. Dette gjør forholdet mellom den førkoloniale og den koloniale staten betydningsfull for å kunne forklare den videre utviklingen som Rwanda hadde etter uavhengigheten.

Folkemordet i 1994 er med andre ord ikke en direkte konsekvens av kolonitiden, men kolonitiden er et betydningsfullt historisk skille som kan være behjelpelig til å forstå hvorfor landet tok en spesiell utvikling etter uavhengigheten som til slutt skulle resultere i et folkemord. På denne måten vil kolonitiden være en delforklaring på folkemordet i 1994, om ikke annet en delforklaring på retningen landet ble styrt i en uavhengig tid.

Kapittel 3

Et uavhengig Rwanda

3.1. Innledning

En vanlig oppfatning i forskningslitteraturen er at folkemordet ble organisert og gjennomført av ekstremistiske hutuer. I dette kapitlet vil jeg gjøre rede for sentrale hendelser etter uavhengigheten som kan ha ført landet til bristepunktet – politiske forhold innad i regjeringen som kan ha vært med på å skape ekstremistiske hutuer. Disse elementene er oppfattet som sentrale årsaksforklaringer på folkemordet i forskningslitteraturen.

For å svare på den overordnede problemstillingen vil jeg først gå inn på maktskiftet som fant sted mellom 1959 og 1961. Her vil de etniske forholdene stå sentralt, hvordan tutsieliten mistet sitt maktmonopol og en ny elite utgått fra hutumajoriteten tok form. På mange måter ble kolonitidens ideologiske tenkning videreført i en postkolonial tid. Videre vil jeg gå inn på viktige hendelsen som fant sted under borgerkrigen. Her vil jeg fokusere på politiske og militære forhold innad i landet. Sentrale hendelser i denne omgang vil være forsøk på demokratisering, organisert vold fra staten og reaksjoner på fredsforhandlingene som startet i 1992.

3.2. Huturevolusjon

På slutten av 1950- tallet involverte koloniherrene seg for første gang i interne rwandiske statsforhold, tidligere hadde de støttet den prekoloniale tutsieliten. Forfølgelsen av tutsiene og uro startet før kolonimaktene hadde trukket seg ut. Et politisk maktskifte fant sted mellom 1959 og 1961 under det som er kjent som '*huturevolusjon*'. Den sosiale revolusjonen resulterte i en overgang fra et tutsidominert monarki til en hutudominert republikk, som markerer et vendepunkt i landets historie.⁹⁴

I løpet av 1950-tallet begynte den undertrykte hutumajoriteten å engasjere seg mer politisk, og bygde opp økende makt gjennom kirken. Siden kirkens opprinnelse i Rwanda har den hatt en strategi om å være alliert med statsmakten. Alliansen mellom kirken og maktinnehaverne sikret begge partenes posisjon om status quo. Timothy Longman mener at kirkens støtte til hutuene var en planlagt strategi for å garantere

⁹⁴ Mellerud, 2012: 33; Bjarnar, 2010: 26.

kirkens videre makt og innflytelse.⁹⁵ Etterhvert som hutumajoriteten bygde seg opp, mistet det regjerende tutsimonarkiet gradvis den strenge statskontrollen i landet.⁹⁶ Flere hutuer gikk inn i ledende administrative stillinger, og stadig flere fikk tilbud om utdanning og skolegang. Endringene på dette tidspunktet tilfredstilte ikke hutuenes krav om likestilling, og var på ingen måte revolusjonære. Det bygde seg opp et anspent forhold mellom tutsimonarkiet og den nye hutumajoriteten som begynte å ta form.⁹⁷

Ettersom koloniherrne valgte å holde seg nøytrale til spenningsforholdene, og hutumajoriteten ikke fikk tilfredsstilt sitt krav om likestilling, ble det dannet politiske parti utgått fra de to forskjellige etniske gruppene. Dannelsen av hutupartiet *Movement Démocratique Rwandais/Party of the Hutu Emancipation Movement (MDR-PARMEHUTU)* i 1957 førte til at opposisjonen mellom tutsieliten og hutumajoriteten økte. To år senere dannet de konservative tutsiene partiet *Union National Rwandaise (UNAR)* som forsvarte ideen om umiddelbar uavhengighet og så på belgierne som fiender.⁹⁸

Årene fra 1957 til 1962 var preget av mye politisk uro, og det var stor forvirring og usikkerhet i landet. Det var mange voldelige sammenstøt mellom UNAR og PARMEHUTU, og i mange tilfeller gikk det ut over de sivile. Overgriperne brukte tradisjonelle våpen som spyd, machetere og klubber. Konfliktene gikk verst ut over tutsiene, husene deres ble brent ned, mange ble drept og drevet på flukt.⁹⁹

Fra 1950 hadde kirken vært med på å påvirke den belgiske administrasjonen til å vende støtten fra tutsiene til hutuene.¹⁰⁰ Belgierne prøvde å holde en nøytral rolle frem til 1959. Etter mange sammenstøt mellom folkegruppene ble de enige om at deres nøytrale rolle måtte opphøre.¹⁰¹ Belgierne støttet en sosial revolusjon som de hadde unngått i 1915, og de sørget for at hutumajoriteten hadde all politisk makt da landet ble selvstendig i 1962.¹⁰² Gérard Prunier hevder at bruddet mellom det belgiske kolonistyre og tutsieliten skjedde på grunnlag av at belgierne følte seg forrådt. Tutsieliten hadde mottatt økonomisk støtte fra kommunistene, som belgierne var store motstandere av under den kalde krigen. Belgierne betraktet tutsieliten som tradisjonister og

⁹⁵ T. Longman i T. M. Ottmann i Hagtvet, 2008: 371.

⁹⁶ Prunier, 1995: 41-48.

⁹⁷ Bjarnar, 2010: 26,27; Des Forges, 1999: 36.

⁹⁸ Bjarnar, 2010: 26,27; Prunier, 1995: 47,48. Hutupartiet het først *Mouvement Social Muhutu (MSM)*, og ble dannet av senere president Grégoire Kayibanda

⁹⁹ Prunier, 1995: 47-54.

¹⁰⁰ T. Longman i T. M. Ottmann i Hagtvet, 2008: 371.

¹⁰¹ Prunier, 1995: 49,50.

¹⁰² Mellerud, 2012: 33.

revolusjonære kommunister. På grunn av dette tok konflikten en vending med mål om etnisk skifte av makt.¹⁰³

Revolusjonen var en maktkamp mellom det ”demokratiske flertallsstyre” (hutueliten) og de som ønsket umiddelbar uavhengighet (tutsieliten).¹⁰⁴ Tutsieliten ønsket umiddelbar uavhengighet, mens hutuene ønsket demokrati *før* uavhengighet.¹⁰⁵ Den belgiske kolonimakten mistet i økende grad kontrollen over den sosiale og politiske situasjonen i landet. I 1960 ble landets først politiske valg arrangert, hvor PARMEHUTU partiet vant en overlegen seier. Året etter ble monarkiet erstattet av en hutuledet republikk med Grégoire Kayibanda som landets første president, og man kunne si at revolusjonen var over.¹⁰⁶

Prunier konkluderer sin analyse av revolusjonen slik: ”What would later be touted as a ’social revolution’ resembled more an ethnic transfer of power”.¹⁰⁷ Et etnisk skifte av makt var en del av en sosial revolusjon, da tutsiene fikk avskaffet lederstillinger og andre privilegier, og hutuene fikk flere rettigheter og overtok lederstillinger i den nye regjeringen. De samfunnsmessige forandringene kan betraktes som revolusjonerende.¹⁰⁸ Med hutuelitens republikk i spissen ble Rwanda offisielt erklært selvstendig 1. juli 1962.¹⁰⁹

3.3. Kolonitidens ideologi med omvendt ’fortegn’ og president Kayibanda

Etter revolusjon ble det skapt en myte om huturevolusjonen som en lang og modig kamp mot hensynsløse krefter og undertrykkelse.¹¹⁰ Myten ble skapt på grunnlag av tutsielites monarki hvor hutuene ikke hadde noen rettigheter. Den republikanske regjeringen fortsatte identifiseringen av den rwandiske befolkningen som belgierne hadde innført. Identitetskortene som tidligere hadde garantert privilegium til tutsiene ble etter uavhengigheten brukt til å diskriminere dem.¹¹¹

¹⁰³ Prunier, 1995: 48-50.

¹⁰⁴ Prunier, 1995: 50 - 54.

¹⁰⁵ M. Mamdani, *When victims become killers: colonialism, nativism, and the genocide in Rwanda*, Kampala 2001: 117.

¹⁰⁶ Prunier, 1995: 50-54; Bjarnar, 2010: 27; Des Forges, 1999: 36.

¹⁰⁷ Gérard Prunier i Mamdani, 2001: 133.

¹⁰⁸ Hutuenes strenge kontroll underlagt tutsielite ble fjernet. Barouski. Hutuene fikk en statusendring fra minoritet til majoritet og de fikk tilgang på utdanning. Tvangsarbeid påført av tutsiene til hutuene ble avskaffet, jord eid av tutsiene mottatt i gave fra kongen, ble tatt fra dem og gitt til jordløse, tutsienes mulighet til å benytte seg av tjenester fra hutuene ble også avskaffet. Mamdani, 2001: 133,34.

¹⁰⁹ Prunier, 1995: 54.

¹¹⁰ Des Forges, 1999: 36.

¹¹¹ Des Forges, 1999: 37.

Hovedtrekkene med den ideologiske konstruksjonen fra kolonitiden hadde ikke endret seg, den hadde bare fått omvendt ”fortegn”. Ideologien var med på å skape en spesiell atmosfære i landet. Koloniherrerne skapte myten om at tutsiene ikke var av afrikansk herkomst fordi de var for intelligente og hadde et europeisk utsende (den hamittiske myten), i et uavhengig Rwanda ble de betraktet som ”fremmede inntrengere”. I et hutudominert land var tutsiene innvandrere, og det betydde at de ikke kunne bli betraktet som rwandiske borgere. Tutsienes regjering under kolonitiden var et strengt og mektig tyranni. Hutuene ble homogent undertrykt med grusomme, nedverdiggende og ydmykende utsagn som gjorde dem verdiløse. Prunier beskriver hutuene som de ”*innfødte slavene av de aristokratiske inntrengerne*”. Etter revolusjonen og uavhengigheten ble hutuene de eneste legitime innbyggerne i landet, de hadde et taust demokratisk flertall.¹¹² Mahmood Mamdani skriver om president Kayibanda: ”The republic he created did not just claim to represent the majority; it claimed to be the republic of the entire nation, that is, the Hutu nation”.¹¹³ Kolonimaktens myter hadde fått fotfeste i rwandernes selvforståelse, og blitt til en virkelighet for store deler av befolkningen.¹¹⁴

Som følge av revolusjonen fikk presidenten Kayibanda en sterk personlig makt og ble sett på som hutuenes konge. Den strenge statskontrollen som stammet fra prekolonial og kolonial tid hadde ikke endret seg.¹¹⁵ Prunier skriver ”(...) when the ruler gives an order, he must be obeyed, not because his order falls into the sphere over which he has authority, but simply because he is the ruler.”¹¹⁶ Kaiybanda hadde overtatt tutsielitens maktposisjon som ble etablert i den førkoloniale tiden, hutupresidenten hadde et absolutt maktmonopol.

Den iboende verdien av å være hutu ble gjentatte ganger understreket av den nye presidenten.¹¹⁷ Han brukte den hamittiske myten som tidligere underbygde tutsienes maktmonopol til å stemple dem som innvandrere og reservere den nye hutumajoriteten all makt. Den tidligere tutsieliten kunne true hutupresidentens maktposisjon, og den hamittiske myten ble et viktig redskap i hutuelitens forsøk på å fordrive den tidligere tutsieliten fra landet.¹¹⁸

¹¹² Prunier, 1995: 80.

¹¹³ Mamdani, 2001: 134.

¹¹⁴ Bjarnar, 2010: 27.

¹¹⁵ Prunier, 1995: 57.

¹¹⁶ Ibid.

¹¹⁷ Prunier, 1995: 58.

¹¹⁸ Bjarnar, 2010: 27.

3.3.1. President Habyarimana

I juli 1973 tok den mest høytstående offiser i hæren over makten i Rwanda med det som Alison Des Forges beskriver som et "bloodless" statskupp. General Juvénal Habyarimana etablerte den andre republikken i landet.¹¹⁹ Kuppet til Habyarimana ble mottatt med lettelse hos mange. Diskrimineringen av tutsiene ble mildere, flere fikk gå på skole, de fikk bedre jobber, noen fikk til og med stillinger i kirken.¹²⁰ Livet til tutsiene var vanskelig på grunn av diskriminering fra myndighetene, men dagliglivet deres var tålelig. Sammenlignet med Kayibanda årene hadde utviklingen i landet blitt forbedret.¹²¹ Prunier skriver: "The unspoken understanding was 'Do not mess around with politics, this is a Hutu preserve'. As long as Tutsi stuck to that principle, they were generally left in peace."¹²²

I 1975 gjorde Habyarimana Rwanda til en ettpartistat under National Revolutionary Movement for Development (MRND). Alle rwandere uansett alder ble automatisk medlemmer av partiet.¹²³ Prunier hevder at den administrative kontrollen i landet under Habyarimana var blant de strengeste i verden, sett bort fra kommunistiske land.¹²⁴ En politimann fra Rwanda forteller:

Etter at Habyarimana tok over var det nesten ingen kriminalitet, det var trygt over alt helt frem til 1990. Du kunne overnatte i skogen uten problem. Det var ikke noe våpen, det var veldig trygt.¹²⁵

Rwandiske flyktninger uttrykker at de opplevde fred og trygghet i landet etter Habyarimana overtok makten. Den sivile befolkningen fikk flere rettigheter og alle fikk gå på grunnskole. De fleste var ikke så opptatte av de etniske forholdene, de så på hverandre som likeverdige mennesker: "For oss spilte det ingen rolle, for folk er jo det samme både i fattigdom og i rikdom".¹²⁶ "For min familie var ikke etnisk tilhørighet så viktig (...) det var ikke noe forskjell på hutuer og tutsier".¹²⁷ Befolkningen hadde

¹¹⁹ Des Forges, 1999: 37.

¹²⁰ Prunier, 1995: 74,75.

¹²¹ Prunier, 1995: 76.

¹²² Ibid.

¹²³ Des Forges, 1999: 37.

¹²⁴ Prunier, 1995: 77.

¹²⁵ Se vedlegg 3.

¹²⁶ Se vedlegg 4.

¹²⁷ Se vedlegg 1.

mulighet til å bestemme sin egen fremtid. Frem til oktober 1990, da borgerkrigen brøt ut, hadde den sivile befolkningen få bekymringer.¹²⁸

På den andre siden var Rwandas fasade bygget på et farlig ideologisk grunnlag; hutuenes 'omvendte' ideologi som ble skapt under huturevolusjon.¹²⁹ Presidentens strenge kontroll var gjennomtenkt, og på mange områder nødvendig.¹³⁰ Den omvendte ideologien var et faremoment som kunne skape uro. For å vedlikeholde fred var landet avhengig av en streng kontroll og kirkens makt og innflytelse.¹³¹

Første tegn på at ting gikk galt for statsmakten var drapet på presidentens nære venn, Oberst Stanislas Mayuya, i 1988.¹³² På slutten av 1980-tallet falt kaffeprisen på det internasjonale markedet. Siden kaffe utgjorde 75 % av valutainntektene i Rwanda opplevde landet en økonomisk krise. Rikdommen til eliten ble truet, og de fattige på landsbygda lidde enda mer. I 1989 var det en tørkeperiode i det sørlige Rwanda som førte til hungersnød i landet.¹³³ Befolkningen skyldte på lederne i landet, og presidentens makt ble svekket på flere områder.¹³⁴ Tidlig på 1990-tallet var den politiske situasjonen i Rwanda i en dyp og gjennomgripende krise.¹³⁵

3.3.2 Flyktningstrøm av tutsier

Tutsiene flyktet fra Rwanda i tre forskjellige bølger, fra 1959 – 61, 1963 – 64 og fra 1972 – 73. Den første bølgen var en følge av revolusjonen som var preget av voldelige sammenstøt som i mange tilfeller gikk ut over de sivile og en forskyvning av maktposisjonene fra tutsieliten til hutumajoriteten. I perioden frem mot uavhengigheten hadde rundt 120 000 mennesker blitt drevet på flukt. Den andre bølgen kom som en følge av undertrykkelse av tutsiene og deres forsøk på å ta tilbake makten ved bevæpnede angrep. Deler av tutsiene som hadde flyktet til nabolandene Burundi, Tanzania, Uganda og Kongo begynte å organisere seg i militære grupper i perioden 1962 til 1964, hvor de rettet en del små angrep mot hutubefolkningen og huturegjeringen i Rwanda. Hutuene gjengjeldte angrepene med å drepe sivile tutsier, som førte til en ny utvandringbølge. Innen to år med uavhengighet var antallet

¹²⁸ Se vedlegg 1,2,3,4.

¹²⁹ Prunier, 1995: 82.

¹³⁰ Des Forges, 1999: 38; Prunier, 1995: 81.

¹³¹ Prunier, 1995: 82.

¹³² Prunier, 1995: 84.

¹³³ Des Forges, 1999: 41.

¹³⁴ Prunier, 1995: 87.

¹³⁵ Prunier, 1995: 90.

flyktninger i nabolandene økt til rundt 150 000.¹³⁶ Den siste flyktningebølgen kom som en følge av den politiske krisen i 1972 – 73.¹³⁷ Nøyaktig hvor mange som flyktet fra Rwanda mellom 1959 og 1973 er vanskelig å si. I følge Prunier var det mellom 600 000 – 700 000 som fortsatt identifiserte seg som flyktninger i 1990.¹³⁸ Mahmood Mamdani hevder at rundt 40 til 70 prosent av den tutsiske befolkningen flyktet fra Rwanda mellom 1959 til 1964.¹³⁹

Flyktningene levde i eksil frem til borgerkrigen i 1990; Enkelte av dem hadde levd i eksil i over tretti år, men de mistet aldri følelsen av å være flyktninger. Til og med deres etterkommere identifiserte seg som rwandere og flyktninger.¹⁴⁰ En datter av en flyktning fra Rwanda sa til en forsker i Uganda: ”we had no land, so we had to use our heads. Our heads were our only capital”¹⁴¹

Tutsiene som levde i eksil ble ført nærmere hverandre som en konsekvens av at de sosiale barrierene som eksisterte i Rwanda før 1959 hadde blitt fjernet. Det gamle tutsipartiet UNAR forsvant i historiens tåke ettersom årene gikk, men på 1970-tallet skapte den yngre generasjonen et mangfold av sosiale klubber og kulturelle foreninger som skulle vise seg å være viktig for at flyktningene holdt kontakten.¹⁴²

3.4. 'Demokratisering' og flerpartisystem som en del av borgerkrigen

Tutsiene som hadde levd som flyktninger i Uganda dannet en politisk og militær offensiv organisasjon kalt Rwandese Patriotic Front (RPF). Den besto av eksil-tutsier som flyktet fra Rwanda i 1959, 1962 og 1973.¹⁴³ 1.oktober 1990 krysset RPF grensen til Rwanda og startet en fire år lang borgerkrig mot Habyarimanas regjeringsstyrke Forces Armées Rwandaises (FAR).¹⁴⁴

Angrepet fra RPF skapte reaksjoner blant befolkningen i Rwanda. Selv om andre parti enn Habyarimanas regjeringsparti (MRND) var forbudt, ble en rekke opposisjonspartier dannet i løpet av første halvdel av 1991.¹⁴⁵ Motstanderne av Habyarimana dannet partiet Democratic Republican Movement (MDR), som også var

¹³⁶ S.M. Khan, *The shallow graves of Rwanda*, London 2000: 4; Bjarnar, 2010: 27; Mamdani, 2001: 160.

¹³⁷ Mamdani, 2001: 160.

¹³⁸ Prunier, 1995: 63.

¹³⁹ Mamdani, 2001: 160.

¹⁴⁰ Prunier, 1995: 63.

¹⁴¹ Prunier, 1995: 64,65.

¹⁴² Prunier, 1995: 65.

¹⁴³ Prunier, 1995: 72,73; Bjarnar, 2010: 28; Njålsson, 2009: 49; Mamdani, 2001: 166.

¹⁴⁴ Des Forges, 1999: 39,42; Bjarnar, 2010: 27.

¹⁴⁵ Bjarnar, 2010: 28.

anti-tutsisk. De skulle utgjøre den største trusselen innad i landet mot MRND og Habyarimana. I løpet av få måneder hadde femten parti blitt dannet, de viktigste av dem var Social Democratic Party (PSD) som var et demokratisk parti og mindre opptatt av etnisitet enn MDR. Liberal Party (PL) var et urbant parti og som ønsket tutsier, ”hutsier” (barn av blandingssekteskap) og hutuer som var gifte med tutsier som medlemmer. Til slutt Democratic Christian Party (PDC), en demokratisk kristen gruppe som støttet Habyarimanas regjering og hans parti MRND.¹⁴⁶

Konflikten i Rwanda var ikke lenger en tosidig konflikt mellom hutueliten og eksil-tutsieliten. Med opprettelsen av opposisjonspartiene og angrepet av RPF ble konflikten enda mer kompleks. Habyarimanas regime kjempet for overlevelse, den interne opposisjonen kjempet for anerkjennelse og sammensetningen av opposisjonspartiene viser til en konfliktlinje mellom moderate og ekstreme hutuer. Den tredje siden av konflikten var tutsiene som hadde levd i eksil og kjempet for å kunne returnere til hjemlandet.¹⁴⁷ RPF og de demokratiske opposisjonspartiene kjempet mot samme fiende, det 20 år gamle diktaturet som desperat kjempet mot sosiale forandringer, men de var på ingen måte allierte.¹⁴⁸

Ettersom opposisjonen økte og det ble fremmet internasjonale krav om demokratisering måtte presidenten godta grunnlovsendring i juni 1991 tillot et politisk flerpartisystem. Opposisjonspartienes fremste mål var å tvinge Habyarimana til å godta en samlingsregjering slik at makten ble delt i landet. Til å begynne med motsatte han deres krav, MRND styrte som før og den virkelige demokratiseringen ble hele tiden satt på vent. I april 1992 ble Habyarimana nødt til å forhandle med opposisjonspartiene etter en stor gatedemonstrasjon.¹⁴⁹ Han innlemmet de største opposisjonspartiene i en koalisjonsregjering. MDR partiet fikk stillingen som statsminister, PL og PSD hadde tre seter hver i regjeringen og PDC hadde ett.¹⁵⁰ Som resultat av den politiske maktkampen oppsto det splittelse i befolkningen. MRND og opposisjonspartiene kjempet om makten,

¹⁴⁶ Des Forges, 1999: 44; Prunier, 1995: 47,48,122,23,24,25; Mamdani, 2001: 154.: Kayibandas MDR dannet i 1957 (et anti-tutsi parti) ble rekonstruert. Partiet hadde tidligere vært drivkraften under huturevolusjonen, og var nå motstandere av Habyarimana regime. PSD og PL var motstandere av både MDR og MRND. PDC støttet MRND. 1992 ble Coalition for the Defense of the Republic (CDR) dannet – et radikalt hutuparti som kritiserte Habyarimana for at han gav for mye informasjon til rivalene (RPF) og ettergivenerhet for demokratiseringspresset. Det var fra CDRs politiske sirkel at radiostasjonen Radio Télévision Libre des Mille Collines (RTLMC) ble opprettet, som ble den berømte ’uavhengighets’ radiostasjonen som spilte en sentral rolle under folkemordet. Prunier, 1995: 128,29.

¹⁴⁷ Bjarnar, 2010: 28; Prunier, 1995: 99.

¹⁴⁸ Prunier, 1995: 151.

¹⁴⁹ Bjarnar, 2010: 28; Des Forges, 1999: 44.

¹⁵⁰ Des Forges, 1999: 44.

og ønsket flest mulig tilhengere blant befolkningen. Store deler av befolkningen var ikke opplyste om situasjonen i landet, og mange var drevet av frykt og propaganda til å velge politisk standpunkt.¹⁵¹

For at opposisjonspartiene skulle klare å trekke til seg flere tilhengere måtte de avslutte MRNDs maktmonopol, deres strategiske mål var å skille MRND fra staten.¹⁵² I denne prosessen var media et godt hjelpemiddel. Som et resultat av opposisjonspartiene mål ble det stor mediedekning i landet, på denne måten var det lettere å få flere tilhengere. Partiene hadde hver sine aviser, og for å nå frem til de som ikke kunne lese eller skrive, ble det også opprettet radiostasjoner.¹⁵³

I taler, i aviser og på radioen begynte journalister å beskrive de etniske problemene i landet, hvordan noen ville herske over andre. De prøvde å finne et skille, de prøvde å beskrive ”den andre” så stygt som mulig.¹⁵⁴

Propaganda ble et viktig redskap for å skaffe seg flere tilhengere. For å holde på tilhengere, måtte partiene være i stand til å tilby sine medlemmer jobber som ble forbundet med å kontrollere staten og de måtte ha posisjoner som kunne sikre deres politikk.¹⁵⁵

På grunn av stadig mer press fra opposisjonspartiene følte tjenestemennene i MRND seg truet, og de begynte å se på opposisjonspartiene som fiender og ikke som politiske partikonkurrenter. MRND fryktet at tutsiene ville ta over makten hvis de ikke tok over kontrollen igjen.¹⁵⁶ Etterhvert som den politiske situasjonen tilspisset seg, ble flere ungdommer engasjert i politikken som førte til at det ble etablert ungdomspartier. MDR hadde et ungdomsparti kaldt Inkuba som trakasserte mange støttespillere til MRND. Det viktigste ungdomspartiet som ble etablert og som skulle spille en avgjørende rolle i Rwandas fremtid var Interahamwe. Dette var bedre organisert enn andre ungdomspartier, og var ”vingen” til MRND. Etter gjentatte trusler mot MRND fra opposisjonspartiene ble Interahamwe transformert til militser.¹⁵⁷ Medlemmer av MRND, Interahamwe, og medlemmer av CDR, Impuzamugambi, fikk trening av

¹⁵¹ Se vedlegg 2. Sammensetningen av opposisjonspartiene og vervingen av tilhengere skapte moderate og ekstreme hutuer. Moderate regnes til PL og PSD (de viktigste, men det var flere). Ekstreme regnes til MRND, MDR og CDR

¹⁵² Des Forges, 1999: 45.

¹⁵³ Prunier, 1995: 131, 32, 33.

¹⁵⁴ Se vedlegg 2.

¹⁵⁵ Des Forges, 1999: 45.

¹⁵⁶ Des Forges, 1999: 46.

¹⁵⁷ Ibid.

franskmennene. Det er en oppfatning om at disse gruppene organiserte og ledet folkemordet i 1994.¹⁵⁸

3.4.1 Vold som en del av den politiske prosessen

Politisk vold rettet mot sivile var på mange måter mer brutal enn selve krigen.¹⁵⁹ Under borgerkrigen ble det etablert en holdning som aksepterte voldsbruk, som ble ”normalt” i jakten på å oppnå politiske mål. Når myndighetene stanset eller straffet vold var det fordi gjerningsmennene tilhørte politiske fiender. Partiene oppfordret og tolererte vold fra egne medlemmer mot rivaler.¹⁶⁰ En politimann fra Rwanda forteller om volden og kriminaliteten som utbredte seg som følge av politisk uro og krigen. Våpen var lett tilgjengelig for alle som ønsket det.¹⁶¹ Alison Des Forges skriver at man kunne få kjøpt granater på markedet for mindre en 2,53 \$.¹⁶² Lett tilgjengelighet på våpen gjorde arbeidet til de kriminelle enklere og det var lettere å drepe. ”(...) det var en kafé hvor rundt ti personer ble drept av en granat”.¹⁶³ Det var vanskelig for politiet å få kontroll over den kriminelle situasjonen på grunn av den store strømmen av våpen. De hadde heller ikke nok kompetanse og ressurser. Den ukontrollerte situasjonen skapte frykt blant den sivile befolkningen: ”uansett hvor du var visste du ikke om du kunne komme over en granat eller bombe. (...) Når du sendte barna til skolen var du redd for at de skulle bli truffet av en granat”.¹⁶⁴

Beskyttelse fra staten var ingen selvfølge.¹⁶⁵ I noen områder var det ofte soldater og politi (med politisk standpunkt) som plyndret, ranet, voldtok eller til og med drepte sivile.¹⁶⁶ Årene med borgerkrig førte til gjentatte massakre av tutsier, mange var hevnaaksjoner på mislykkede RPF angrep.¹⁶⁷ Kibilira kommunen er et eksempel på dette. Mellom 11. og 13. oktober 1990 ble 348 sivile tutsier drept, og rundt 500 hus brent. Ingen av disse tutsiene var soldater i RPF eller sivile støttere av den tutsiske hæren, og i nesten alle tilfeller var drapene ledet og organisert av myndigheten.¹⁶⁸

¹⁵⁸ Prunier, 1995: 165.

¹⁵⁹ Prunier, 1995: 135, 36.

¹⁶⁰ Des Forges, 1999: 47.

¹⁶¹ Se vedlegg 3.

¹⁶² Des Forges, 1999: 48.

¹⁶³ Se vedlegg 3.

¹⁶⁴ Ibid.

¹⁶⁵ Des Forges, 1999: 48.

¹⁶⁶ Ibid.

¹⁶⁷ Bjarnar, 2010: 28.

¹⁶⁸ Prunier, 1995: 109,10.

Kibungo var et område som var bebodd av en blanding mellom hutuer og tutsier. Etter krigens utbrudd var det en økt spenning mellom hutuene og tutsiene i område, medlemmer av MRND fryktet for at tutsiene sympatiserte med invasjonstyrken.¹⁶⁹ Ordføreren i kommunen var medlem av MRND, og han så på tutsiene og opposisjonsmedlemmene som en trussel.¹⁷⁰ Fra 1992 ble Interahamwe synlige i området, og de sang sanger i gaten om at tutsiene skulle utryddes. Flere tutsier ble truet og usatt for vold, og det forekom plyndring av butikker som tilhørte tutsiene. Forut for folkemordet ble det avholdt flere møter hvor hutuer ble oppfordret til å forene seg å gå til angrep mot og utslette tutsier og moderate hutuer.¹⁷¹ Regjeringen forsøkte å bagatellisere massakrene som fant sted under borgerkrigen, og argumenterte for at tutsiene fikk som de fortjente siden de sympatiserte med RPF.¹⁷²

Rett etter borgerkrigens utbrudd ble mange av massakrene gjennomført av bønder etter ordre fra høyere autoriteter. Selv om militære spilte en større rolle etterhvert som borgerkrigen utviklet seg, var alltid lokale bønder involvert i massakrene.¹⁷³ Drap av sivile utført av andre sivile begynte allerede etter borgerkrigens utbrudd. Gérard Prunier understreker at i politisk rwandisk tradisjon var det vanlig fra kolonitiden av å vise lydighet ovenfor myndighetene, over halvparten av befolkningen var analfabeter og de trodde på det de ble fortalt av myndighetene. Drap var for myndighetene bare et av mange midler som ble brukt i et bredt spekter av politiske verktøy som inkluderte krig, bestikkelser, konstitusjonelle manipulasjoner og propaganda. Den herskende brøkdelen av landets politiske elite valgte å bruke manipulasjon av sine tilhengere i et forsøk på politisk overlevelse i en situasjon hvor de hadde knappe og krympende økonomiske, kulturelle og politiske ressurser.¹⁷⁴

Prunier beskriver hvordan RPF-soldatene ble fremstilt for den øvrige rwandiske befolkningen:

Creatures from another world, with tails, horns, hooves, pointed ears and red eyes that shone in the dark. Anybody who could be their accomplice was bound also to be a very evil creature.¹⁷⁵

¹⁶⁹ J.P. Madsø, *Rwanda-saken* i O.t.-. TOSLO-2012-106377 (red.), Lovdata 15.

¹⁷⁰ Se vedlegg 5

¹⁷¹ Madsø: 15.

¹⁷² Prunier, 1995: 138,39.

¹⁷³ Prunier, 1995: 139.

¹⁷⁴ Prunier, 1995: 141.

¹⁷⁵ Prunier, 1995: 142.

Fiendebilder, som Prunier har gitt eksempel på, skapt av myndighetene eller andre politiske parti var ikke uvanlig. En hutu forteller at det var vanlig at media fremstilte fiender. Han husker at det var flere nyanser av beskrivelsene. De opposisjonelle hadde sine fiender, de som støttet det regjerende regime hadde et annet syn på fiendene og krigførerne hadde enda et syn. Alle hadde sine forskjellige politiske agendaer.¹⁷⁶

3.5 Fredsforhandlingene

Borgerkrigen pågikk i to år før seriøse fredsforhandlinger kom i gang. Etter MDR, PL og PSD sluttet seg til regjeringen var opposisjonspartiene i stand til å tvinge Habyarimana å inngå i seriøse forhandlinger med RPF.¹⁷⁷ FN hadde arbeidet for fredsavtale og våpenhvile mellom RPF og den rwandiske hæren FAR, og 10. August 1992 signerte partene den første av en rekke avtaler kjent som Arusha-avtalen.¹⁷⁸ Avtalen skulle sikre demokrati med politisk og militær maktfordeling.¹⁷⁹ Annonseringen av våpenhvileforhandlinger var en lettelse for store deler av befolkningen. En kvinne som jobbet som sykepleier i Rwanda forteller:

(...) det som var skummelt var da vi flyttet mot nord. Den gangen jobbet jeg på sykehuset. (...) Krigen kom mot sykehuset på en måte, så militære kom ned til sykehuset med masse skader. Noen uten ben som hoppet på miner og bomber, og andre som skadet hode. (...) jeg klarte ikke skadene, det var fælt, jeg klarte ikke å se dem. Men vet du hva, vi hadde håp, for (...) de begynte med fredsforhandlingene i Arusha. (...) Vi hadde det i bakhodet hele tiden at det skulle roe seg, fordi vi hadde radio hvor de snakket om fredsforhandlingene. Og vi, befolkningen, stolte på dem.¹⁸⁰

Flesteparten av befolkningen satte sin lit til fredsforhandlingene og til at uroen i landet gikk mot slutten. På den andre siden skapte det også bekymringer, spesielt blant de ekstremistiske hutuene.¹⁸¹ De jobbet hardt for å forhindre fredsavtalen og de

¹⁷⁶ Se vedlegg 2

¹⁷⁷ Des Forges, 1999: 48.

¹⁷⁸ Bjarnar, 2010: 28; Des Forges, 1999: 48. Avtalen har fått navn etter byen og regionen Arusha i Tanzania hvor forhandlingene mellom partene fant sted. Forhandlingen hadde flere deler, og den første våpenhvileavtalen ble undertegnet i juli 1992. Den politiske maktfordelingsavtalen som definerte en bred overgangsregjering ble signert 30.oktober 1992 og 9. januar 1993, og den militære fordelingen 3. august 1993. Prunier, 1995: 192.

¹⁷⁹ Bjarnar, 2010: 28.

¹⁸⁰ Se vedlegg 4

¹⁸¹ Prunier, 1995: 160.

maktoverføringen den ville medføre.¹⁸² Det dukket opp en ny runde med organisert vold, ”freds”-forhandlingene fortsatte, men i et klima av økt spenning.¹⁸³

Da krigen brøt ut i 1990 hadde FAR hæren 5200 menn, ved slutten av 1991 hadde den vokst til 30 000, og da fredsforhandlingene startet hadde FAR hæren 50 000 menn. De frivillige som meldte seg inn i hæren var som oftest landløse unge bønder, arbeidsløse eller mennesker som var drevet på flukt fra sine hjem.¹⁸⁴ De tusenvis av soldatene som hadde blitt rekruttert siden starten av krigen hadde blitt vandt til fordelene i det militære liv, og de motsatte seg fredsforhandlingene fordi de fryktet demobilisering. Soldatene trodde at de ble oppløst fra hæren og ville stå uten mulighet til å få arbeid.¹⁸⁵

Noen av offiserene i hæren fremmet frykt og hat mot tutsiene. Oberst Déogratias Nsabimana sendte i september 1992 ut et topphemmelig dokument som identifiserte og definerte fienden. Dokumentet var en del av en rapport fra en kommisjon av ti offiserer, som var etablert i desember 1991 for å undersøke hvordan de kunne bekjempe fienden militært, politisk og i media. Selv om fredsforhandlingene var i gang, fryktet rwandiske militære myndigheter at en ny RPF offensiv ble forberedt. Nsabimana mente at de ikke kunne stole på politiske forhandlinger alene, og FAR måtte lede sine menn til å være mer årvåken¹⁸⁶, han befalte:

You will distribute this document widely, insisting especially on the sections relating to the definition of the enemy, identification of the enemy, as well as the groups within which the enemy is recruited. You will inform me of the impact made by the contents of this document on the men under your orders.¹⁸⁷

Befalingen førte til at fienden ble delt inn i to kategorier, hovedfienden og tilhengerfienden. Hovedfienden var:

The Tutsi inside or outside the country, extremist and nostalgic for power, who have NEVER recognized and will NEVER recognize the realities of the 1959 social revolution and who wish to reconquer power by all means necessary, including arms.¹⁸⁸

Tilhengere av fienden ble definert til alle som støttet ”hovedfienden”. Videre fordømte de alle tutsier og hutuer som var i mot Habyarimanas regjeringsparti. Fienden og dens

¹⁸² Bjarnar, 2010: 28,29.

¹⁸³ Prunier, 1995: 162,63,64.

¹⁸⁴ Prunier, 1995: 113.

¹⁸⁵ Des Forges, 1999: 48, 49.

¹⁸⁶ Des Forges, 1999: 49, 50.

¹⁸⁷ Des Forges, 1999: 50.

¹⁸⁸ Ibid.

tilhengere ble først og fremst rekruttert fra eksiltutsier, NRA (ugandisk hær), rwandiske tutsier, hutuer i opposisjon mot regjeringen, arbeidsløse, utlendinger gift med tutsier og kriminelle på flukt fra loven.¹⁸⁹

Dokumentet advarte om at fienden hadde infiltrert regjeringen og skadet ulike tjenestemenn ved å tilby dem fordelaktige forretningsavtaler, noe som var lett for dem å utføre fordi fienden dominerte i bedrifter. Mange av temaene som ble sendt ut i dokumentet til soldatene ble gjentatt i CDRs radiokanal dagen etter. De advarte mot farer fra fienden i Rwanda, som angivelig skulle hjelpe RPF. Disse fiendene hadde høytstående venner i regjeringen som tillot dem å arbeide i mot interessene til det store flertallet.¹⁹⁰ CDR avslutter med å kreve handling:

The CDR party calls upon the government and the president to deal with this problem. If it does not, the great mass [rubanda nyamwinshi] cannot stand by and do nothing. An enemy is an enemy. Anyone who cooperates with the enemy is a traitor to Rwanda.¹⁹¹

Likhetene i uttalelsene fra det radikale CDR og de militære myndighetene viser til et samarbeid som gjorde folkemordet mulig.¹⁹² Ved slutten av 1992 mener Gérard Prunier at hovedpersonene i det fremtidige folkemordet hadde funnet sine plasser i de offentlige institusjonene. FAR hadde sin hemmelige sosiale arena og de ekstremistiske partiene hadde sine militser.¹⁹³

3.6 Oppsummering

Etter huturevolusjonen ble hutuene den ledene eliten i landet, og på grunn av politiske konflikter måtte mange tutsier flykte. Det ble innprenter en oppfatning i befolkningen om at hutuene var de eneste legitime rwandiske innbyggerne, og tutsier som forble i landet ble sett på som innvandrere. Etter borgerkrigen oppsto det dyptgående politiske konflikter i landet, og det ble skapt en skillelinje mellom moderate og ekstremistiske hutuer. President Habyarimana opplevde stor motstand fra opposisjonspartiene, hvor den sterkeste motstanden kom fra MDR. Selv om presidenten var hutu og var diskriminerende mot tutsiene på mange måter, mente de ekstremistiske hutuene i landet at Habyarimana var for mild. På den andre siden ble han presset fra FN og enkelte

¹⁸⁹ Des Forges, 1999: 50,51. Oversikt: se vedlegg 7

¹⁹⁰ Des Forges, 1999: 51.

¹⁹¹ Ibid.

¹⁹² Ibid.

¹⁹³ Prunier, 1995: 169.

opposisjonsparti til å opprette en koalisjonsregjering og få i stand fredsforhandlinger. Store deler av befolkningen trodde at forholdene i landet skulle roe seg etter fredsforhandlingene, mens andre jobbet videre for å skape fiendebilder blant befolkningen.

Kapittel 4

”Den skjulte sannhet?”

4.1 Innledning

I forgående kapittel har jeg hatt fokus på hutuelitens rolle i tiden etter Rwandas uavhengighet, som førte til et skille mellom moderate og ekstremistiske hutuer. Som nevnt tidligere er det en vanlig oppfatning i forskningslitteraturen at folkemordet ble organisert og gjennomført av ekstremistiske hutuer. I dette kapittelet vil jeg vektlegge eksiltutsienes rolle under borgerkrigen. Dette er et område som har fått større fokus etter 2000-tallet, da Abdul Joshua Ruzibiza, tidligere offiser i RPF, anklaget den nåværende rwandiske presidenten, Paul Kagame, for å ha gitt ordre om nedskytingen av president Habyarimanas fly. Etter denne uttalelsen ble Ruzibizas troverdighet satt i tvil, men hans historie førte til en fransk etterforskning som endte med en internasjonal arrestordre på Paul Kagame i november 2006.¹⁹⁴ Jeg har tatt utgangspunkt i vitneforklaringer, blant annet Ruzibizas, og intervjuer av tidligere RPF-soldater og andre sivile flyktninger. Jeg vil understreke at Ruzibizas troverdighet er i senere tid blitt sterkere, da flere rwandere har kommet ut med samme uttalelser.

Hvilken rolle spilte RPF under borgerkrigen og i forkant av folkemordet? For å kunne svare på denne problemstillingen vil jeg først redegjøre for RPF sin bakgrunn for angrepet på Rwanda. Videre står Paul Kagames (leder for RPF) rolle sentral. Her vektlegges forholdet mellom RPF-soldatene og Paul Kagame, hvilke ambisjoner soldatene og lederen hadde. I vitneavhørene og intervjuene fokuseres det mye på voldelige handlinger utført av RPF. Dette er en viktig del av krigføringen som kan være med på å forklare utbruddet av folkemordet og sivile aktørers deltagelse. Videre ønsker jeg å gjøre rede for hvordan RPF anså fredsforhandlingene, før jeg til slutt vil se på hvem som sto bak drapet på president Habyarimana.

4.2 Bakgrunn for RPFs angrep på Rwanda

Det er flere årsaker til at tutsiene i Uganda var så bestemt på å returnere til Rwanda, sitt opprinnelige hjemland. For det første mistet tutsiene sitt maktmonopol under huturevolusjonen. Forfølgelse og vold var en årsak til at mange tutsier flyktet, en annen

¹⁹⁴ Mellerud, 2012: 41.

årsak vil også være fratakelse av makt og følelsen av undertrykkelse. Jean-Christophe Nizeyimana, en intellektuell¹⁹⁵ hutu, forteller at tutsiene flyktet fordi de nektet å anerkjenne hutumajoriteten og aksepterte ikke å leve under det republikanske regimet. Hutuene, som tidligere hadde vært strengt kontrollert av tutsieliten, ble på mange måter satt fri etter revolusjonen.¹⁹⁶ Konsekvensene av maktskiftet fikk drastiske konsekvenser for tutsiene, som gikk fra å være en ledende elite til en undertrykket folkegruppe sett på som innvandrere. Mahmood Mamdani vektlegger følgende: Hutuenes statusendring fra minoritet til majoritet, maktforskyvningen fra tutsiene til hutuene, medførte et identitetsskifte. Tutsiene mistet mange privilegier da det ble gjennomført sosiale reformer etter 1959: tvangsarbeid ble avskaffet, jord eid av tutsiene som de hadde fått i gave av kongen, ble tatt fra dem og delt ut til de som var jordløse og muligheten til å benytte seg av tjenester fra hutuene ble også fjernet.¹⁹⁷ Tutsienes tilværelse i hjemlandet var totalt omvendt. Abdul Joshua Ruzibiza, en rwandisk tutsi født i Uganda sier i en vitneforklaring: ”I believe that the war against Habyarimana was necessary because he had refused a number of rights to some citizens mainly those of tutsi origin.”¹⁹⁸ Med andre ord opplevde tutsiene, til en viss grad, hutuenes ydmykelser under kolonitiden påført av tutsieliten.

For det andre brøt det ut en borgerkrig i Uganda fra 1979 til 1986. Uro i Uganda førte til at mange tutsier måtte leve i dekning, og de fikk et enda sterkere ønske om å returnere tilbake til hjemlandet. Etter borgerkrigens slutt i 1986 vedtok rwandiske myndigheter at landet var for overbefolket til å la flyktingene vende tilbake, det var ikke tilstrekkelig jord til å forsørge alle tutsiene som levde i eksil. På bakgrunn av dette ble tusenvis av tutsier statsløse.¹⁹⁹ Dette var nesten en krigserklæring i seg selv, RPF hevdet:

”(...) no serious leader can claim prevalence of peace when over 2.0 million of his nationals languish in exile camps. There will be no lasting peace in Rwanda as long as a section of banyarwands continues to be prevented to go back home”.²⁰⁰

¹⁹⁵ Når rwandiske myndigheter omtaler noen i befolkningen som intellektuell betyr det at de har studert på et universitet og fullført en mastergrad. Barouski.

¹⁹⁶ Ibid. J. Nzirorera m.fl., *The Rwandan Genocide: Result of a Carefully Planned Military Operation - open letter to President Kagame*, bd. 2014, Global Research.

¹⁹⁷ Mamdani, 2001: 133,34.

¹⁹⁸ A.J. Ruzibiza, *Statement by Abdul Joshua Ruzibiza*, bd. 2014, Rwanda dokument - her dokumenteres Rwandas nyere historie - tiden før, under og etter folkemordet i 1994: 3.

¹⁹⁹ Bjarnar, 2010: 28; T. M. Ottmann i Hagtvet, 2008: 374; Prunier, 1995: 72,73; Madsø: 8.

²⁰⁰ 9001692097, *Rwanda Patriotic Front Political Program*, bd. 2014: 20.

Habyarimanas uttalelser om fred og fremgang som hadde skapt en rwandisk nasjon var ubetydelige for eksiltutsiene da de følte seg forrådt av sitt eget land.

For det tredje dannet tutsiene i Uganda Rwandese Alliance for National Unity (RANU) i 1979. De så på seg selv som politiske militære som åpent diskuterte spørsmålet om at de en dag skulle vende tilbake til Rwanda.²⁰¹ Flesteparten av RANU-medlemmene deltok i kampen mot Obote-regimet i Uganda i geriljagruppen til Yoweri Museveni, National Resistance Movement (NRM).²⁰² I områder hvor NRM opererte, endret Museveni grunnlaget for innbyggernes rettigheter fra blodsrett til territorialrett. På denne måten kunne NRM rekruttere alle immigranter og flykninger fra Rwanda. Tutsiene ble svært viktige under borgerkrigen i Uganda, og deres sentrale rolle i NRM gjorde dem til en maktfaktor i det ugandiske samfunnet.²⁰³ Ved Musevenis maktovertakelse i 1986 hadde NRM 16 000 rwandiske soldater.²⁰⁴ Tutsiene som deltok i borgerkrigen ble lovet ugandisk statsborgerskap av Museveni som motytelse for deres lojalitet og innsats. De politiske omkostningene av å være assosiert med tutsiene ble imidlertid for store for Museveni, og han ble anklaget for etnisk favorisering av tutsiene. For å berge sitt eget skinn måtte han trekke tilbake sitt løfte til tutsiene i 1990.²⁰⁵ Istedenfor lovet Museveni støtte og hjelp til tutsiene i deres kamp om Rwanda.²⁰⁶

Tutsiene som oppholdt seg i Uganda var og forble flykninger. De kunne ikke oppnå statsborgerskap i Uganda, og det hadde blitt vedtatt av rwandiske myndigheter i 1986 at de ikke kunne returnere til deres hjemland som rwandiske statsborgere. Ruzibiza hevder: "Those who chose to start the war on 1 October 1990 thought that they had no other option: they decided to launch the invasion at any cost."²⁰⁷ Det fantes få alternativer for tutsiene, de kunne enten gå til krig eller forbli flykninger for alltid.²⁰⁸

Etter borgerkrigens slutt endret tutsiene navnet på RANU til Rwandese Patriotic Front (RPF). De utviklet seg til å bli en politisk offensiv militær organisasjon som besto av eksil-tutsier, eller barn av eksil-tutsier, som flyktet fra Rwanda under massakrene i

²⁰¹ Prunier, 1995: 67. RANU ble tidligere kaldt Rwandese Refugee Welfare Foundation (RRWF) stiftet i 1979, de skiftet navn til RANU i 1980. Stiftelsen ble opprinnelig opprettet for å hjelpe ofrene som ble utsatt for politisk undertrykkelse da borgerkrigen i Uganda brøt ut.

²⁰² T. M. Ottmann i Hagtvet, 2008: 374. NRM het tidligere National Resistance Army (NRA)

²⁰³ Kristoffersen, 2008: 45.

²⁰⁴ T. M. Ottmann i Hagtvet, 2008: 374.

²⁰⁵ T. M. Ottmann i Hagtvet, 2008: 375; Kristoffersen, 2008: 28.

²⁰⁶ Barouski.

²⁰⁷ Ruzibiza: 6.

²⁰⁸ Ibid; Prunier, 1995: 72,73; Bjarnar, 2010: 28; Njålsson, 2009: 49.

1959, 1962 og 1973.²⁰⁹ De var bestemt på å returnere til Rwanda fordi det var en nødvendighet at landet fikk innført demokrati, likestilling og grunnleggende menneskerettigheter – det var i hvertfall det de ble fortalt av sine ledere.²¹⁰ Aloys Ruyenzi, en soldat i RPF og senere i RPA (Rwanda Patriotic Army) forteller:

(...) I joined and served the RPA since its creation. When I joined it, I sincerely believed that I was struggling to end injustice towards our brothers, our parents and our motherland, and eventually to return home.²¹¹

Sent på 1980- tallet begynte RPF å spre propaganda mot president Habyarimana for å forberede til krig. De opprettet radiostasjonen Radio Muhabura og skrev ut aviser. RPF infiltratører solgte avisene i Kigali for å spre rykter, hvor intensjonen var å skape opptøyer mot Habyarimana. Spredningen av propagandaen var taktisk grep der formålet var å svekke Habyarimanas regime slik at RPF kunne angripe med en fordel.²¹² Som nevnt i forgående kapittel var Rwanda i en dyptgående økonomisk og politisk krise på begynnelsen av 1990-tallet. Uroen gjorde myndighetene i Rwanda svakere, og RPF hadde med dette en god mulighet til å angripe. Abdul Joshua Ruzibiza, løytnant i RPF, sier i denne sammenheng "(...) no one knows how political power change, we had to act quickly"²¹³ De begynte med store forberedelser på å invadere hjemlandet fra Uganda.²¹⁴

4.3 Kagame overtar ledelsen av RPF

General Fred Rwigema var lederen i RPF da de angrep Rwanda 1. oktober 1990. Han ble drept på invasjonens andre dag. Det er usikkert hvem som drepte han, Ruzibiza hevder at det var en av hans egne soldater som utførte mordet.²¹⁵ RPF klarte å ta seg 60 km inn i landet, men etter drapet på Rwigema ble hæren raskt svekket, og de måtte trekke seg tilbake.²¹⁶

²⁰⁹ Prunier, 1995: 72,73; Bjarnar, 2010: 28; Njálsson, 2009: 49; Mamdani, 2001: 166.

²¹⁰ A. Ruyenzi, *Major General Paul Kagame behind the shooting down of late Habyarimana's plane: an eye witness testimony*, bd. 2014, Rwanda dokument - her dokumenteres Rwandas historie . tiden før, under og etter folkemordet i 1994.

²¹¹ Ibid. Rwanda Patriotic Army (RPA), vingen til RPF, var sentral i krigføringen under borgerkrigen og spilte en sentral rolle ved maktovertagelsen ved slutten av folkemordet.

²¹² Barouski.

²¹³ Ruzibiza: 3,4.

²¹⁴ Prunier, 1995: 90.

²¹⁵ Ruzibiza: 6.

²¹⁶ Kristoffersen, 2008: 45.

Da RPF angrep Rwanda var Paul Kagame i USA. Han ble sendt av Museveni til Uganda for å erstatte Rwigemas som leder av RPF. Soldatene ønsket ikke Kagame som deres leder, og mange uttrykte sterk misnøye mot han.²¹⁷ Major Dr. Peter Bayingana sa til Kagame: ”you are physically and mentally unfit, how can you lead people?”²¹⁸ RPF-soldatene så på Kagame som en kriminell, hans rolle i den ugandiske hæren var forbundet med tortur og drap av mange ugandere.²¹⁹ Mange mente at det ville vært bedre for hæren å ha en ugandisk offiserer til å lede RPF. Da Kagame kom for sin innsetting som militær leder hadde han med seg soldater fra PPU (Musevenis Presidential Guard). På den dagen ble Dr. Bayingana drept,²²⁰ Ruzibiza forteller:

From that day on, (...) Kagame started a long journey, the long journey he is still on today: it has been characterized by ruthless and dictatorial rule because he has always known that the men in uniform under his leadership do not like him.²²¹

Hvis dette er tilfelle, har RPF blitt ledet av en mann som ikke stoler på soldatene. Ruzibiza, Aloys Ruyenzi og Paul Rusesabagina uttrykker Kagames personlige behov for kontroll:

(...) the entire army works in a climate of terror, whoever tries to raise his voice meets inevitable death through the smashing of his head with an old hoe, the same way it is done when pork is killed.²²²

(...) he would not tolerate any dissenting voice and opposing his orders could even lead to disappearance.²²³

(...) with Paul Kagame, whoever frustrates him, whoever might raise a voice, whoever talks against him – being Hutu or Tutsi – Kagame sees them as his enemy.²²⁴

Ut fra RPF soldatenes og Rusesabaginas uttalelser, kan det tenkes at mangel på lederens tillit til soldatene førte til en streng og brutal lederstil fra Kagame. Hvis dette er tilfelle, kan vold anses som Kagames ”oppdragelse” av soldatene der de fulgte ordre til punkt og prikke i frykt for å bli slaktet.²²⁵

²¹⁷ Barouski; Ruzibiza: 6. Paul Kagame er nåværende president i Rwanda

²¹⁸ Ruzibiza: 6.

²¹⁹ Barouski; Snow.

²²⁰ Ruzibiza: 6; Barouski.

²²¹ Ruzibiza: 7.

²²² Ibid.

²²³ Ruyenzi.

²²⁴ Snow. Mange mener at Kagame handler etter dette prinsippet også den dag i dag

²²⁵ Ruzibiza: 7; Ruyenzi; Snow.

4.3.1 Kagames ambisjoner

RPF-soldatene trodde de gikk til krig for at de skulle kunne returnere til sitt hjemland som rwandiske statsborgere, innføre demokrati og befri tutsiene fra undertrykkelse og urett.²²⁶ Lederne i RPF hadde før krigens utbrudd hevdet på Radio Muhabura at det ble begått et folkemord mot tutsiene.²²⁷ Soldatene hadde tillit til sine ledere og de trodde på det som ble sagt og fulgte dermed ordrer. I senere tid er det blitt hevdet av tidligere RPF-soldater, deriblant Aloys Ruyenzi, at Paul Kagame hadde andre agendaer.²²⁸ Jean-Christophe Nizeyimana hevder at Paul Kagame hadde som ambisjoner å overta total makt i Rwanda, å være en del av det allerede eksisterende regime i Rwanda var utelukket fordi de ville alltid tape valgene på grunn av mindretall i landet.²²⁹ Kagame ønsket å oppnå en minoritetsregjering som satt med all makt.²³⁰

Etter invasjon var det store medieoppslag i avisene og på radioen. RPF, opposisjonspartiene og MRNDs mediedekning var i stand til å skape store forvirringer i landet der hver av disse spredte sin propaganda for å oppnå sine personlige politiske mål. Som nevnt i forgående kapittel skapte myndighetene og opposisjonspartiene fiendebilder som forsterket frykt for eksil-tutsienes seier. Det var store propagandaoppslag i avisene og på radioen, media og den eldre befolkningen refererte til historien om kolonitidens ydmykelser av hutuene. RPF spredde motpropaganda gjennom sin radiostasjon hvor de kritiserte det rwandiske regime. De ønsket å styrte regjeringen, og kom med lovnad om innføring av menneskerettigheter og demokrati. For hutuene, som refererte til historien, var ikke dette troverdig.²³¹

4.3.2 Vold som en del av RPFs hverdag

Som nevnt tidligere var det mange medlemmer av RANU som deltok i Musevenis hær fra 1979 til 1986. Jean-Christophe Nizeyimana uttrykker at "(...) cruelties, vandalism, torture and rape became their daily job".²³² Den kriminelle situasjonen i landet var, som nevnt i forgående kapittel, utbredt både blant opposisjonspartiene, myndighetene og den sivile befolkningen. RPF-soldatene forverret den kriminelle situasjon med voldelige handlinger, noe som gjorde det lettere for den rwandiske myndigheten (og senere de

²²⁶ Ruyenzi.

²²⁷ Snow.

²²⁸ Ruyenzi.

²²⁹ Barouski.

²³⁰ Ibid; Mellerud, 2012: 41.

²³¹ Se vedlegg 2

²³² Barouski.

ekstremistiske hutuene) å skape fiendebilder og dermed unnskyldte sine kriminelle handlinger.

Fra juli 1991 til juni 1992 prøvde RPF å okkupere små områder langs grensen mellom Rwanda og Uganda.²³³ I disse områdene gikk det på bekostning av den sivile befolkningen; "(...) we were given the instructions to kill all the inhabitants without mercy"²³⁴. Store deler av den sivile befolkningen ble slaktet på stedet ved RPFs ankomst.²³⁵ Når RPF skulle angripe områder langt unna sine militære leirer måtte de gjøre det uten forsyninger. Abdul Joshua Ruzibiza, løytnant i RPF, forteller:

"(...) we had to get it from inhabitants' homes. When we found it in their homes, we had to kill them all; if they had fled before our arrival, we destroyed their houses and took away their food reserve. (...) Anyone who knows the degree of poverty in Rwandan families, will wonder how an ordinary poor peasant of the village, who had no knowledge of the RPF was going to react when the RPF comes and kills all his children, rapes his wife and daughters and takes away his total possession, the product of his life work and savings, destroys his house..."²³⁶

RPF sådde ødeleggelse i et klima av terror. Befolkningen var utsatt for vold fra myndighetene, opposisjonspartiene og RPF. "Når RPF angrep ble folk veldig frustrert, de drepte alle på veien. Uansett om det var sivilbefolkning eller militære"²³⁷. Kriminaliteten provoserte frem en destabilisering av landet.²³⁸

4.3.3 Interne flykninger

Gjentatte angrep fra RPF skapte mange interne flykninger i landet. Myndighetene samlet flyktingene i leirer hvor de fikk dårlig husly og veldig lite mat. Mange måtte tigge på gaten og sove ute. Flyktingene var et problem for myndighetene da kriminaliteten eskalerte som et resultat av desperate mennesker.²³⁹ Befolkningen som hadde klart å flykte fra RPF etterlot sitt livsverk som garanterte bøndene matforsyninger. De flyktingene som kom tilbake for å samle inn mat ble møtt av RPF-soldater som fyrte skudd mot dem uten å nøle.²⁴⁰ RPF brukte flyktingeleirene til å eksperimentere med bakke-luft raketter. Ruzibiza forteller: "very often, the missiles

²³³ Sentrale områder i krigføringen hvor RPF dannet militærleirer var Ruhungeri og Byumba.

²³⁴ Ruzibiza: 9.

²³⁵ Snow; Ruzibiza: 9.

²³⁶ Ruzibiza: 9,10.

²³⁷ Se vedlegg 5

²³⁸ Nzirorera m.fl. Y. Ghai, *What they don't tell you about Rwanda* bd. 2014, Rwanda online.

²³⁹ Ruzibiza: 9,10; Snow. Se vedlegg 2, 3 og 5

²⁴⁰ Ruzibiza: 10.

exploded in the middle of the camps, killing or maiming many innocent civilians”²⁴¹. Dette var med på å jage flyktningene. De prøvde å komme så langt unna den militære sonen som mulig. De flyktet fra den ene leiren til den andre. Som et resultat av at flyktningene forflyttet seg var det vanskelig for familiene og holde seg samlet. De etterlot seg graver med barn, ektefeller og foreldre.²⁴²

Kagame hadde planer om å stoppe fredsforhandlingene ved å angripe Kigali, mens Habyarimana hadde sine planer for å stoppe fienden. Han utnyttet unge mennesker som hadde lidd hardest av krigen, som hadde mistet familien sin og som ikke hadde noe hjem eller noe mat,²⁴³ til å skape enheter av militser som på mange måte allerede oppførte seg som soldater; ”(...) those who had been transformed into furious beasts due to the indescribable atrocities of the RPA”²⁴⁴ Interahamwe militsene ble plukket ut fra de interne flyktningene i Rwanda som opprinnelig kom fra Ruhengeri eller Bymba.²⁴⁵

4.4 Fredsforhandlingene

Da fredsforhandlingene begynte i 1992 fikk RPF et behov for å vise at de var sterke motstandere. For Kagame var det viktig å gi soldatene et inntrykk av at fredsforhandlingene ikke kom til å ha noen positive utfall. Han innprentet en oppfatning blant soldatene om at ”the arriving in Kigali will be achieved through the barrel of gun only”.²⁴⁶ Sett bort fra den øvrige befolkningen var det i realiteten ingen av partene som hadde tro på at fredsforhandlingene var en varig løsning.²⁴⁷ RPF proklamerte ikke dette i media, de kjørte samme taktikk som ekstremistene i FAR hæren. Lederne spredte beskjeder innad i hærene som identifiserte og definerte fienden.²⁴⁸ Fiender av RPF var sivile hutuer lojal mot regjeringer, opposisjonsmedlemmer, MRND, FAR og alle tutsier som ikke hadde flyktet i 1956, 62 og 73²⁴⁹.

²⁴¹ Ibid. Abdul Joshua Ruzibiza hevder at han var et øyevitne til bombingene av flyktningeleirene

²⁴² Ibid.

²⁴³ Snow; Ruzibiza: 10.

²⁴⁴ Ruzibiza: 13.

²⁴⁵ Diamond, 2013: 315. Interahamwe var tiltenkt å være en sivil selvforsvarenehet (borgervernsgruppe) mot RPF, men ble senere forvandlet til militser.

²⁴⁶ Ruzibiza: 11.

²⁴⁷ Ruzibiza: 14.

²⁴⁸ Des Forges, 1999: 49, 50; Ruzibiza: 13.

²⁴⁹ Ruzibiza: 16. Se vedlegg 6. Tutsier som ikke hadde flyktet i 1959, 62, og 73 ble ansett som upålitelige av RPF. Dessuten kunne drap av disse enkelt tilskrives myndighetene på grunn av deres fiendtlighet rettet mot alle tutsier.

Rwandiske myndigheter fryktet for at en ny RPF offensiv ble forberedt. Ingen av partene stolte på de politiske forhandlingene alene.²⁵⁰ Arusha avtalen var ingen varlig løsning, den var en drøm. Det ville være problematisk om partene måtte leve sammen, dermed ble det startet forberedelser på en eksplosiv situasjon fra begge sider.²⁵¹

4.4.1 Hutuekstremistene

Habyarimana transformerte ungdomspartiet, Interahamwe, til militser som skulle kjempe mot fienden.²⁵² Ungdommene var fylt med hat og en blodtørstig hevnløst rettet mot tutsiene som hadde tatt fra dem familien, venner, husly og mat.²⁵³ RPF utgjorde en reell trussel for myndigheten, og ekstremistene fryktet for at fredsforhandlingene skulle medføre en maktoverføring som ville bringe hutuene tilbake til kolonitidens ydmykelser: ”Alle hutuene kommer til å bli slaver, og alle hutuer kommer til å være under tutsihærskap”.²⁵⁴ Som nevnt i kapittel tre, ble voldsbruk ansett som ”normalt” i jakten på å oppnå politiske mål, dermed organiserte ekstremistene vold mot fienden for å motsette seg fredsforhandlingene.²⁵⁵ Abdul Joshua Ruzibiza forteller: ”I want to say that it came a time when Habyarimana and his extremists taught the hutus of the CDR and Interahamwe that spilling human blood is a normal event”.²⁵⁶

Under revolusjonen i 1959 var organisert vold rettet mot sivile en taktisk handling som hadde fordrevet tutsiene fra landet, mye tilsier at ekstremistene brukte den samme taktikken under borgerkrigen.²⁵⁷ Med andre ord var drap i offentligheten en mulig løsning for Interahamwe og CDR. Moderate hutuer i befolkningen, i myndigheten og i opposisjonspartiene motsatte seg ekstremistenes voldelige overgrep på den sivile tutsibefolkningen og de gjorde motstand. Dette førte til en konflikt i regjeringen. PL og PSD kjempet mot aktivitetene til ekstremistene.²⁵⁸ Det var en definert skillelinje mellom moderate og ekstremistiske hutuer.

Ruzibiza og Jean-Christophe Nizeyimana hevder at en rask seier for Kagame ville være mulig hvis han fikk redusert antall motstandere. For å oppnå dette måtte regjeringen splittes, de måtte være opptatte av andre aktiviteter. På denne måten kunne

²⁵⁰ Des Forges, 1999: 49, 50.

²⁵¹ Ruzibiza: 14,18.

²⁵² Des Forges, 1999: 46. Se vedlegg 5

²⁵³ Snow; Ruzibiza: 10.

²⁵⁴ Se vedlegg 2

²⁵⁵ Bjarnar, 2010: 28,29; Des Forges, 1999: 47.

²⁵⁶ Ruzibiza: 15.

²⁵⁷ Se vedlegg 2

²⁵⁸ Ruzibiza: 15.

Kagame konsentrerte seg om å erobre makten. Skille mellom moderate og ekstremistiske hutuer var viktig for RPF fordi FAR hæren ikke kunne kjempe om et felles politisk mål. Kagame kunne utnytte splittelsen til å spre sin propaganda om demokratisering.²⁵⁹ Ruzibiza mener at splittelsen av regjeringen var strategisk planlagt av Kagame.²⁶⁰

4.4.2 Kagames spioner

Kagame lette etter påskudd for å fortsette krigen selv etter fredsforhandlingene var i gang.²⁶¹ Ruzibiza hevder at Kagames strategi baserte seg på å skape en atmosfære med panikk og forvirring, og den store økningen av den voldelige aktiviteten gjorde dette mulig.²⁶² Kagame satte i gang flere tiltak for at han skulle ha muligheten til å gjenoppta krigen om en overgangsregjering mellom RPF og MRND ble vedtatt i fredsforhandlingene.²⁶³ Han opprettet en spesialenhet av spioner som hadde i oppgave å infiltrere hvert eneste parti slik at de kunne samle inn informasjon om strategisk viktige fiender RPF ønsket å drepe, plassere ut bomber i landet og importere store mengder ammunisjon fra Uganda til Rwanda. Hvis RPF ikke kunne gjenoppta krigen etter fredsforhandlingene skulle de skjule våpnene og vente til de kom i en bred overgangsregjering. Spionene brukte mye tid på å skape kaos i landet. Med ustabilitet hadde Kagame et grunnlag til å beskyldte den rwandiske regjeringen for straffbare handlinger og de hadde optimale grunner til å gjenåpne fiendtligheten.²⁶⁴

Hvert individ i spesialenheten hadde hver sine oppgaver, ingen jobbet sammen og ingen visste om hverandre. Noen jobbet som taxisjåfører, andre var kokker i militærleirer, noen var tjenere i husstander til viktige hutuer i regjeringen, Kagame satte ut gategutter i viktige strategiske områder og noen blandet seg med Interahamwe medlemmene. Når tiden kom, da hvor Kagame skulle gjenoppta krigen, hadde han all informasjon han trengte til å gjennomføre det siste støtet for å overta all makt.²⁶⁵

På grunn av kaoset som foregikk i landet, maktkampen mellom opposisjonspartiene og regjeringen, moderate hutuer mot ekstremistene og RPF mot regjeringen, var det på mange måter vanskelig å skille kriminelle handlinger fra hverandre. Ruzibiza hevder at det ikke alltid var like lett å vite hvem som gjorde hva, og

²⁵⁹ Ruzibiza: 19,23; Barouski.

²⁶⁰ Ruzibiza: 19,23.

²⁶¹ Ruzibiza: 12.

²⁶² Ruzibiza: 19. Se vedlegg 3

²⁶³ Ruzibiza: 12,15,16; Barouski.

²⁶⁴ Ruzibiza: 12,14,15,16; Snow.

²⁶⁵ Ruzibiza: 17.

på denne måten var det lett for RPF å tilskrive mye av den voldelige aktiviteten over på MRND og Habyarimana. RPF-soldatene hadde fått spesiell trening i å drepe, og dermed holdt de sin kriminalitet skjult. Etter RPF hadde drept noen, brente de likene og fraktet asken til andre områder slik at det var vanskelig å spore hvem som hadde blitt drept.²⁶⁶ Journalister som ble godtatt støttet RPF og kom fra nasjoner som var alliert med den tutsiske hæren²⁶⁷. Det var streng kontroll med hva journalistene fikk se, og på denne måten fikk ikke verden vite om straffbare handlinger RPF begikk.²⁶⁸

4.4.3 RPF var villige til å ofre tutsiene

I følge Ruzibiza hadde Kagame alltid beredskapsplaner for å finne påskudd til å fortsett krigen. Påskuddene hadde i 1992, 1993 og 1994 likhetstrekk: han viste verden at regjeringen drepte mennesker istedenfor å respektere menneskerettighetene. Påskuddene ble alltid presentert etter drap på viktige politiske personer eller tutsier, og alle ble tilskrevet MRND.²⁶⁹

En snarvei for Kagame ville være å føre landet til det ytterste bristepunkt som kunne lede til et utbrudd av totalt kaos, mens han konsentrerte seg om å overta regjeringmakten. Ruzibiza hevder at Kagame var klar over at en slik strategi innebar en ofring av alle tutsier som bodde i Rwanda, men for Kagame fantes det ingen tutsier i Rwanda: Tutsiene hadde de fysiske egenskapene, men deres tenkning og oppførsel var av hutuenes opprinnelse.²⁷⁰ Et vanlig syn blant flere rwandere og tidligere RPF soldater er at tutsihæren hadde midler til å stoppe folkemordet på et tidlig stadige, men Kagame ”tillot” hutuekstremistenes massakrer av rwandiske tutsier. Kagame måtte ”frigjøre” plass til returnerende eksiltutsier da Rwanda hadde et høyt befolkningstall:

Kagame var så kynisk at han tenkte: jeg må fylle plass til en million

(...) Kagame kunne stanset folkemordet på én uke, men valgte å vente, å vente og vente. Hvorfor det? Hvis han planla noe var det han som planla. Han måtte finne plass til eksiltutsiene sine. Hutuene gjorde jobben for ham.²⁷¹

Interahamwe ble grunnlagt i 1990 av Robert Kajuga som var tutsi.²⁷² Paul Rusesabagina mener at Kagames spioner hadde innfiltrert militsgruppene, de fleste

²⁶⁶ Ruzibiza: 14,19,20; Barouski.

²⁶⁷ Ruzibiza: 14,19,20; Barouski; Snow.

²⁶⁸ Ruzibiza: 14,19,20; Barouski.

²⁶⁹ Ruzibiza: 23.

²⁷⁰ Ibid; Barouski; Ghai.

²⁷¹ Mellerud, 2012: 101.

veisperringene var administrert av Kagames soldater og spioner. På denne måten drepte Interahamwe under Kagames innflytelse, uten at de selv visste det.²⁷³ Om det er tilfelle at Kagame var villige til å ofre alle rwandiske tutsier, vil Rusesabaginas påstand rundt Kagames forhold til militsene stå sterkere. Materielle bevis rundt disse forholdene er vanskelig å oppspore, og dermed vil vi kanskje aldri få vite sannheten.

4.5 Presidentens død ble startskuddet på folkemordet

6. april 1994 ble president Habyarimanas fly skutt ned. Flyet var på vei fra et toppmøte i Tanzania. Da det kom inn for landing i Kigali ble det skutt ned av to raketter. Flyet styrtet ned i presidentens hage og drepte alle om bord.²⁷⁴ Blant passasjerene på flyet var Rwandas president Juvenal Habyarimana, Burundis president Cyprien Ntaryamira og leder for Habyarimanas regjeringshær FAR, Déogratias Nsabimana.²⁷⁵

Det er ikke klart hvem som er ansvarlig for nedskytingen av presidentens fly, men forskerne er samstemt om at dette markerer begynnelsen på folkemordet. Nærmest umiddelbart etter nedskytingen begynte drapene på tutsiene og politisk opposisjonelle hutuer. Da RPF/RPA hadde nedkjempet den rwandiske hæren og hutuekstremistene 18. juli 1994 hadde rundt 800 000 rwandere mistet livet.²⁷⁶

Det finnes flere hypoteser om hvorfor president Habyarimana ble drept, derfor er det også usikkerhet rundt hvorvidt nedskytingen var en planlagt del av folkemordet. Det som virker sikkert er at det fantes planer for utføringen av folkemordet. Når disse planene for alvor ble lagt, er omstridt.²⁷⁷ Den mest kjente hypotesen om nedskytingen av presidentens fly er at oppdraget må ha blitt utført av noen med kontakter innen presidentens sikkerhetsstyrker, ekstremistene i Habyarimanas egen rekke ønsket han død.²⁷⁸ Det kan tenkes at Habyarimanas aksjoner mot tutsiene og hans nye aksept for

²⁷² Mellerud, 2012: 79.

²⁷³ Snow.

²⁷⁴ T. Rudasingwa, *Paul Kagame Killed President Juvenal Habyarimana*, bd. 2014, Rwanda dokument - her dokumenteres Rwandas nyere historie - tiden før, under og etter folkemordet i 1994; Prunier, 1995: 212.

²⁷⁵ Arrestordre, *Uoffisiell engelsk versjon*, bd. 2014, Rwanda dokument - her dokumenteres Rwandas nyere historie - tiden før, etter og under folkemordet i 1994. Flyet som ble skutt ned var presidentens private fly som presidenten hadde mottatt i gave fra Frankrike, andre viktige menn som var om bord på flyet var: Elie Sagatwa, sjef for det Rwandiske militære kabinett, Thaddée Bagaragaza, major i maison militære for den rwandiske presidenten og Juvénal Renzaho, utenriksrådgiver for den rwandiske presidenten.

²⁷⁶ Bjarnar, 2010: 29.

²⁷⁷ Kristoffersen, 2008: 43.

²⁷⁸ Njålsson, 2009: 50,51; Rudasingwa.

drap, ikke var tilstrekkelig for hutuekstremistene.²⁷⁹ Gérard Prunier konkluderer hans analyse med at hutuekstremistene hadde de sterkeste motivene:

(...) President Habyarimana was killed by his own *akazu* circle who had decided to gamble on their all-or-nothing 'final solution' scheme when they began to fear (or perhaps to know) that the president was finally going to comply with the provisions of the Arusha agreement.²⁸⁰

Prunier fremstiller også hypotesen om at RPF sto ansvarlig for nedskytingen.²⁸¹ Dette er en teori som har fått større omtale i senere tid. Tidligere RPF-soldater hevder at Paul Kagame sto bak nedskytingen av presidentens fly.²⁸² En rask seier for Kagame var å drepe president Habyarimana, ved hans død ville landet stå ovenfor et stort kaos, som kan beskrives som en katastrofe, fordi Habyarimanas død ville være landets bristepunkt.²⁸³ Prunier argumenterer for at RPF ikke kunne ha drept Habyarimana, fordi det var utenfor deres politiske interesse; "It had obtained a good political settlement from the Arusha agreement and could not hope for anything better". RPFs største fiende kom ikke til å være president Habyarimana, men medlemmene av opposisjonspartiene som satt med mye makt og innflytelse.²⁸⁴ Et motargument mot dette vil være tidligere RPF-soldaters uttalelse om at Kagame ikke ønsket å være en del av det eksisterende regime, han ønsket en minoritetsregjering hvor RPF satt med all makt.²⁸⁵ Med splittelsen av FAR hæren, som ikke kjempet mot et felles politisk mål, hadde Kagame halvert motstanderne og dermed en større sjanse for å bekjempe fienden som var de ekstremistiske hutuene. Presidentens død har blitt sett på som en kalkulert handling som provoserte frem en kraftig motivasjon og trigget de som hadde lagt planer for utslettelse av tutsiene og moderate hutuer. Ekstremistene ville dermed være opptatt av å drepe istedenfor å bekjempe RPF.²⁸⁶ For å si det stygt, var massakrene for RPF en løsning for "å gjøre plass" til eksiltutsier.²⁸⁷ Vi vil kanskje aldri få vite hvem som drepte president

²⁷⁹ Diamond, 2013: 315.

²⁸⁰ Prunier, 1995: 221. Akazu betyr "lite hus" og besto av hutuer fra nord, hovedsakelig av presidentkonens Agathe Habyarimanas familiemedlemmer. Den nordlige delen av landet hadde blitt innlemmet i tutsimonarkiet senere enn øvrige landsdeler (enkelte kilder hevder at nord-Rwanda ikke ble innlemmet tutsimonarkiet før koloniherrere kom til landet). Hutuene fra nord hadde i lang tid motsatt seg tutsimonarkiet, og hadde dermed mindre kontakt med tutsier. Bjarnar, 2010: 31.

²⁸¹ Prunier, 1995: 215.

²⁸² Ruyenzi; Ruzibiza: 23; Rudasingwa.

²⁸³ Ruzibiza: 23; Rudasingwa.

²⁸⁴ Prunier, 1995: 220.

²⁸⁵ Barouski; Rudasingwa.

²⁸⁶ Ruzibiza: 11,12,14,15,16,19,23; Bjarnar, 2010: 28,29; Ghai; Nzirorera m.fl; Rudasingwa.

²⁸⁷ Mellerud, 2012: 41.

Habyarimana da det er flere grupper som hadde sine motiver for å utføre terrorhandlingen.²⁸⁸ Det er ikke fremlagt sikre bevis mot noen av gruppene som kan fastslå hvem som står ansvarlig for drapet på Habyarimana.²⁸⁹

4.6 Oppsummering

Tutsiene som flyktet i 1959, 62 og 73 hadde mange grunner til å angripe Rwanda. De ønsket å vende tilbake til hjemlandet å frigjøre tutsiene fra undertrykkelse. Senere ble det gjort klart for soldatene at lederen hadde andre planer. RPF hadde som mål og overta total makt i landet.

I likhet med den rwandiske regjeringen brukte også RPF manipulasjon og voldelige handlinger rettet mot sivile (spesielt nordlige hutuer) som politiske virkemidler. Krigens voldelige brutalitet skapte grobunn for dannelse av fiendebilder. På grunnmuren av hat og misnøye dannet regjeringen Interahamwe.

Etter at fredsforhandlingene startet i 1992, lette Kagame etter påskudd for å fortsette krigen. RPF ønsket ikke en politisk-militær maktfordeling. Ved å sette regjeringsmedlemmer opp mot hverandre hadde Kagame gode muligheter til å fortsette krigen.

Nedskytingen av presidentens fly markerer utbruddet på folkemordet. massakrene startet like etter nedskytingen. Vi vil kanskje aldri vite hvem som drepte president Habyarimana da flere grupper hadde gode motvirket for drapet. Det har floret mange rykter rundt terrorhandlingen, men ingen kan fremlegge sikre bevis. De to hypotesene med sterkest troverdighet bak drapet er de som anfører hutuekstremistene og RPF.

²⁸⁸ Diamond, 2013: 315; Prunier, 1995: 220.

²⁸⁹ Snow.

Kapittel 5

Omfanget av folkemordet

5.1 Innledning

For å få en bedre forståelse av hvor dyptgående folkemordet i Rwanda var, vil det være nødvendig å presentere den hinsidige voldelige brutaliteten som forekom under folkemordet. Et vanlig menneske blir drevet til å utføre uforståelige handlinger som det selv kanskje ikke kan forklare. I dette kapittelet ønsker jeg å påpeke omfanget av den voldelige brutaliteten sett i lys av likheten mellom folkegruppene når det gjelder utseende, språk og kultur.

5.2 Hvem var morderne?

Interahamwe blir ofte utpekt for å ha organisert og gjennomført folkemordet i 1994, derfor vies denne gruppen nærmere fokus. Interahamwe ble opprinnelig opprettet som sivile selvforsvarsheter mot RPF, men etter 6. April viet de all oppmerksomhet mot utslettelse av tutsier. Interahamwe er blitt brukt som et altomfattende navn på drapsgjerninger under folkemordet, og derfor vil det være viktig å presisere hvem Interahamwe var. Interahamwe har blitt forklart som en paramilitær organisasjon, militsgruppe og voldelige gategjengere. Ander Mellerud hevder at borgerverngruppe vil være det mest korrekte ordet å bruke, og begrunner dette med at det var det organisasjonen først var tiltenkt å være. Medlemmene var sivile, hvilket betyr at de ikke hadde samme disiplinære struktur som en militær organisasjon.²⁹⁰

Interahamwe var en borgervernsgruppe bestående av unge hutumenn, som ble rekruttert hovedsakelig fra fattige områder. Men andre som deltok i massakrene ble også tatt for å være Interahamwe uten at de nødvendigvis var under direkte styring av organisasjonens ledelse, i realiteten kunne hvem som helst gjøre hva som helst etter 6. April.²⁹¹ Dette vil si at det fantes en del av Interahamwe som var opptrent og tilhørte regjeringspartiet, mens gjenger som fantes over hele landet ikke tilhørte regjeringspartiet. Til Interahamwe regnes alle sivile som fikk tildelt våpen.²⁹²

²⁹⁰ Mellerud, 2012: 79, 80, 81.

²⁹¹ Mellerud, 2012: 81,82.

²⁹² Mellerud, 2012: 79, 80. Andre borgervernsgrupper som var sentral under folkemordet var Inkuba (MDR) og Impuzamugambi (CDR)

5.3 Voldens brutalitet

Når man studerer folkemordet i Rwanda, er det uunngåelig å ikke bli påvirket av den grusomme volden som menneskene påførte hverandre, det var en hinsides voldelig ekstremisme. De følgende eksempler må ikke oppfattes som forsøk på overdrivelse av ekstreme hendelser. Målet er ikke å fremstille ondskapen som sensasjonell. Jeg ønsker å trekke frem voldens brutalitet for at vi skal kunne få en bedre forståelse av omfanget av folkemordet, hvor utenkelige forholdene var.

Drapene forgikk ikke rent og kirurgisk. Bruken av sløve macheter førte til en lang og smertefull død. Mange foreldre betalte morderne for at de skulle skyte dem og deres barn slik at de fikk en rask og smertefri død, istedenfor at de skulle lide ved å bli hakket opp med macheter.²⁹³ Francine Mukagatore forteller hvordan ektemannen ble pint til døde:

Først forgiftet de ham. De ville gi han en smertefull død. Han kastet opp, gang på gang (...) Da han ikke orket mer og bare lå der i sitt eget spy – hakket de ham til døde med macheter.²⁹⁴

Seksuell mishandling av kvinnene var vanlig, og de ble ofte brutalt myrdet etter den seksuelle mishandlingen.²⁹⁵ Mukagatores familie ble tvunget til å kle seg nakne, de ble slått med klubber, kuttet med macheter og kastet i en latrine etter deres død. Etter å ha sett på at familien ble myrdet, var det hennes tur, da foreslo en av morderne at de burde spare henne. De kunne ta henne til ”kone” fordi hun hadde så fin rumpe. ”Jeg sto der, helt naken og livredd. Jeg hadde akkurat sett flere familiemedlemmer bli drept, og så sto de der å snakket om kroppen min”.²⁹⁶ Mukagatore er en av få som overlevde i Interahamwes varetekt. Hun ble brukt som seksslave med daglige overgrep, og nesten uten tilgang på mat og drikke. ”Hver kveld tenkte jeg; om jeg overlever denne natten, dør jeg i hvert fall i morgen. (...) Jeg var helt ødelagt. Jeg levde ikke, jeg bare eksisterte”.²⁹⁷

Militser hadde som vane å drepe tutsibarn mens foreldrene måtte se på. Spebarn kunne bli slått mot en sten eller kastet i latriner.²⁹⁸ Lemlestelse var også veldig

²⁹³ G. Prunier i Khan, 2000: 16,17.

²⁹⁴ E. Røst, *"Rwanda var for lite. Det var for lite og for svart"*, bd. 2014, Bistandsaktuelt

²⁹⁵ G. Prunier i Khan, 2000: 16,17.

²⁹⁶ Røst.

²⁹⁷ Ibid.

²⁹⁸ G. Prunier i Khan, 2000: 16,17.

vanlig.²⁹⁹ På eldre barn kuttet de av den ene armen, så den andre, og til slutt snittet de halsen slik at barnet sakte blødde i hjel.³⁰⁰ Mens barnet var i live kunne de kutte av barnets kjønnsorgan å kaste det i ansiktet på de skrekkslagne foreldrene. Til slutt ventet foreldrene samme dom.³⁰¹ En hutu som var gift med en gravid tutsikone, ble tvunget til å se på mens de kuttet ut barnet fra konens mage. Etterpå måtte han spise sitt ufødte foster. I noen tilfeller prøvde militsene å få foreldrene til å drepe sine egne barn, med et løfte om at de selv skulle få leve. Noen mennesker ble brent i live mens familiene måtte se på, for senere å bli drept selv.³⁰²

Ekstremistene fra regjeringen sendte ut meldinger på radioen om å drepe tutsiene i deres hjem, hele familier skulle utslettes. De største massakrene fant sted når tutsiene søkte tilflukt. Det ekstreme hutustyret sendte ut meldinger om påståtte trygge steder, og på denne måten oppmuntret de tutsiene til å samle seg i store antall slik at hutuene kunne drepe dem. De største massakrene skjedde i kirker og regjeringskontor, på skoler og sykehus og andre ”trygge” steder.³⁰³ Drapene ble innledningsvis organisert av Interahamwe under direkte ledelse av regjeringens hutuekstremister³⁰⁴ som startet massakrene i byene allerede 7. april. Derfra ble Interahamwe-militsene fraktet til distriktene og rurale områder for å koordinere med lokale myndigheter igangsetting av massakrene. Massakrene på landsbygda startet så snart lokale eller tilreisende myndigheter gav tillatelse. Den sivile deltagelsen i distriktene var omfattende, og Interahamwes rolle dreide seg derfor om å instruere menneskeslakting med macheter da hutubønder ikke var vant med å drepe. De som brukte lengere tid med å drepe ble instruert til å kutte akillessenene på ofrene slik at de ikke kunne rømme.³⁰⁵ På denne måten arrangerte regjeringens hutuekstremister massakrene, mens sivile hutuer utførte dem.³⁰⁶

Det hendte at leger begynte å drepe pasientene og omvendt, lærere drepte studentene og omvendt, kollegaer, naboer og venner drepte hverandre. I ekstreme tilfeller drepte hutuer fra blandingssekteskap partneren sin, og enkelte hutuer drepte tutsier mens de forsvarte andre.³⁰⁷ Et eksempel på det er en hutu, gift med en

²⁹⁹ G. Prunier i *ibid.*

³⁰⁰ Khan, 2000: 16.

³⁰¹ *Ibid.*

³⁰² G. Prunier i Khan, 2000: 16,17.

³⁰³ Diamond, 2013: 315,16.

³⁰⁴ Diamond, 2013: 315, 16.

³⁰⁵ Mellerud, 2012: 97,98.

³⁰⁶ Diamond, 2013: 315,16.

³⁰⁷ *Ibid.*

tutsikvinne, som gjorde mye for å beskytte familien sin. Dette innebar drap av andre tutsier. I forkant av folkemordet kunne han komme med tutsifiendtlige uttalelser til sine tutsivenner, han kunne fortelle at ”(...) hutuene skulle vise tutsiene hvor sinte de var, og at de kom til å drepe tutsiene”.³⁰⁸ Hutuens tilknytning til Interahamwe og hans aktive deltagelse under folkemordet gjorde det mulig for han å redde familien sin.³⁰⁹ Massebordene krevde en storstilt innsats fra sivile hutuer. De moderate hutuene som prøvde å stoppe volden ble ydmyket, forbigått, byttet ut eller drept.³¹⁰

5.3.1 Kirkens aktive deltagelse

Under folkemord har man sett at religiøse minoriteter oftest er utsatt, dette er et unntak for Rwanda. Det som er spesielt og særegent i Rwandas tilfelle, er at religion ikke er en faktor som kan tilskrives en spesiell gruppe. Hutuer og tutsier er medlemmer av samme menighet. Folkemordet i 1994 skjedde *innen* de religiøse gruppene, i motsetning til for eksempel holocaust. En annen problemstilling som ikke er så vanlig som en forklaring er kirkens aktive deltagelse i folkemord. På denne måten spilte religion en rolle, men på en helt annen måte enn man ofte forestiller seg.³¹¹

Historisk har kirken alltid adlydt autoriteter, kirken har vært en stor støttespiller av presidentene i Rwanda. Stat og kirke hadde sammenfallende interesser blant annet i å bevare status quo. Etter folkemordet kan kirken stilles ansvarlig på grunn av dens historiske understrekning av å adlyde autoriteter, og dens moderne rolle som senter for sosial, politisk og økonomisk makt alliert med staten. Rwanda har få naturressurser og lite industri, dermed har kirken vært en viktig arbeidsgiver utenom jordbruket etter kolonitiden. Kirken hadde kontroll over finansielle og menneskelige ressurser, og utgjorde derfor et viktig maktsentrum *utenom* staten. På grunn av kirkens makt og innflytelse nøt den stor uavhengighet.³¹²

I teorien kunne kirken spilt en uavhengig rolle under folkemordet i 1994, den kunne ha mobilisert store masser og utfordret statsmakten. I praksis valgte den å følge strategien den alltid hadde fulgt – hutuer eller tutsier, rettferdig eller ikke – å være støttespiller og alliert med makthaverne i frykt for å miste egen innflytelse.³¹³ På grunn av dette valget, skulle kirken få en helt spesiell rolle under folkemordet. Generelt rundt

³⁰⁸ Khan, 2000: 16; Diamond, 2013: 318.

³⁰⁹ Madsø: 16.

³¹⁰ Madsø: 17.

³¹¹ Diamond, 2013: 315,16.

³¹² T. M. Ottmann i Hagtvat, 2008: 365.

³¹³ T. M. Ottmann i Hagtvat, 2008: 366.

om i verden er kirken tradisjonelt ansett som et tilfluktssted hvor strid og krig legges til side, men i Rwanda kan kirken betegnes som landets døds-kammer under folkemordet. Den var samlingssted hvor ofrene ble tilintetgjort. Det finnes tallrike beskrivelser på hvordan kirken ble brukt som åsted for mord.³¹⁴

Som følge av tradisjon om å trekke til kirken under vanskelige tider, søkte mange tilflukt i kirken etter 6. april. Befolkningen forventet trygghet i guds hus, men det var ikke tilfelle og tutsiene skulle få erfare dette på en grusom måte. Thea Martine Ottmann viser til et brev som ble skrevet til pastor Elizaphan Ntakirutimana under folkemordet. Brevet ble skrevet av en tutsi i håp om hjelp. Følgene sitat er fra Ottmanns artikkel i Bernt Hagtvets bok:

(...) how are you! We wish you to be strong in all these problems we are facing. We wish to inform you that we have heard tomorrow we will be killed with our families. We therefore request you to intervene on our behalf and talk to the Mayor. We believe that, with the help of God who entrusted you the leadership of this flock, which is going to be destroyed, your intervention will be highly appreciated, the same way as the Jews were saved by Esther. We give honour to you.³¹⁵

Pastoren, som selv var hutu, svarte kort og presist at de måtte bli eliminert fordi det var guds ønske. Den samme pastoren skal angivelig ha bedt menigheten om å samle seg i kirken, hvor flesteparten av tutsiene i menigheten hans ble massakrert i Muginero.³¹⁶

Tusenvis av tutsier trakk til kirken for beskyttelse, Alisa forteller: "We all thought that if we came into the house of god no-one would touch us".³¹⁷ Hun hadde søkt tilflukt i en kirke i Ntarama sammen med familien sin, i håp om å unnsnippe militsene, hun forteller: "I think they wanted to bring us together in a crowd, it would make it easier for them to kill everyone".³¹⁸ En av morderne forklarte; For dem var det ikke så viktig at de befant seg i guds hus. Så begynte de massakren. Torsdag 7. april ble rundt 5000 tutsier slaktet da militsene fikk informasjon om at mange tutsier oppholdt seg i kirken i Ntarama.³¹⁹

³¹⁴ T. M. Ottmann i *ibid.*

³¹⁵ *Ibid.*

³¹⁶ *Ibid.*

³¹⁷ *Ibid.*

³¹⁸ I. Rwililiza, *The Ntarama church massacre*, Rwandan Stories

³¹⁹ *Ibid.*

5.4 Likheden mellom folkegruppene

Med den voldelige ekstremismen som bakgrunn var menneskene i Rwanda usannsynlig like. Skillet mellom hutuene og tutsiene er ikke så renskåret som en ofte får inntrykk av. Kolonimaktene prøvde å skape et renskåret skille som var basert på utsende og blodlinjer.³²⁰ Identitetskortene som belgierne innførte i 1932, utgjorde også den etniske klassifiseringen av menneskene i 1994.³²¹ I førkolonial og kolonial tid er det blitt hevdet av Alison Des Forges at menneskene i Rwanda giftet seg med de som var i samme yrkesgruppe, noe som kan ha ført til utseendemessige likheter mellom folkegruppene. Dermed kan det tenkes at identitetskortene var lett å innføre.³²² Etter uavhengigheten, i 1962, skjedde det en stor endring i ekteskapsmønsteret, og folkegruppene giftet seg med hverandre. Under kolonitiden ble klassifiseringene av etnisk tilhørighet bestemt ut fra utseende, men i 1994 hadde en fjerdedel av befolkningen foreldre hvor den ene var hutu og den andre var tutsi.³²³ Barn av blandingssekteskap arvet farens etniske identitet.³²⁴ De utseendemessige likhetstrekkene ble visket ut, og det var vanskeligere å skille mellom hutuer og tutsier ved første øyekast.³²⁵ Identitetskortene ble med dette et viktig redskap for myndighetene og militsene når de skulle identifisere fienden og arbeide ut drapslister, også de med blandingsidentitet skulle utslettes.³²⁶

Selv om ekteskapsmønsteret hadde endret seg, og det var vanskeligere å se forskjell på hutuer og tutsier, finnes det også andre slående likheter som kan viske ut det etniske skille. De snakket samme språk, gikk i de samme kirkene og barene, bodde i samme landsby under de samme borgemesterne og jobbet sammen i de samme kontorene på de samme skolene og sykehusene. Disse flytende grensene mellom gruppene forårsaket tusenvis av personlige tragedier under massakrene i 1994. Hutuer prøvde å beskytte ektefeller, slektninger, venner og kollegaer ved å bestikke potensielle drapsmenn med penger. I områder hvor det fantes bare hutuer, var det også mange som ble drept. Hutuene gikk løs på hverandre.³²⁷

³²⁰ Ibid.

³²¹ Diamond, 2013: 317,18.

³²² T. M. Ottmann i Hagtvet, 2008: 369,70.

³²³ Des Forges, 1999: 32.

³²⁴ Det vanligste var at hutumenn giftet seg med tutsikvinner, sjeldent motsatt

³²⁵ Diamond, 2013: 317,18.

³²⁶ Des Forges, 1999: 32.

³²⁷ Diamond, 2013: 317,18.

5.5 Oppsummering

Ved eksempler på voldens brutalitet, kirkens aktive deltagelse og likheten mellom folkegruppene ser vi at folkemordet var meget omfattende og dyptgående. De dype folkemordrøttene kan forklares ved å se på årsaksforklaringer bak sivile aktørers deltagelse. For å kunne drepe rundt 800 000 mennesker på 100 dager, var storstilt innsats fra den sivile befolkningen nødvendig. Vi spør oss selv, hvordan er dette mulig, hvordan kan mennesket bli så brutalt? Ved fremstillingen av disse brutale hendelsene ønsker jeg å finne svar på hvordan mennesket er i stand til slike handlinger, hvordan sivile mennesker ble drevet til denne ondskapen.

Kapittel 6

Hvorfor så mange sivile aktører?

6.1 Innledning

I dette kapittelet ønsker jeg å gjøre rede for sivile aktørers deltagelse i folkemordet til tross for likheten mellom befolkningen. Voldens brutalitet i kontrast med likhetstrekk blant befolkningen vil for mange virke uforklarlig. Det første jeg vil kartlegge i denne sammenhengen er drapsmønstret i forskjellige områder i landet, hvem var morderne og hvem var ofrene? Videre vil jeg presentere folkemordpsykologi rettet mot folkemordet i Rwanda, som kan være behjelpelig å forstå menneskets handlinger i et klima av kaos. Jeg vil også presentere etablerte forklaringer som finnes i forskningslitteraturen, som propaganda og befolkningspress.

6.2 Drapsmønstrene

For å bedre kunne forklare sivile aktørers deltagelse i folkemordet, er det nødvendig med en fremstilling av drapsmønstrene fra forskjellige geografiske områder da det finnes store variasjoner. Anders Mellerud har tatt utgangspunkt i det urbane området, Kigali, og de mer rurale områdene sør og nord i landet.

Identifiseringen av fienden var viktig for at folkemordet skulle være effektivt, men utseendemessige likheter kunne gjøre dette vanskelig. Løsningen var i mange tilfeller ID-kortene som koloniherrere hadde innført i 1932. Alle rwandere var pliktige til å bære ID-kort hvor etnisitet og bosted var registrert. Denne informasjon var arkivert i staten, og dermed kunne ekstremistene i regjeringen enkelt utarbeide drapslister med konkrete navn og bostedsadresser. Med tanke på folkemordets effektivitet, var dette en nødvendighet i de urbane områdene.³²⁸ I mer rurale områder var ikke identitetskortene like viktige da identifiseringen av fienden baserte seg på bekjentskap, og dermed kunne morderne lettere skille hutuer fra tutsier. Dessuten ble det sendt ut meldinger på radioen om tutsienes gjemmested.³²⁹

I hovedstaden, Kigali, finner Mellerud morderne fra regjeringshæren og presidentgarden som drepte opposisjonelle, intellektuelle og moderate hutuer og tutsier. Videre fant han morderne fra Interahamwe og andre borgerverngrupper som drepte

³²⁸ Mellerud, 2012: 24,85. ID- kort var nødvendig for å identifisere fienden i byene da områdene var bebodd av veldig mange mennesker og bekjentskap var ikke like tett som i rurale områder.

³²⁹ Diamond, 2013: 315,16; Mellerud, 2012: 24.

tutsier og moderate hutuer. Andre mordere var flyktninger fra krig (nordlige hutuer og burundiske flyktninger), som drepte tutsier.³³⁰ I et mer ruralt område sør i landet, finner vi Bugesera. Overgriperne i dette området var også regjeringshæren og borgervernsgruppene, men de som var mest aktive var sivile sørlige hutuer og internfordrevne nordlige hutuer. Alle ofrene i dette området var tutsier.³³¹ I nordvest, hvor Kanama kommunen ligger, fantes det nesten ingen tutsier, men drapstallene er allikevel store. Overgriperne i dette området var nordlige hutuer og RPF-soldater. Ofrene var sørlige og nordlige hutuer og en tutsi. Med andre ord, hutuene drepte hverandre.³³²

Som sagt forekommer det ulike drapsmønstre i ulike områder. I sør dreper hutuer tutsier, i nord dreper hutuer hverandre og i Kigali er drapene preget av systematikk hvor begge folkegrupper er ofre basert på politiske agendaer. Ulike drapsmønstre krever ulike motivforklaringer. I dette kapitlet vil jeg ha en gjennomgang av ulike motiv som vil hjelpe vår forståelse av sivile aktørers deltagelse.

6.3 Folkemordpsykologi

Ut fra sunn fornuft er det ikke så merkelig om tanken på at det må være noe alvorlig galt med menneskene som klarer å utføre så inhumane og destruktive handlinger som ble presentert i kapittel 5.³³³ I denne forbindelsen vil jeg presentere noen synspunkter innen folkemordpsykologi, sett i forbindelse med folkemordet i Rwanda, for å prøve å forklare voldshandlingene.

6.3.1 Menneskets grenseløse fantasi og ydmykelse

I trebindsverket *Brødrene Karamasov* forteller Fjodor Mikhajlovitsj Dostojevskij at vi av og til snakker om dyrenes grusomhet. Han argumenterer for at dette vil, med tanke på menneskets historie om voldelig brutalitet, være urettferdig mot dyrene:

Et dyr kan aldri bli så grusomt som menneske, så artistisk, så utstudert grusomt. Tigern bare biter og river, det er det eneste den kan. Det ville aldri falt tigern inn å spikre fast folk i ørene, selv om den kunne gjøre det. Disse tyrkerne skjærer det ufødte barn ut av mors liv med dolken, kaster små barn opp i luften og spidder dem på bajonetten i mødrenes påsyn. Og det som ga dem den største nytelsen, var å se på mødrene.³³⁴

³³⁰Mellerud, 2012: 119.

³³¹Mellerud, 2012: 105, 20. Bugesera ligger like utenfor Kigali, sør for byen.

³³²Mellerud, 2012: 121. Kanama kommunen ligger nordvest i landet like ved Gisenyi

³³³N.J. Lavik, *Folkemord - noen medisinske og psykologiske aspekter*, 2002.

³³⁴F.M. Dostojevskij, *Brødrene Karamasov*, Oslo 1993: 303.

Dostojevskij forklarer her en hendelse, som kan sammenlignes med de mordene som ble begått i Rwanda. Han ønsker med dette å fremstille menneskets grenseløse fantasi, som kan betegnes som en uovervinnelig drivkraft.

I møte med den uunngåelige døden i Rwanda opplevde ofrene den verst tenkelige ydmykelse som morderne bevisst påførte ofrene. En kan undre seg over hvorfor morderne brukte mye tid og ressurser på å ydmyke ofrene på det groveste, hvis målet var total utslettelse. Ander Mellerud trekker i denne sammenheng frem Franz Stang, kommandant i nazistenes utrydningsleir i Treblinka. Etter krigen ble han spurt hva som var hensikten med ydmykelsen av ofrene, dersom de uansett skulle drepes. Til dette svarte han: ”To condition those who actually had to carry out policies. To make it possible for them to do what they did”.³³⁵ Det vil være ubehagelig for gjerningsmannen å bli påminnet offerets menneskelighet. Hensikten ved ydmykelse er å frata offerets menneskelighet, slik at de kan reduseres til ikke-menneskelige objekter. På denne måten vil det være lettere for overgriperne å skade, torturere og myrde.³³⁶

Ydmykelse av ofrene vil skape en følelsesmessig avstand mellom offeret og morderen. De vil opprette mentale forsvarsmekanismer, som vil blokkere utløp av menneskelige responser som sympati, respekt og barmhjertighet. Militærtrening baserer seg på nettopp dette: å eliminere menneskelige kjennetegn som oppstår når man i kampens nære drama må drepe uten å nøle. Jonathan Glover kaller dette for robåtpsykologi. I Rwandas tilfelle var det være nødvendig å innprente en hel nasjon av sivile med tilsvarende robotpsykologi. Dette var essensielt for at drapsaktiviteten skulle normaliseres gjennom en mental rutinemessig automatikk.³³⁷ Sett i sammenheng med krigens sivile involvering og kaos, ble det lettere for befolkningen å akseptere grove virkemidler og psykologiske forsvarsmekanismer ble sterkere.

6.3.2 Den autoritære kulturen

I Rwandas tilfelle er det lett å få et inntrykk av at sivilbefolkningen ble omformet til velvillige folkemorddeltagere relativt kjapt og enkelt. Nils Johan Lavik mener at det er tankene og verdiene til de som sitter på toppen av et autoritært styre, det ekstreme hutustyre, som er avgjørende. Det var deres ideer og forestillingsverden som strømmet

³³⁵ J. Glover i Mellerud, 2012: 18.

³³⁶ Ibid.

³³⁷ J. Glover i Mellerud, 2012: 18,19.

gjennom samfunnet ovenfra og satte et stempel på det som skjedde.³³⁸ En bedre forståelse av en sterk ideoverføring vil være en forklaring på den autoritære kulturen. I Rwanda finnes det et ordtak som sier: ”you don’t tell stories. You listen”.³³⁹ Rwanda har en autoritær kultur hvor total lydighet ovenfor overordnede er en strukturmessig logikk.³⁴⁰ Gérard Pruniers analyse av den autoritære samfunnsstrukturen fremstilles på denne måten: (...) when the ruler gives an order, he must be obeyed, not because his order falls into the sphere over which he has authority, but simply because he is the ruler.³⁴¹ Tvilende spørsmål fra sivilbefolkningen ble aldri rettet mot lederne, og på denne måten kan det argumenteres for at rwandere relativt enkelt trodde på folkemordet og dermed fulgte ordren (eller oppfordringen) om deltagelse.

Laviks teori om at overordnedes ideer og forestillingsverden innprentes i det sivile samfunnet, og dermed stilles ansvarlig for folkemord, er i høyeste grad aktuell når det kommer til folkemordet i Rwanda.³⁴² Den autoritære kulturen, og den hierarkiske maktstrukturen, gjorde det mulig for statsmakten i Kigali å organisere et folkemord helt ned på lokalnivå. På statsnivået (i Kigali) finner vi presidenten, som gir en ordre til administrative fylker (préfecture). Fra fylket går ordren videre til kommunene, som er administrert av borgemesterne, som igjen gir ordren til sine rådgivere. Alle fylkene og borgemesterne var medlemmer av regjeringspartiet, MRND, før folkemordet.³⁴³ Et eksempel på at borgemestere tok til seg ordre fra staten, og avviser tutsier i nød, er Innocent Rwililizas historie. Tutsier flyktet til rådhuset i tro på at de skulle få beskyttelse fra myndigheten, da borgemesteren kom ut for å fortelle dem at:

If you go back home, you shall be killed. If you escape into the bush, you shall be killed. If you stay here, you shall be killed. Nevertheless, you must leave here, because I do not want any blood in front of my town hall.³⁴⁴

Et viktig poeng, i sammenheng med den autoritære kulturen og det hierarkiske systemet, er at ingen protesterte på ordrene og oppfordringene de fikk ovenfra.³⁴⁵ Et eksempel på dette er Servilien Kambali, rådgiver i Kibungo. Han advarte mot

³³⁸ Lavik, 2002.

³³⁹ J. Sebarenzi i Mellerud, 2012: 35.

³⁴⁰ Ibid.

³⁴¹ Prunier, 1995: 57.

³⁴² Lavik, 2002.

³⁴³ G. Prunier og L. Fujii i Mellerud, 2012: 35. I 1994 var det 11 fylker i Rwanda, inndelt i ti kommuner, administrert av borgemesterne (ordførere). Alle kommunene var igjen delt inn i fire sektorer som var ledet av rådgivere.

³⁴⁴ Rwililiza.

³⁴⁵ Mellerud, 2012: 36.

propagandaens falske budskap, og ønsket fred mellom gruppene i området. Etter et møte med borgemesteren i Nyamata, returnerte han til Kibungo med beskjeden: ”well, it’s already been decided. They have already started. We must kill them all”.³⁴⁶ Dette illustrerer hvor lett en ordre ovenfra ble akseptert, selv for en mann som i utgangspunktet hadde sterke meninger og en moralsk bevissthet.

6.3.3 ”Det er oss eller dem”

Evelin G. Linder ser på ydmykelsens rolle i væpnede konflikter i sin doktoravhandling og mener følgende: Innføring av ydmykelse på gruppenivå i et samfunn, kan lede gruppen som er utsatt for ydmykelsen, til å overføre sine følelser av skuffelse og aggresjon over på en annen gruppe – hvor ønsket til slutt blir utryddelse.³⁴⁷ Sett i sammenheng med kolonitiden og borgerkrigen, hvor hutuene var sterkt undertrykket og utsatt for mord, kan det tenkes at ofrene i 1994 var ansvarlig for ydmykelsen av overgriperne forut for folkemordet. Enkelte ofre ble også tildelt rollen av overgriperne uten å ha noen reell skyld i overgripernes følelse av ydmykelse.³⁴⁸ På grunn av historiske konflikter og borgerkrigen var tutsiene en reell trussel for alle hutuene i Rwanda hvor selvforsvar legitimerte drap.

Thea Martine Ottmann mener at gruppefølelsene i Rwanda ble manipulert av elitens kamp om å kontrollere knappe og synkende finansielle, kulturelle og politiske ressurser. Sikkerhetsbehovet og behovet for maktbalanse kan overføres til interne forhold i landet: ”Når to grupper er en potensiell trussel for hverandre, resulterer dette i en felles frykt som gir begge en grunn til å angripe først”.³⁴⁹ Her er det snakk om å berge ”sitt eget skinn”. ”Hvis ikke vi slår ned på dem nå, kommer de til å slå ned på oss snart”.³⁵⁰ For overgriperne ble massakrene rettfærdiggjort på denne måten, og slik ble det som aldri kunne aksepteres, akseptert av aktørene.³⁵¹

6.4 Propaganda – innprenting av folkemordideologi

Massiv propaganda blir i forskningslitteraturen utpekt som en avgjørende faktor bak den sivile deltakelsen under folkemordet. Tutsifiendtlig propaganda hadde pågått siden huturevolusjonen i 1959. De ble omtalt som innvandrere og undertrykkende

³⁴⁶ J. Hatzfeld i *ibid.*

³⁴⁷ E. G. Lindner i T. M. Ottmann i *Hagtvet*, 2008: 373.

³⁴⁸ *Ibid.*

³⁴⁹ T. M. Ottmann i *Hagtvet*, 2008: 372.

³⁵⁰ K. Solberg, *Oss eller dem - slik blir det som aldri kan aksepteres, akseptert*, bd. 2014, Aftenposten.

³⁵¹ *Ibid.*

føydalherre, som ønsket å slavebinde hutuene.³⁵² Innprenting av sterke fiendebilder skjedde ikke over natten, dette var en del av en lang og brutal maktkamp mellom elitegruppene. Etter borgerkrigens utbrudd ble propagandaen mer ekstrem. Et kallenavn på tutsiene som gikk igjen under borgerkrigen og folkemordet var kakelakker (inyenzi). En kjent oppfatning blant hutubefolkningen var at tutsiene i landet var alliert med RPF, de ventet bare på klarsignal for å igangsette massedrap av hutuer. På denne måten måtte alle 'ekte' hutuer i landet være berett på at de kanskje en dag måtte utrydde tutsiene før de gjorde det samme mot dem.³⁵³

Ekstremistenes hat- og skremselspropaganda hadde stor dekning over radioen, det var et avgjørende instrument i rekrutteringskampanjen. Samfunnet hadde høy analfabetisme og få fjernsynsapparat, så mange lot seg manipulere av radiosendingene. Radiostasjonen, som blir betraktet som den viktigste for spredning av hat- og skremselspropaganda, er Radio Télévision Libre des Mille Collines (RTL).³⁵⁴ Ekstremistene spilte på frykt og fattigdom for å mobilisere hutubefolkningen. Under hele folkemordet ble det daglig kringkastet radiosendinger som oppfordret og motiverte om utryddelse. Eliten ga lovnad om overtagelse av tutsienes land, hus, dyr og jobb.³⁵⁵ Popstjerner sang om tutsikakelakker, og veltalende intellektuelle spredte myter om tutsiene som slavedrivere.³⁵⁶ Oppfordring til massakre av kvinner og barn ble kaldt: "pulling out the roots of the bad weeds".³⁵⁷ Tutsikakelakkene var farlige skadedyr som måtte utryddes.³⁵⁸

6.4.1 Dannelse av fiendebilde og frykt

Dehumanisering av ofre ved hjelp av fiendebilder har vist seg å være fremmende i alle folkemord. Nils Johan Lavik har arbeidet med å forstå hvordan fiendebilder konstrueres i forskjellige kulturelle og historiske kontekster, spesielt i forhold til folkemord og etnisk rensning. Han mener at fellesnevneren for alle typer fiendebilder er fremstillinger av motstanderen med farlige egenskaper. På denne måten kan følelser som forakt, angst og aggresjon lett bygges opp. Måten en anvender et fiendebilde, kommer til å spille en betydelig rolle i forhold til hvordan et folkemord utvikler seg. Konstruksjon av

³⁵² Prunier, 1995: 57,80; Mamdani, 2001: 134; Bjarnar, 2010: 27; Mellerud, 2012: 38.

³⁵³ Mellerud, 2012: 38,39.

³⁵⁴ Des Forges, 1999: 67; Bjarnar, 2010: 33. I forkant av folkemordet delte den politiske eliten ut gratis radioer til befolkningen for å kunne nå ut til flest mulig.

³⁵⁵ Des Forges, 1999: 6,11; Bjarnar, 2010: 33; Mellerud, 2012: 39.

³⁵⁶ Mellerud, 2012: 39. Se vedlegg 2

³⁵⁷ L. Melvern i Mellerud, 2012: 96.

³⁵⁸ Mellerud, 2012: 68.

fiendebildene spiller på psykologiske mekanismer. Mordene ønsker å oppnå splittelse i landet, slik at de kan vise at det er en forskjell på ”vi” og ”de andre”. De ønsker å fremme aggressive følelser mot ”de andre”, slik at de man vil ramme fremstår som farlige og truende. De velger ofte en svart/hvit fremstilling, som vil forenkle et komplisert saksområde. Løsningen som fremstår vil være et valg mellom et godt og et dårlig alternativ. Styret ønsket å definere hvem som er venner og hvem som er fiender. Vennene faller innenfor et konstruert fellesskap, mens de andre faller utenfor.³⁵⁹ I følge Prunier kan den politiske årsakskjeden av sivil deltagelse i massakrene oppsummeres på denne måten:

Our wise political authorities gave us orders (to be obeyed) so that we would eradicate those (dangerously evil) people like weeds and we will be rewarded for this hard but necessary work by getting some of the material benefits we dearly need. Of course, this presupposes one absolutely basic thing: the total dehumanisation of the Evil Other and the absolute legitimisation of Authority. Both had been achieved by what we have called 'the democratic majority ideology'.³⁶⁰

Under folkemordet opplevde ofrene den verst tenkelige ydmykelsen før de ble myrdet. Dannelsen av streke fiendebilder vil være med på å forklare voldens brutale ydmykelse da ofrene fremstilles som dyr, farlige skapninger, og dermed fratatt dem menneskeligheten. Med et innprentet fiendebilde som skaper frykt, vil ordren om å drepe fra overordnede være lettere å akseptere. Overlevelsesinstinktet kan overta vår moralske bevissthet, som sagt tidligere kan mennesket føle seg truet og en må velge mellom ”oss” eller ”dem”.³⁶¹

6.5. Massakrene i Kigali

For senere å kunne sammenligne Kigali med andre geografiske områder, er det nødvendig å forstå mekanismene bak sivil deltagelse i hovedstadens massakrer.³⁶² Nesten umiddelbart etter presidentens død, ble flere ministre og statspersoner drept før utgangen av 7. april. Hæren (FAR) hadde ferdig utarbeidet drapslister, som indikerer at massakrene etter 6. april var en del av et pågående statskupp. Massakrene var svært systematisert, effektive og velorganisert med et samarbeid mellom hæren, presidentgarden, politikere og Interahamwe. De aller fleste tutsiene antas død før

³⁵⁹ N. Lavik i T. M. Ottmann i Hagtvet, 2008: 372.

³⁶⁰ Prunier, 1995: 142.

³⁶¹ Se vedlegg 2

³⁶² Mellerud, 2012: 79.

utgangen av april. Organiserte massakrer som dette kan forklares ut fra elitenes maktpolitiske kamp som fikk en oppsving etter borgerkrigens utbrudd.³⁶³

På den andre siden forekom det spontan voldsbruk etter 6. april. Mange av morderne og ranerne kan ha kaldt seg for Interahamwe, eller blitt identifisert med dem, uten at de nødvendigvis var under direkte styring av en organisert ledelse.³⁶⁴ De sivile som deltok, foruten rekrutterte i borgervernsgrupper, var unge hutumenn fra Kigalis fattigste områder, som drepte i byens mer velstående strøk. Slike mordere var ikke drevet av etnisk hat, men den plutselige muligheten til å kunne stjele og berike seg selv. Fattigdom og misnøye kan være med på å forklare sivil deltagelse, med presidentens død som en nødvendig utløsende faktor som skapte så stort kaos at ran, plyndring, voldtekt og drap kunne utføres uten frykt for konsekvenser.³⁶⁵

Mobiliseringen av sivile folkemorddeltagere i Kigali var sammensatt, og deltagerne har hatt ulike motiver. Fattigdom og ressursmangel som drapsmotiv kan bare forklare en liten del av de sivile deltagerne, dette var spesielt hutumenn i alderen 15-30 år. Store deler av massakrene var et resultat av kaos (borgervernsgruppene), eller systematisk gjennomført av en overordnet organisert ledelse.³⁶⁶

Det kan tenkes at det var lettere for tutsier å overleve i Kigali fordi folk ikke kjente alle naboer i lokalområdet. En mer troverdig årsaksforklaring på sivil deltagelse i Kigali vil være politiske agendaer, frykt og hat som et resultat av borgerkrig og propaganda.³⁶⁷

6.6 Befolkningspress

Befolkningstetthet og ressursmangel er en forklaring som går igjen i forskningslitteraturen. I april 1994 hadde Rwanda en befolkning på 7,5 millioner og var et av Afrikas tettest befolkede land. Befolkningstettheten som økte med 3,2 prosent i året fikk konsekvenser for ressursfordelingen.

90 % av befolkningen levde av jordbruk, noe som førte til et stort press på jorda.³⁶⁸ Rwandas jordbruk var ikke intensivt nok til å brødfø hele befolkningen. Uten mekaniserte redskaper var bøndene avhengig av håndholdte ploger, hakker og

³⁶³ Mellerud, 2012: 81,82.

³⁶⁴ Mellerud, 2012: 82,83.

³⁶⁵ V. Jefremovas i Mellerud, 2012: 85.

³⁶⁶ Mellerud, 2012: 92,93. Se vedlegg 7 for systematisk oversikt

³⁶⁷ Mellerud, 2012: 86,92,93. Se vedlegg 7 for systematisk oversikt

³⁶⁸ Bjarnar, 2010: 29,30.

macheter.³⁶⁹ I takt med befolkningsøkningen ble det fjernet skog og drenert sumpområder til nytt jordbruksland. Innen 1985 var all dyrkbar jord, utenom nasjonalparken, utnyttet.³⁷⁰ På slutten av 1980-tallet, som nevnt tidligere i oppgaven, var landet i en dyptgående økonomisk krise. Dette førte til at presset på ressursene ble ytterligere forsterket, da fallet på råvareprisene sankt drastisk. Befolkningen kunne ikke øke produksjon for å holde inntektene oppe da all dyrkbar jord var tatt i bruk.³⁷¹

6.6.1 Habyarimanas agrarnasjonalisme og jordens kulturelle viktighet

Habyarimanas mål var å skape et kollektivt agrarsamfunn bygget på den romantiserte myten om de nordlige hutubøndene som uselvisk gir Rwanda føde av markens grøde. Denne myten skaper et bilde av et fredelig, men arbeidsomt folkeslag. De levde lykkelig i harmoni med jorden som de dyrket og høstet, helt frem til tutsiene innvandret med kvegene og beslagla hutuenes jord til anvendelse som beitemark. Gjennom hele sin regjeringperiode fastslo Habyarimana flere ganger at arbeidsdyktige småbønder (ekte hutuer), utgjorde ryggraden i den rwandiske økonomien.³⁷²

Anders Mellerud sammenligner jordbruks- og folkemordideologiene, hvor hatet mot tutsiene var fremtredende i begge. Tutsikakkellakkene var en voldsom plage for hutubøndene, de utgjorde en evig trussel mot hutuenes avlinger som de var avhengige av.³⁷³ Den fysiske drapsprosessen ble utført med praktiserende jordbruksmetaforer. Det å rydde skog, hogge ned trær, luke vekk busker og ugress, pløye og høste jorda med primitive før- industrielle jordbruksredskaper krevde fysisk hardt arbeid og laginnsats. Interahamwe betyr ”de som arbeider sammen” og ble brukt som et ordspill under folkemordet. Andre eksempler på ordspill er ”skogryddning”. Jordknapphet i seg selv trenger ikke være den motiverende årsaken til sivil folemorddeltagelse, men jordens status. Kampen om jord vil ikke nødvendigvis være en kamp om overlevelse, men en kamp om å oppnå sosial status eller unngå ydmykelse.³⁷⁴

6.6.2 Bugesera (sør, like utenfor Kigali)

Fra hovedstaden, Kigali, flyttes fokuset over på et mer ruralt område lenger sør i landet, Bugesera. Dette var den største tutsidelen av landet før folkemordet, hvor det antas at

³⁶⁹ Diamond, 2013: 318,19.

³⁷⁰ Diamond, 2013: 319.

³⁷¹ Bjarnar, 2010: 30.

³⁷² Mellerud, 2012: 65, 66.

³⁷³ Mellerud, 2012: 68.

³⁷⁴ Mellerud, 2012: 67,68.

halvparten av innbyggerne var tutsier. Mange unge ugifte jordløse hutumenn flyttet til området før utbruddet av folkemordet. Forut for folkemordet er det antatt en økt spenning mellom folkegruppene i området grunnet jordkonflikter.³⁷⁵ Tutsiene i Bugesera ble anklaget for å være årsak til jordknapphet.³⁷⁶

Nesten alle tutsier i Bugesera ble drept under folkemordet. I motsetning til Kigali, hvor drapene i hovedsak var organisert og utført av staten, var den sivile deltagelsen omfattende i sør. I Kigali overlevde tutsier etter å ha blitt reddet av naboer, mens i Bugesera var det konkurranse mellom hutubøndene om å være de første til å drepe velstående tutsinaboer, Anders Mellerud skriver:

(...) Francois Mukeshimana, forteller hvordan hennes familie forsøkte å søke tilflukt hos en hutunabo som før folkemordet hadde fått et par kuer av Mukeshimanas far. Denne hutunaboen tok familien inn bare for å tipse Interahamwe om hvor de var. Hennes far ble hakket til døden med macheter, mens brødrene ble begravd levende.³⁷⁷

Folkemordideologiene som oppfordret til utryddelse av tutsiene, kom fra ekstremistiske hutuer med nordvestlig opphav, som foraktet sørlige hutuer.³⁷⁸ Det er blitt hevdet at de nordlige tilflyttende hutuene på leting etter ledig jord³⁷⁹ var mer ivrige under folkemordet, men striden mellom nordlige og sørlige hutuer kan ha blitt satt til side under folkemordet. Ingen hutuer ble drept i sør: "(...) in this ideology you are Hutu. That is more important than being man, women or child. You kill family members who are Tutsi because in this ideology everyone must be Hutu".³⁸⁰ Essensen i dette kan tolkes: I folkemordideologiene var alle hutugrupper regnet som hutuer, både nordlige og sørlige.

Befolkningen ute på landsbygda var ofte mer mottakelig for propaganda og autoritære ordre på grunn av mangel på utdanning. I motsetning til Kigali hvor befolkningen ikke livnærte seg av jord, var opphavsrett til jord i sør en grobunn for hat mellom folkegruppene som hadde bygd seg opp over flere år:

³⁷⁵ Mellerud, 2012: 93.

³⁷⁶ J. Hatzfeld i Mellerud, 2012: 94.

³⁷⁷ Mellerud, 2012: 104.

³⁷⁸ Nordlige hutuer var i fiendtlig opposisjon mot tutsimonarkiet, tyske koloniherrer og sørlige hutueliter. President Kayibanda var i konstant maktkamp med nordlige hutuklaner. Maktkampen endte ved Habyarimanas statskupp i 1973. Mellerud, 2012: 4,105,06,13.

³⁷⁹ Nordlige hutuer flyttet på grunn av befolkningspress i nord før 1990, men etter utbruddet av borgerkrigen flyktet mange på grunn av vold rettet mot sivile under krigføringen, og mange ønsket å komme seg så langt unna krigsområdet som mulig. Ruzibiza: 10.

³⁸⁰ Fra et intervju med en som heter Claude i Mellerud, 2012: 94.

We even said we did not want them anywhere around us anymore, and that we had to clear them from our land.

(...) There's not enough land in this country for two ethnic groups, and neither one will leave, so it is up to the Hutus to solve the problem.³⁸¹

Befolkningsveksten som forekom før folkemordet i området skapte bekymringer, mange trodde at det ikke ville være nok jordareal tilgjengelig i fremtiden. Hutubønder fryktet en RPF seier i borgerkrigen, som ville medføre massiv migrasjon av kvegholdene tutsier fra Uganda. De ville beslaglegge hutuenes jord, eller verre, *fordrive eller utrydde hutuene*.³⁸²

Massakrene i sør samsvarer med folkemordideologiene som ble innprentet av øvrige autoriteter. Massiv propaganda og autoritetstro er viktige forklaringer på sivil folkemorddeltagelse i Bugesera. Mange hutuer bar på hat rettet mot tutsiene med bakgrunn i jordknapphet, i tillegg til en forsterket frykt av RPF seier og retur av eksiltutsier. En forestilling om økt befolkning kunne være en motiverende faktor oppfattet som selvforsvar. De ivrigste deltagerne var de fattigste som kunne oppnå belønning i form av materielle eiendeler.³⁸³

6.6.3 Kanama (nordvest, like Gisenyi)

Det nordlige Rwanda skiller seg ut fra alle andre geografiske områder under folkemordet. Det forekom omfattende sivil folkemorddeltagelse i et område hvor det nesten ikke bodde tutsier. I disse områdene er hutuene både overgripere og ofrer. Det forekom et hat mellom nordlige hutuer og sørlige hutuer på bakgrunn av historiske røtter. Kayibanda, den første uavhengighetspresidenten, var i konstant maktkamp med nordlige hutuklaner. Maktkampen endte med Habyarimanas statskupp i 1973 anført av nordvestlige hutuer. I motsetning til Bugesera, hvor alle hutugrupper ble regnet som "ekte" hutuer, ble ikke politiske og historiske forhold mellom nordlige og sørlige hutuer satt til side i nord. Dermed kan massakrene av sørlige hutuer i nordvest forklares ut fra politiske og historiske forhold.³⁸⁴ Men hvordan forklarer vi de nordlige hutuene som dreper hverandre?

³⁸¹ J. Hatzfeld i Mellerud, 2012: 97.

³⁸² Mellerud, 2012: 101.

³⁸³ Mellerud, 2012: 105. Se vedlegg 8 for systematisk oversikt

³⁸⁴ Mellerud, 2012: 105,06,13. Konflikten mellom nordlige og sørlige hutuer kan spores tilbake til det førkoloniale Rwanda, da nordlige hutuer foraktet sørlige hutuer for å anerkjenne tutsimonarkiet. Mellerud, 2012: 9.

To belgiske økonomer, Catherine André og Jean-Philippe Platteau, studerte jordbruksvirksomhet i Kanama kommunen gjennom to besøk i 1988 og 1993. Høsten 1994 returnerte de for å fortsette undersøkelsen.³⁸⁵ Feltarbeidet deres gir god innsikt i Kanamas landsbyforhold før og etter folkemordet i forhold til befolkningspress og voldelig konflikt.

Da feltarbeidet startet i 1988 var befolkningstettheten beregnet til 1740 innbyggere per km², fem år senere ble tettheten beregnet til 2040 innbyggere per km². Dette førte til at hver gård hadde lite jordareal, og ettersom befolkningen økte, ble jordfordelingen mellom innbyggerne mindre og mindre.³⁸⁶ Fordelingen av jorden var ulik fra de rike til de fattige. De rike solgte jord for å kunne kjøpe ny og effektivisere³⁸⁷ jordbruket, mens de fattige solgte jord på grunn av økonomisk krise. Dette førte til at de rike ble rikere og de fattige ble fattigere. Her er det viktig å huske på at de rike var bare rik i rwandisk målestokk. De hadde akkurat nok til å brødfø seg selv og kunne dermed ikke avse noe til de fattige. De fleste innbyggerne i Kanama var sultne og desperate, men noen var mer desperat enn andre.³⁸⁸ I 1982 var det ni prosent av befolkningen som levde under sultegrensen (1600 kalorier per dag), og i 1990 steg det til 40 prosent og fikk en ukjent høyere prosentandel etter dette.³⁸⁹

Det høye befolkningspresset fikk sosiale konsekvenser i lokalsamfunnet. Siden all jord var besatt, var det vanskelig for unge mennesker å etablere seg utenfor hjemgården. Prosentandelen hjemmeboende kvinner i aldersgruppen 20 – 25 steg i perioden 1988 til 1993 fra 39 til 67 %. Hjemmeboende menn i samme aldersgruppe steg fra 71 til 100 %: ikke en mann tilgjengelig i tjueårene bodde borte fra familien. Dette førte til at gjennomsnittet for antall personer i husholdningen økte, hvilket betyr at den gjennomsnittlige jordfordelingen i husholdene minket.³⁹⁰ Det oppsto også mange jordkonflikter i området, og de mest sosialt ødeleggende jordkonfliktene var splittelse mellom fedre og sønner.³⁹¹ Det ble undersøkt 226 konflikter i Kanama før folkemordet, og i 40 % av tilfellene dreide konfliktene seg om fordeling av jordareal. Andre

³⁸⁵ Diamond, 2013: 319, 20.

³⁸⁶ Mellerud, 2012: 107.

³⁸⁷ De effektiviserte jordbruket i den forstand at de solgte jord som lå lenger unna gårdsdriften og kjøpte jord som var nærmere.

³⁸⁸ Diamond, 2013: 321,22.

³⁸⁹ Diamond, 2013: 321.

³⁹⁰ Diamond, 2013: 320.

³⁹¹ Diamond, 2013: 323. Konflikt mellom fedre og sønner: sønner kranglet om fordeling av arv på jord, de motsatte seg brødre og sin egen far hvis de følte seg urettferdig behandlet – den ene hadde fått tildelt uforholdsmessig stor andel. Konfliktene sprang ofte ut fra sjalusi og misunnelse på brødrene.

konflikter var ofte relatert til jordbruksvirksomhet som pengegjeld, skading av husdyr og tyveri.³⁹²

Da André og Platteu returnerte til Kanama høsten 1994 ønsket de å spore skjebnen til innbyggerne. Det ble anslått at 5,4 prosent av innbyggerne ble drept under folkemordet, men dette er i senere tid antatt å være for lavt. De delte inn ofrene i seks forskjellige kategorier basert på intervju.³⁹³

Kategorien med flest offer var de fattige (1). De hadde liten eller ingen tilgang på jord. Det kan antas at mange av dem døde av sult, eller fordi de ikke hadde penger til å bestikke overgriperne. Mange av ofrene i denne kategorien var barn. Kategorien hvor ofrene utgjorde høyest prosentandel var kranglefantene som var involvert i jordkonflikter (2). Ofrene over femti (3) var ofte velstående menn som eide større landområder, mange av disse var involvert i familiekrangler. De unge som lot seg verve til militær virksomhet (4), endte ofte opp med å drepe hverandre. Den eneste tutsien (5) André og Platteu kjente til i Kanama ble også drept, men ikke nødvendigvis for hun var tutsi – det kan tenkes at hun ble drept fordi hennes ektemann hadde stort jordareal (3). 1/3 av de som tilhørte kategorien med økonomisk suksess (6) ble drept.³⁹⁴ Det forholder seg slik:

(...) hendelsene i 1994 bød på en unik anledning til å avgjøre krangler, eller omfordele jorden, selv blant hutuer... det er ikke uvanlig, selv i dag, å høre rwandere hevde at en krig er nødvendig for å kvitte seg med befolkningsoverskuddet og få folketallet til å passe bedre overens med de tilgjengelige jordressursene.³⁹⁵

Her understreker jeg at befolkningspress i seg selv ikke var en utløsende faktor til folkemordet, som Gérard Prunier påpeker ble beslutningen om å drepe fattet av politikere som følge av politiske årsaker.³⁹⁶ De etniske motsetningene og elitenes maktkamp var utløsende faktorer for folkemordet, og menneskene utnyttet krisen og kaoset til å berike seg selv.

³⁹² Mellerud, 2012: 107.

³⁹³ Diamond, 2013: 324; Mellerud, 2012: 107. 1) Fattige og underernærte. 2) Personer direkte involvert i jordkonflikter. 3) Relativt velstående jordeiere i aldersgruppen over 50. 4) Ungdom involvert i militær virksomhet. 5) Tutsier. 6) Utsatt for hat og misunnelse grunnet økonomisk suksess.

³⁹⁴ Mellerud, 2012: 107,08; Diamond, 2013: 324. Se vedlegg 9 for systematisk oversikt

³⁹⁵ Diamond, 2013: 325.

³⁹⁶ G. Prunier i *ibid.*

6.7 Oppsummering

Beslutningen om å drepe ble fattet av politikerne av politiske årsaker, borgerkrig og elitens maktkamp vil være en overliggende forklaring og en utløsende faktor på folkemordet. Drapsmønstrene er forskjellige i forhold til hvor vi befinner oss i landet, noe som viser til forskjellige drapsmotiver. Borgerkrig, propaganda og innprentede fiendebilder kan ses på hovedmotiver bak massakrene av tutsiene, hvor drap rettferdiggjøres som selvforsvar. Andre forklaringer, som befolkningspress og propaganda, vil dermed ikke være utløsende faktorer og kan regnes som underliggende forklaringer. Overgriperne utnyttet krigens kaos til å berike seg selv da det ikke forekom konsekvenser for kriminelle handlinger. En kombinasjon av elitens maktkamp, manipulering, krig, fattigdom og befolkningspress vil være med på å forklare sivile aktørers deltagelse hvor ingen av disse kan stå alene som en fullverdig årsaksforklaring.

Kapittel 7

Oppsummering

7.1 Etniske forhold

Siden Rwanda ble en stat har det eksistert en hierarkisk rangstige. Ulike grupper har vært plassert øverst på rangstigen til ulike tider. Gruppene kan ses på som politiske identiteter formet av staten, de har forandret seg fra en historisk tidsperiode til en annen. I førkolonial tid hadde folkegruppene flytende overganger, hvilket betyr at menneskene kunne endre sosial status. Politiske identiteter var bestemt ut fra sosiale arbeidsforhold. Ved oppnåelse av bedre arbeidsforhold fikk man høyere sosial status. Etter belgierne overtok Rwanda som koloniherrer ble folkegruppene bestemt ut fra biologiske forhold og dermed til en fastlåst identitet: Fremtiden til personer ble bestemt ved fødselen, uten mulighet for å oppnå høyere status. Tutsiene ble sett på som en edel rase med utenlands opprinnelse, mens hutuene var de innfødte og mindre verdifulle. Maktskiftet i 1961 endret rangstigen, da hutuene brukte koloniherrernes ideologier som et politisk middel til å diskriminere tutsiene med mål om å fordrive dem fra landet. Dette betyr at de etniske gruppene har hatt ulike verdier ettersom maktinnehaverne var hutuer eller tutsier, og dermed regnes kolonitidens innføring av etniske ideologier som opprinnelsen til sosiale, kulturelle og politiske konflikter. Etniske ideologier og verdier fordelte maktposisjoner til én folkegruppe om gangen, som førte til en konstant maktkamp mellom tutsieliten og hutueliten.³⁹⁷

Historiske maktpolitiske forhold basert på etniske ideologier ble grunnlaget for dannelse av fiendebilder formet av landets øverste autoriteter. Etter huturevolusjonen utnyttet myndighetene historien om folkegruppene til å skape myter. Hutuene hadde kjempet en lang og modig kamp mot ydmykelse og undertrykkelse av tutsieliten. Ekstremister utviklet og effektiviserte mytene etter utbruddet av borgerkrigen, og brukte dem aktivt for å skape sterke fiendebilder frem mot folkemordet. Fiendebildene ble innprentet i befolkningen gjennom media og møter. Hutubefolkningen fikk inntrykk av at tutsiene var farlige fiender, som ønsket å slavebinde hutuene uten rettigheter til jord, arbeid og utdanning.

³⁹⁷ Se vedlegg 10 for oversikt

7.2 Politiske mål

Politiske ledere hadde hver sine personlige politiske mål. Ingen parti eller hær hadde en politikk som kunne tilfredsstillte alle deler av befolkningen. RPF, med Kagame i spissen ønsket å styrte regjeringen og overta all makt i en minoritetsregjering. Fredsforhandlingene viser at Habyarimana var villig til å tilpasse sine politiske mål for å skape fred i landet – dette ble på mange måter hans dødsdom. Ekstremistene i Habyarimanas egen rekke krevde sterkere motstand fra presidenten da han undertegnet fredsforhandlingene. Politiske uenigheter innad i regjeringen var problematisk, da de ikke kunne jobbe sammen mot et felles mål. Fredsforhandlingene var for alle politiske ledere en midlertidig løsning, fordi ingen var villige til å dele makten og gi opp sine mål. Etter hvert som konflikten utviklet seg og ble mer anspent, var det bare et spørsmål om tid før landet eksploderte i et blodbad.

7.3 Borgerkrig

Borgerkrigen er viktig for å få en forståelse av massemobiliseringen – krig er sett på som en nødvendig forutsetning for folkemord. Krigssituasjonen i forkant av folkemordet førte til at samfunnets lover og regler brøt sammen, kriminelle handlinger kunne utføres uten konsekvenser, og psykologiske forsvarsmekanismer som blokkerer menneskets moralske bevissthet ble gradvis forsterket. Øvre autoriteter utnyttet krigens redsel blant befolkningen for å effektivisere fiendebildene. I klima av kaos og bekymring får propaganda større innflytelse på folket. Krigssituasjonen gjorde det lettere for befolkningen å akseptere grove virkemidler for å oppnå visse mål; unngå gjentakelse av historiske ydmykelser. Frykt og redsel som resultat av krig, ble utnyttet av autoritære politikere til å mobilisere en hel nasjon av den sivile hutubefolkningen til å betrakte drap som et nødvendig selvforsvar for å verne om egen eksistens.

I et klima av kaos hvor konsekvenser av straffbare handlinger uteblir, råder frihet i form av voldsutøvelse mot forsvarsløse ofre. En frihet til å gjøre hva du vil, mot hvem du vil, når du vil, kan forklare voldens uhyrlige ekstremisme, som det er gitt eksempler på i oppgaven. Andre forklaringer på voldens brutalitet er konstruksjonen av sterke fiendebilder hvor tutsiene ble fremstilt som skadedyr – de ødelegger livsvikte ressurser for hutuene. Fiendebildene reduserte tutsiene til ikke-menneskelige objekter og ydmykelse skapte en følelsesmessig avstand mellom morderne og ofrene.

Tutsiene flyktet fra Rwanda i 1959, 1962 og 1972 på grunn av vold og forfølgelse, men også fordi de nektet å anerkjenne hutueliten og det republikanske regimet. Hendelsene under borgerkrigen kan sammenlignes med hendelsene under huturevolusjonen, hvor folkegruppene bytter posisjon. RPF drepte mange sivile hutuer, som skapte mange interne flyktninger. Hutuene fryktet en RPF seier, som ville føre til undertrykkelse og ydmykelse og et sterkt nederlag for hutueliten. For å hindre tutsiene å ta makten tok myndigheten og hutubefolkningen til ekstreme løsninger for å unngå et ydmykende nederlag og oppnå personlige politiske mål.³⁹⁸

Det er ingen tvil om at offergruppen i Rwanda, tutsiene, utgjorde en reell trussel for overgriperne. Tutsigeriljaen, RPF, kan stilles ansvarlig for utbruddet av borgerkrigen. Sett fra maktelitens synsvinkel utgjorde RPF en sterk trussel mot regjeringens maktposisjoner. En RPF seier ville i hutuenes øyne bety ydmykelse og diskriminering, tap av livsviktige jordrettigheter, mulighet til utdanning og mulighet til lønnet arbeid. Den sivile deltagelsen forklares derfor ut fra selvforsvar, overlevelsesinstinkt, en kamp om å oppnå sosial status og unngå ydmykelse. Borgerkrigen og presidentens død kan regnes som en unntakstilstand som kunne legitimere organisering og utføring av folkemordet. Borgerkrigens kaos, som gikk på bekostning av mange sivile, og presidentens død var derfor en absolutt nødvendighet for utbruddet av folkemordet.

7.4 Propaganda

Uten mediedekningen som bygde seg opp i løpet av årene med borgerkrig, ville massemobiliseringen vært uoppnåelig. Taktiske grep av myndigheten var å dele ut gratis radioer til befolkningen, da store deler av befolkningen ikke kunne lese. Hat- og skremselspropaganda hadde *stor* dekning over radioen som gjorde massemobiliseringen mulig. Med andre ord, uten radioforbindelse ville det ikke ha vært et folkemord, i hvertfall ikke et så effektivt og dyptgående. Fiendebildene som ble innprentet snakket direkte til hutubefolkningen. Ekstremistene spilte på den eldre historien, hutuenes lange kamp om overlevelse fra tutsienes undertrykkende monarki, og tutsienes erobring av deres land som fratok hutuene livsviktige jordressurser.

³⁹⁸ Se vedlegg 11 for oversikt

7.5 Befolkningspress

Befolkningspress bidro til ressursmangel som førte til sterke motsetninger mellom folkegruppene, en *forestilling* om økt befolkningspress i fremtiden kan også være en delforklaring på spenningsforholdene. Det var i utgangspunktet ikke nok landareal til at 90 % av befolkningen kunne livnære seg på jordbruk da det ikke var intensivt nok, en forestilling om at eksiltutsier skulle returnere og overta landareal ville øke jorddetterspørselen betraktelig. Frykt for at tutsier skulle vende tilbake, kan ses på som et selvforsvar mens drap i lokalsamfunnet kan ses på som en kamp om ressurser for å overleve eller berike seg selv. Krigen og presidentens død skapte unntakstilstanden som gjorde det mulig for den sivile hutubefolkningen og berike seg selv før det var for sent.

7.6 Avslutning

Historiske etniske maktkonflikter var en nødvendig forutsetning for at hutuekstremistene kunne danne et sterkt fiendebilde, uten folkegruppens historie kunne ikke ekstremistene ha skapt et like sterkt fiendebilde. Kolonitidens innføring av adskilte etniske posisjoner ble videreført i postkolonial tid.

Borgerkrigen og presidentens død var en nødvendig unntakstilstand for massemobilisering av sivilbefolkningen. Krigens terror hvor hensynsløse midler ble anvendt for å oppnå politiske mål, brøt ned lover og regler og forsterket menneskets psykologiske forsvarsmekanisme. Krigens terror effektiviserte fiendebildene, og det var lettere for øvrige autoriteter å påvirke den sivile hutubefolkningen.

Beslutningen om å drepe ble fattet av politiske ledere, og ikke av sivilbefolkningen. Etter ordrer eller oppfordringer av autoritære ledere begynte befolkningen å drepe hverandre. De kompliserte drapsmønstrene viser til flere motiver bak massakrene. Forklaringer på folkemordet og sivile aktørers deltagelse deles inn i overliggende utløsende faktorer, og underliggende motiverende faktorer. Folkegruppens historiske konflikter som viser til en lang maktkamp hvor borgerkrigen og presidentens død ble landets apokalypse regnes som overliggende utløsende faktorer. Manipulasjon og befolkningspress regnes som motiverende underliggende faktorer. En lang liste med drapsmotiv sett i sammenheng med hverandre vil gi en troverdig forklaring.³⁹⁹

³⁹⁹ Se vedlegg 12 for oversikt

Det finnes radikale forfattere i forskningslitteraturen. Noen legger all skyld på hutuekstremistene og regner RPF som frigjørende helter, mens andre svartmaler eksiltutsiene og sympatiserer med maktesløse hutuer som er blitt gjort til sydebukker. Begge forholdene er presentert i oppgaven min, og jeg ønsker ikke å sympatisere eller beskyldte verken den ene eller den andre. Forholdene ligger til rette for begge grupper, og begge hadde sine motiver. Ingen av partene kan fratas skyld i maktkampen, da begge utførte handlinger som var med på å bringe landet til bristepunktet, dermed må begge stilles ansvarlig for utbruddet av folkemordet. Regjeringen og RPF satt med makten for å forhindre at tusenvis av menneskeliv gikk tapt, men ingen var villige til å jenke sine maktpolitiske mål for å forene landet. Egoistisk tankegang fra ledere ble landets dom hvor den sivile forsvarsløse befolkningen måtte bøte med livet.

Oppgavens kildeliste

Litteraturliste

Abraham, Curtis (2014): *"Tracing the deeper roots of the Rwandan genocide... How the Hamite Hypothesis played a role"*. New Afrikan: 44.50

Christensen, Olav og Eriksen Anne (1992): *"Hvite løgner: stereotypefortellinger om svarte"*. Aschehoug, Oslo

Des Forges, Alison (1999): *"Leave None to tell the Story. Genocide Rwanda"*. Human Right Watch, New York

Des Forges, Alison og Longman, Timothy (2004): *"Legal responses to genocide in Rwanda – My Neighbor, My Enemy: Justice and Community in the Aftermath of Mass Atrocity"*: 55-56

Diamond, Jared (2013): *"Kollaps – Hvordan samfunn får under eller overlever"*. Spartacus, Oslo

Dostojevskij, Fjodor Mikhajlovitsj (1993): *"Brødrene Karamasov. Bind 1"*. Oversettelse av Geir Kjetsaa. Solum forlag A/S, Oslo

Fujii, Lee Ann (2009): *"Killing Neighbors. Web of violence in Rwanda"*. Cornell University Press, Ithaca

Glover, Jonathan (2012): *"Humanity, a moral history of the 20th century"* second edition, Yale university

Hagtvet, Bernt (2008): *"Folkemordenes svarte bok. Politisk massevold og systematiske menneskerettighetsbrudd i det 20. Århundret"*. Universitetsforlaget, Oslo

Hatzfeld, Jean (2008): *"A Time for Macheters. The Rwandan Genocide: the survivors Speak"*. Serpent's Tail, London

Hodne, Bjarne og Kjeldstadli, Knut og Rosander, Göran (1981): "Muntlige kilder: om bruk av intervjuer i etnologi, folkeminnevitenskap og historie". Universitetsforlaget, Oslo – Bergen – Tromsø

Jefremovas, Villia (1997): "Contested Identities: Power and the Fictions of Ethnicity, Ethnography and History in Rwanda". Anthropologica, Vol. xxxix, No 1-2. S. 91-104

Khan, Shahryar M (2000): "The shallow graves of Rwanda". Tauris, London

Kjeldstadli, Knut (1999): "Fortida er ikke hva den en gang var: en innføring i historiefaget". Universitetsforlaget, Oslo

Lavik, Nils Johan (2002): "Folkemord – noen medisinske og psykologiske aspekter". Tidsskrift for den norske legeforening nr.122 s. 40-44.

Mahmood, Mamdani (2001): "When Victims Become Killers – Colonialism, Nativism and the Genocide in Rwanda". Princeton University press, New Jersey

Melvern, Linda (2009): "A people betrayed. The Role of the West in Rwanda's Genocide". Zed Books, London

McKenzie, Alecia D. (2014): "Rwanda: A survivor's story". New African: 52-53

Njálsson, Steingrímur (2009): "Rwanda. Folkemord". Vidarforlaget A/S, Oslo

Ottmann, Thea Martine (2008): "Rwanda. Folkemordet FN valgte å ignorere" i Hagtvet: "Folkemordenes svarte bok." Universitetsforlaget, Oslo

Prunier, Gérard (1995): "The Rwanda Crisis 1959-1994 – History of a Genocide." Hurst & Company, London

Rusesabagina, Paul (2007): "En ganske alminnelig mann – historien til helten fra Rwanda". Bazar Forlag AS, Oslo

Sebarezi, Joseph (2009): "God Sleeps in Rwanda: A Journey of transformation". Atria Books, New York

Simensen, Jarle (2009): "Afrikas Historie." Cappelen Akademisk, Oslo

Masteravhandlinger

Bjarnar, Siri Jørgensen (2010): "Ordenes makt Fatalisme og afrikanisme i norske avisers fremstillinger av folkemordet i Rwanda." Bergen

Kallevig, Joachim (2008): "Rwanda: et folkemord i religiøst perspektiv". Bergen

Kristoffersen, Roar (2008): "I slike land er ikke folkemord så viktig!" en komparativt studie av sikkerhetsrådets behandling av folkemordene i Rwanda og Darfur. Oslo

Mellerud, Anders (2012): "Et studie av sivile aktørers deltagelse i massakrer under folkemordet i Rwanda". Oslo

Internettkilder

Arrestordre: uoffisiell engelsk versjon (17.11.2006): Rwanda dokument – her dokumenteres Rwandas historie – tiden før under og etter folkemordet i 1994. Besøkt: 25.03.2014: <http://rwandadok.files.wordpress.com/2013/06/2006-11-17-arrestordre-uoffisiell-engelsk-versjon.pdf>

Bilde i kapittel 2. Besøkt 29.01.2014:

<http://www.mediahex.com/Tutsi>

Barouski, David (23.06.2007): "Surviving the Genocide: An Interview with Jean-Christophe Nizeyimana". Rwanda dokument – her dokumenteres Rwandas nyere historie – tiden før, under og etter folkemordet i 1994. Besøkt 25.03.2014: <http://rwandadok.files.wordpress.com/2013/06/2007-06-23-surviving-the-rwandan-genocide-intervjuer-david-barouski.pdf>

Ghai, Yash (27.10.2009): "What they don't tell you about Rwanda". Rwanda online.
Besøkt: 25.03.2014: <http://rwandadok.files.wordpress.com/2013/06/2009-10-04-what-they-dont-tell-you-about-rwanda.pdf>

Global Research (12.05.2009): "The Rwandan Genocide: Result of a Carefully Planned Military Operation – Open Letter to President Kagame". Besøkt 27.03.2014:
<http://www.globalresearch.ca/the-rwandan-genocide-result-of-a-carefully-planned-military-operation/13844>

Holdt, Fred (30.09.2010): "Abdul Ruzibiza fryktet for livet sitt" ABC nyheter. Besøkt 10.04.2014: <http://www.abcnyheter.no/borger/100930/abdul-ruzibiza-fryktet-sitt-liv>

Human Rights Watch (13.02.2009): "Human Rights Watch Mourns loss of Alison Des Forges". Besøkt 03.03.2014: <http://www.hrw.org/news/2009/02/13/human-rights-watch-mourns-loss-alison-des-forges>

Ruyenzi, Aloys (05.07.2004): "Major General Paul Kagame behind the shooting down of late Habyarimana's plane: an eye witness testimony". Third World Traveler, Rwanda dokument – her dokumenteres Rwandas nyere historie – tiden før, under og etter folkemordet i 1994. Besøkt 25.03.2014:
http://www.thirdworldtraveler.com/East_Africa/Kagame_Killed_Habyarimana.html

Rudasingwa, Theogene (01.10.2011): "Paul Kagame killed president Juvenal Habyarimana" Rwanda dokument – her dokumenteres Rwandas nyere historie – tiden før under og etter folkemordet i 1994. Besøkt: 25.03.2014:
<http://rwandadok.files.wordpress.com/2013/06/2011-10-01-paul-kagame-killed-president-juvenal-habyarimana.pdf>

Rwanda Patriotic Front Political Program 9001692097 (19.10.1990). Rwanda dokument – her dokumenteres Rwandas nyere historie – tiden før, under og etter folkemordet i 1994. Besøkt 10.04.2014:
<http://rwandadok.files.wordpress.com/2013/06/1990-10-19-rwanda-patriotic-front-political-program.pdf>

Rwililiza, Innocent: *"The Natarama church massacre"*. Rwandan Stories. Besøkt 17.04.2014: http://www.rwandanstories.org/genocide/ntarama_church.html

Røst, Espen (14.03.2014): *"Rwanda var for lite. Det var for lite og for svart"*. I Bistandsaktuelt. Besøkt 25.03.2014: <http://www.bistandsaktuelt.no/nyheter-og-reportasjer/arkiv-nyheter-og-reportasjer/rwanda-var-for-lite.det-var-for-lite-og-for-svart>

Snow, Keith Harmon (20.04.2007): *"The Grinding Machine: Terror and Genocide in Rwanda – Keith Harmon Snow talks with Paul Rusesabagina, the ordinary man who inspired the film Hotel Rwanda"*. Toward Freedom, Rwanda dokument – her dokumenteres Rwandas nyere historie – tiden før, under og etter folkemordet i 1994. Besøkt 25.03.2014: <http://rwandadok.files.wordpress.com/2013/06/2007-04-20-the-grinding-machine-terror-and-genocide-in-rwanda.pdf>

Solberg, Kristin (24.03.2014): *"Oss eller dem – Slik blir det som aldri kan aksepteres, akseptert"*. Aftenposten. Besøkt 09.04.2014: http://www.aftenposten.no/meninger/Oss-eller-dem-7512875.html#U0_HVnyHtpQ

Tingrettsdommer Madsø, Jonas Petter (14.02.2013): *"Rwanda-saken"*. TOSLO-2012-106377, Oslo tingrett. Besøkt: 08.04.2014: <http://lovdata.no/pro/#document/TRSTR/avgjorelse/toslo-2012-106377?searchResultContext=1066>

Uttalelse av Ruzibiza, Abdul Joshua (14.03.2004): *"Statement by Ruzibiza Joshua Venuste Abdul"*. Rwanda dokument – her dokumenteres Rwandas nyere historie – tiden før, under og etter folkemordet i 1994. Besøkt 25.03.2014: <http://www.rwandadocumentsproject.net/gsd/collect/mil1docs/index/assoc/HASH012e/6aa51635.dir/doc64432.pdf>

Vedlegg 1

Intervju

Dato: 14.02.2014

Født: 1977

Kjønn: mann

Religion: katolikk

Etnisitet: 'hutsi', mor var tutsi og far var hutu

Bosted: Gikomero

Jeg har to brødre og fem søstre, til sammen hadde mamma og pappa åtte barn. Mamma er Tutsi og pappa var Hutu. Pappa er født rundt 1940 og døde i 2003. Mamma er født rundt 1954 og lever fortsatt. Jeg synes det er fint med så mange søsken. Det var normalt å ha så mange barn per familie i landsbygd. Jeg gikk på grunnskole i Rwanda og fikk også sjansen til å gå på videregående, men da måtte jeg flytte til en annen provins. Da krigen brøt ut i 1994 var jeg student på videregående.

Pappa jobbet som dommer i kommunen, men var ikke sjef han var andredommer, og mamma drev en restaurant hjemme. Mine brødre og søstre var også involvert i skole. Pappa hadde studert litt juss på videregående. Vi hadde to kyr hjemme, og geiter og vi drev med jordbruk. På gården hadde vi kaffe, bananplantasje, dyrket søtpotet, mango, avokado og dyrket en del grønnsaker. Siden pappa jobbet i kommunene tjente vi en del penger.

Vi var avhengig av jordbruk for å få nok mat. Hjemme hos oss hadde vi et hus hvor vi bodde, og et hus der mamma drev en restaurant. Der vi bodde, i det huse som vi bodde i og sov i hadde vi jorden som var for å dyrke frukt og grønnsaker. Mesteparten av maten som vi livnærte oss på fikk vi hjemmefra, men noen ting måtte vi kjøpe som for eksempel appelsin.

Vi hadde det godt hjemme, pappa jobbet i kommunen, mamma jobbet i restaurant, vi hadde en del jord og dyr og foreldrene mine tjente penger. I forhold til andre på landsbygda så var vi blant dem som kunne regnes som rike på denne tiden. Det var andre som drev med bussiness som hadde bil, og dem som hadde bil ble sett på som

veldig rik. Vi ble betraktet som en velstående familie, men ikke veldig rik fordi pappa hadde ikke bil. Det var rundt to biler i hele kommunen. Pappa hadde motorsykkkel, men de fleste hadde sykkel.

Det var ikke så mange som fikk studere. I landsbygda mi, da pappa var ung, var det kanskje to stykker som fikk studere. Men alle hadde grunnskole, og de fleste kunne lese å skrive. Det var heller ikke så mange som fikk gå videregående da jeg var ung.

Jeg var naiv når krigen brøt ut fordi vi var velstående og jeg var fra begge etniske grupper, for meg var det ikke noe forskjell på hutuer og tutsier. Jeg har vokst opp blant tutsier, mamma sin familie. Jeg hadde veldig lite kontakt med pappa sin familie som var fra sør. Pappa sin familie var derfor veldig langt unna, mens mamma sin familie var veldig nære.

Pappa var dommer, og det var forbudt for dem som var involvert i justisvesenet å gå inn i partiske parti. Han måtte være nøytral, og jeg tror det er grunnen til at vi overlevde. Pappa var aldri involvert i politikk eller politiske parti. Selv om pappa var hutu, snakket han aldri om etnisk tilhørighet. For min familie var ikke etnisk tilhørighet så viktig.

Jeg brukte å være hos onkelen min, broren til mamma. Han døde under folkemordet i 1994.

Jeg hadde en bestevonn som var nesten på samme alder som meg, og når jeg var hos bestemor fra mammas side, sov jeg i lag med han. Bestevennen min var klar over at han var tutsi, han var imot Habyarimanas regime, han hadde masse kritikk mot hutuene. Han følte seg truet og undertrykt. Familien hans bodde nær en militærleir, nær sentrum i Kigali. Det brukte å kjøre militærbiler forbi huset hans. Å når dem kjørte forbi kunne han si: ”Se, disse hater oss”. På denne tiden hadde jeg ikke noe dypere forståelse for hva han mente. Han var klar over at det var motsetninger i landet. Han hadde et ønske om å reise til RPF militæret, jeg vet ikke hvorfor han ikke deltok, kanskje det var på grunn av jobb.

Jeg husker godt den dagen krigen brøt ut, den dagen hadde jeg vært på besøk hos en familie som var nære venner av vår familie, dette var en tutsi familie. Jeg skulle egentlig sove der, men jeg var bare der for å hente en film. Jeg vet at hvis jeg hadde sovet der hadde jeg blitt drept den natten. Jeg var hjemme på ferie fra skolen når krigen brøt ut, jeg hadde kommet noen dager for krigen brøt ut. For meg virket alt normalt, jeg merket ingen ting. Det var noen militære i området som var stasjonert. Men jeg tenkte ikke noe spesielt over det. Jeg visste at det var krig i nord, og at RPF hadde gått inn i

Rwanda fra Uganda, men det brydde jeg meg ikke om, jeg tenkte at alt skulle gå bra. Det var kveld og vi skulle se film på en slags bar som hadde et aggregat. Etter fotballkampen skulle vi se filmen som jeg hadde vært å lånt hos tutsifamilien. Mens vi satt å så på fotballkampen hørte vi skudd, disse skuddene var etter flyet til presidenten var skutt ned. Det var også noen militære som var der å så på kampen, de skjønnte at noe var galt så dem forlot baren. Etter hvert begynte folk å gå. Men jeg satt å så kampen ferdig, og så gikk jeg hjem. Når jeg kom hjem skjønnte jeg at flyet til presidenten var skutt ned, jeg hørte folk snakket om det og mange begynte å skrike. Vi hørte skudd også hjemme fra, men vi hørte at skuddene var langt unna der vi bodde. Vi forsto at skuddene kom fra Kigali. Pappa sa at dette var ikke noe å bekymre seg over, og jeg sov hele den natten akkurat som at ingenting hadde skjedd.

Morgenen dagen etter var det mange flyktninger som begynte å komme til landsbyen vår. Jeg husker godt at det var en som kom og tok pappa å sa at han var nødt til å drepe mamma. Dette skjedde dagen etter, og jeg følte at situasjonen ikke var så alvorlig. Fra Interahamwe (militser) var det kanskje to eller tre som var i landsbygda som begynte å reagere kraftig på det som skjedde i landet, å sa til pappa at han måtte drepe kona si fordi hun var tutsi. Men på dette tidspunktet gjorde de ikke noe mot mamma. Etter flyktningene begynte å komme begynte folk å skyte og drepe tutsiene. Det ble mer og mer kaos.

Dagene etter kom det noen gutter som jeg kjente hjem til oss, jeg visste ikke at de var tutsier. Disse var også studenter og overnattet hjemme hos oss. Noen dager etter gikk de fra oss. Det tok ganske lang tid før jeg skjønnte et militsene ville bare drepe tutsier, jeg skjønnte ikke dette. Etter to tre dager kom det folk fra familien til mamma. Disse bodde nærmere sentrum enn det vi gjorde. De hadde flyktet fra hjemmene sine til oss for å få hjelp. De kom ofte i grupper. Mamma sa at de måtte bli hos dem, men de nektet. De sa at de var mange og at de ikke kunne gå fra andre, de skulle forsvare seg. Så etter at Habyarimana ble drept startet massakrene med en gang.

Dagen etter måtte mamma også flykte. Hun flyktet et godt stykke fra huset, hvor hun kunne gjemme seg fra resten av landsbyen. Vi brukte å gå ned til henne med mat. Etter hvert bestemte pappa at vi også skulle flykte fra landsbygda. Vi hentet mamma og pakket sammen det vi trengte for å dra. Vi gikk hjemme fra rundt fire, og kl. fem hadde FPR tatt kontrollen over hvor vi bodde. Jeg visste ikke at de skulle komme, og skjønnte ikke helt alvorret i det som skjedde, men jeg tror at pappa måtte ha visst at dem skulle

komme. Folk snakket sammen på landsbygda, og advarte oss, de sa at vi måtte flykte fordi FPR skulle komme hit og de kom til å drepe oss.

Vi flyktet ikke så langt, kanskje 4-5 km. Vi gikk sammen med andre. Det viste seg at det var ingen som visste hva som egentlig foregikk. Vi gikk sammen med andre som flyktet fra husene deres, og det var blanding av både hutuer og tutsier sammen med oss. Klokken fem neste morgen sto vi opp å gikk videre, vi gikk inn til hovedstaden Kigali. Der var krigen mye mer alvorlig enn den var på landsbygda, det var kaos over alt. Så vi flyktet fra landsbygda, hvor det var ganske greit å være, og til Kigali hvor alt var kaos. Den dagen ble jeg separert fra familien min. Alle måtte spre seg, mamma gikk en vei og pappa gikk en vei. Jeg var ikke sammen med verken mamma eller pappa, jeg gikk alene. Vi kunne ikke gå sammen, det var for mange mennesker så vi mistet hverandre. Mamma gikk til tilbake til hvor hun egentlig kommer fra for å være sammen med sin familie. Når hun kom frem var familien hennes allerede drept. Jeg vet at mamma forflyttet seg hele tiden, hun oppholdt seg ikke på samme sted over lengere tid.

Jeg gikk sammen med et familiemedlem. Mens pappa gikk sin egen vei, og familien ble gjenforent etter folkemordet var over. Søsteren min var rundt fem år da folkemordet brøt ut, og hun ble tatt vare på og sendt på barnehjem under folkemordet. Vi mistet all kontakt med henne etter at familien ble splittet i Kigali. Men vi fant henne igjen etter krigen.

Jeg husker episoder fra videregående, det kunne stå folk sammen å snakke i grupper. Det var mange hutuer på skolen. Ofte når jeg gikk bort til slike forsamlinger stoppet folk å snakke fordi de trodde at jeg var tutsi. Dette var studenter fra nord som åpenbart var hutuer, og de trodde at de ikke kunne stole på oss som var fra Kigali.

Som jeg sa, jeg var naiv på denne tiden. Ting som jeg husker nå, og som jeg skjønner nå, skjønnte jeg ikke helt den gang. Det var for eksempel hendelser som skjedde da jeg gikk på videregående. Jeg kunne gå bort til en gruppe som sto og snakket, og da jeg kom bort stoppet de å snakke. De var hutuer, det husker jeg godt. De visste ikke hvem jeg var, jeg var ikke så skarp. De andre elevene kunne se hvordan jeg var, jeg var tynn å litt høy, så mange trodde jeg var tutsi.

Det var en protest på skolen en gang, og denne protesten gikk ut på at det var mange folk som støttet RPF på skolen (protesterte mot RPF fordi andre elever støttet dem). Folk hadde snakket sammen mellom seg om at det skulle være en protest, men jeg fikk ikke vite det. Tenk deg at kanskje 80 % av studentene på universitetet i Tromsø skulle kjenne til en protest som skulle foregå på skolen, mens du ikke visste noe om det.

En skoledag, da klokken ble 12, så gikk plutselig alle studentene ut. De som ble igjen var tutsiene, blant annet meg. Alle de andre studentene hadde gått for å protestere. Akkurat der å da brydde jeg meg ikke så mye om det, men jeg tenker litt på sanne ting i ettertid. Det var mye politikk inn i bilde, og mange var veldig engasjert politisk, men jeg var ikke så engasjert.

Det var noen tutsistudentene som hadde reist til RPF fra skolen. De hutustudentene visste at tutsistudentene hadde reist til RPF. For meg var det som ingenting hadde skjedd, jeg brydde meg ikke om det, jeg brydde meg bare om skole og om å reise. Jeg ser nå at klimaet ikke var så bra, det viser seg at mange tutsier var aktiv, de var stolte av RPF. Mens hutuene, spesielt de som var fra nord hvor Habyarimana var fra, var motstandere.

Jeg sier at jeg var naiv, min opplevelse fra denne tiden var i det øyeblikket det skjedde ingenting, det er i ettertid at jeg skjønner mer av det jeg egentlig opplevde.

Onkelen min var lærer på grunnskolen, og i 1973 ble han sparket fordi han var tutsi. Han brukte å fortelle meg om det. Men jeg brydde meg ikke så mye om det, jeg tenkte at slike ting ikke ville ramme meg. Onkelen min døde under folkemordet.

Bestemor som også døde under folkemordet, fortalte at bestefar ble banket under huturevolusjonen, han ble banket til døde på 1950 – tallet fordi han var tutsi. Hvis han hadde klart å flykte som mange andre tutsier på 1950 – tallet, ville han også ha fått barn i nabolandene, og kanskje hans barn hadde vært med på å invadere Rwanda.

Jeg kan ikke fortelle så mye om pappa sin familie, jeg kjente dem ikke så godt. Pappa sin familie var hutu og de bodde langt unna. Men det som er rart er at de også døde under folkemordet. Jeg har hørt at de ble drept av FPR. Jeg har ikke noen å prate med fra pappa sin side. Pappa døde i 2003, så han ble ganske gammel. Han hadde litt jobb etter krigen, men ble etter hvert sparket.

Vedlegg 2

Intervju

Dato: 20.02.2014

Født: 1970

Kjønn: mann

Religion: katolikk

Etnisitet: Hutu

Bosted: oppvokst i Nyamata

Jeg er født i 1970 nord i landet, men mine foreldre flyttet når jeg var bitte liten. Da jeg var rundt to år gammel flyttet vi sør for Kigali, et sted som heter Nyamata. Jeg gikk på skole på dette stedet inntil jeg begynte på videregående skole i 1987, da bodde jeg på internatet øst for Kigali hvor jeg ble i 6 år. Jeg ble ferdig med videregående i 1993. Jeg fikk plass på universitetet i Rwanda hvor jeg begynte i november i 1993.

Når folkemordet begynte i april 1994 hadde jeg gått på universitetet i noen måneder, jeg hadde ikke fullført et år engang. Hvis jeg kommer tilbake til min oppvekst så vil jeg si at min barndom var normal i forhold til andre på 70- tallet. Det var fred i Rwanda og jeg bodde på landet. Født i byen, men vokst opp på landet. Det var fredelig og barn lekte som alle andre, det var ikke noe krig eller noe skille mellom folk, det var ikke noe krancling, det var ikke noe problemer. Jeg begynte å oppleve at det var problemer i samfunnet når krigen startet i 1990, da gikk jeg på videregående skole. Krigen startet med angrep av RPF 1. Oktober 1990 fra Uganda. De fleste opprørsgrupper fra RPF hadde vokst opp i eksil og var barn av tutsier som satt med makten i Rwanda når monarkiet ble avskaffet i 1961. De fleste dro til Uganda og barna deres vokste opp der. De var med i hæren til Moseveni, NRM, som begynte krigen i Uganda i 1982, og tok over makten der i 1986. I 1986 var det antagelig forberedelser på å komme til makten i Rwanda. Så fire år etterpå begynte de å krige mot sitt hjemland, Rwanda.

Det var da fra 1990 vi begynte å høre om at tutsiene skulle ta tilbake makten, og det var frykt når propaganda ble spredd om at monarkiet kommer til å bli etablert på nytt. Alle hutuene kommer til å bli slaver, og alle hutuer kommer til å være under tutsihærskap. De kommer til å regjere over alle hutuene. Jeg hadde ikke nok kunnskap, og jeg var ikke så veldig politisk bevisst. Jeg var 20 år, men jeg hadde ikke så mye

kunnskap om det. Jeg ble bare fortalt hvordan det hadde vært før, og hvordan det kom til å bli når tutsiene hadde oppnådd sitt mål. Jeg leste også aviser og hørte det på radioen hvor de også fortalte om hvem som hadde angrepet Rwanda og hva de ville. RPF hadde egen radio, muhabura, som var eid av RPF og som spredde motpropaganda. Her kritiserte de det rwandiske regime og fortalte hvorfor de hadde angrepet Rwanda. De ville styrte det regjerende regime, men de kommer med demokrati og mer menneskerettigheter for de mente at tutsiene var undertrykt. De hadde ikke noe tilgang til utdanning og offentlig jobb. Så de forklarte hvorfor de hadde angrepet, men det var ikke noe å tro på. Mange hutuer trodde ikke på at det var derfor de angrep, de viste til historien og fortellinger og det ble det største argumentet når de skulle spre propaganda på begge sider.

Jeg var ikke politisk bevist som jeg sa, og det var ikke noe politisk debatt eller diskusjon før (1990) fordi det var et parti fra 1975 til 1990 når krigen startet. Det at krigen startet og noen Europeiske land hadde presset det regjerende regime til å åpne for demokrati, ble det endret på grunnloven i 1991. Da ble flere parti tillatt. Det førte til enda mer splittelse, og enda mer kampanjer for å kritisere det sittende regime, og det skapte enda mer frykt, enda mer forvirring blant folk flest, fordi eliten hadde antagelig deres mål som ikke var folk flest sitt mål. De ville krangle for å få makt, men de ville også dra med seg størst mulig andel av befolkningen som ikke var opplyst nok om de politiske agendaene som var til stede. Fra 1990 var det mange hendelser under krigen, mange drap, mange interne flyktninger i Rwanda som ble presset på grunn av krigen i nord til å flykte sørover. April 1994 var det rundt en halv million interne flyktninger rundt Kigali, hovedstaden. Det var mye usikkerhet, mye forvirring og frustrasjon, mye elendighet blant de som hadde blitt drevet fra sitt landbruk til å være flyktninger i sitt eget land.

Familien min bodde i sør og jeg gikk på skole i sør, så jeg ble ikke direkte personlig berørt av krigen. Når RPF startet krigen prøvde de å presse befolkningen sørover i landet for å skape kaos. Ved utbruddet av massakrene i april i 1994 var den utslagsgivende (katalysator) hendelsen for folkemordet at flyet til presidenten ble skutt ned. Befolkningen var allerede frustrert fra 1990 og veldig forvirret, da befolkningen hørte om at de to presidentene hadde blitt drept trigget dette befolkningen enda mer. Det var mye skriving om hvem som kunne ha skutt flyet ned, og hutumediene skyldte på RPF og deres støttere. Etter dette startet de groveste massakrene.

Dette var i april, og studentene var hjemme på påskeferie. Jeg var på besøk hos en familie i Kigali, men jeg klarte å komme meg hjem. Ti dager etter at flyet ble skutt ned kom jeg hjem til familien min. Da jeg kom hjem fant jeg ut at massakrene allerede hadde begynt i landsbyen min. De fleste tutsifamiliene som jeg kjente, barna som jeg lekte med i barndommen min, var borte. Jeg kunne ikke se noen der lengre. Jeg ble hjemme i rundt tre til fire uker til jeg skjønnte at det var alvorlig, og jeg bestemte meg å flykte til Kongo. De fleste i min familie hadde ikke de samme tanke som meg om å flykte så langt. De hadde kanskje tenkt å reise en eller to kilometer og komme tilbake. For meg så jeg at det var alvorlig, og at jeg måtte komme meg bort.

Jeg var sammen med mamma og mine søsken frem til 10. Mai før jeg tok en avgjørelse om å flykte fra det stedet vi bodde på å la de andre være igjen. De andre var ikke bestemt, de trodde det hele kom til å roe seg ned, men jeg skjønnte at dette ikke kom til å roe seg ned. Jeg tok en sjanse og forlot dem. Jeg dro nordover, for universitetet der jeg studerte var nordover. Jeg hadde dratt på ferie uten å pakket med meg så mye ting. Krigen hadde ikke kommet så langt så jeg tok anledningen til å dra dit å hente tingene mine. Så reiste jeg mot grensen til Kongo, daværende Zaïre. Der ventet jeg fra mai til juli, da Kigali falt i RPFs hender. Folkemordet pågikk samtidig som borgerkrigen, mens soldater, hæren og politistyrker kjempet mot RPF, var det sivile og militsene som kjempet for å utrydde sin nabo og tutsiene og andre deler av befolkningen. Det foregikk samtidig som krigen.

Allerede fra april, begynte nesten halvparten av landets befolkning å bevege seg mot grensene. Spesielt mot Kongo og Burundi. Befolkningen trodde at RPF ville hevne seg på hutubefolkningen på grunn av alle de sivile tutsiene som hadde blitt drept. Det var god grunn til å reise fra hjemmene sine. Jeg ble da en stund i Kongo sammen med mange andre hundre tusen hutuer, helt til jeg dro tilbake i 1996. Da begynte krigen i Kongo, fordi krigen i Rwanda fortsatte til Kongo, og de fleste flyktningene ble tvunget til å komme tilbake til Rwanda fordi det var farlig for dem å være i Kongo. Da jeg kom tilbake til Rwanda fikk jeg jobb, og jobbet i FN. Jeg jobbet i Rwanda i 5 år inntil jeg bestemte meg for å dra fra Rwanda en gang til på grunn av forfølgelse som jeg så, og urettferdighet som jeg så. En gang kunne dette ramme meg og min kone. Det var mye forfølgelse og bortføringer. Jeg dro nå til Tanzania, så når jeg kom til Norge var jeg allerede flykting i Tanzania. Jeg kom til Norge i 2003.

Du har ikke snakket så mye om din far, hva skjedde med han? Jeg har ikke pappa, min pappa døde da jeg var veldig ung, rundt 4 år. Min mor hadde flere barn med

en annen mann. Det er kun jeg som dro av min familie til Kongo i 1994, alle de andre ble i Rwanda. Min familie overlevde folkemordet. Det var ikke så mye som skjedde i mitt område, men i nabolaget var det ganske mye som skjedde, slik at når jeg kom dit var mine gamle venner allerede drept. Det var en gruppe av militser som herjet i den gata å drepte nesten alle.

Jeg legger merke til at du ikke har spurt meg om min etniske tilhørighet. *Nei, det er ikke så høflig å spørre om det.* Når det kommer til etnisk tilhørighet snakket vi ikke så mye om det, det var på en måte tabu. Men når krigen startet blomstret det opp, og media brukte masse tid på å snakke om etnisitet. Før hørte vi ikke så mye om det i media. I taler, aviser og på radioen begynte politikerne og journalistene å beskrive de etniske problemene i landet, hvordan noen ville herske over andre. De prøvde å finne et skille, prøvde å beskrive den andre så stygt som mulig. Dette var flere nyanser, de opposisjonelle, det var de som støttet regime og det var krigførerne. Alle hadde forskjellige agenda. Jeg følte kanskje de som ville krige for å ta makt, de hadde ikke sjans til å få respekt hos meg. Under Revolusjonen i 1959 brukte de organisert vold for å fordrive tutsiene fra landet, det samme gjorde de under borgerkrigen og i 1994.

Men hvis jeg kunne få en utdanning og en jobb i landet ville jeg være fornøyd. Jeg trodde at hvis vi fikk nytt regime at jeg ikke kom til å få meg jobb og utdanning, fordi jeg tilhørte feil etnisk gruppe. Hvis RPF tok over, som var tutsier, det kom til å veie en stor fordel for tutsiene, og jeg som var hutu kom ikke til å få noen ting. Dette var media sin forklaring og jeg hørte på dem men jeg kunne aldri bli en del av militsgruppen. De fleste militser som vi snakker om, interahamwe, var ungdommer. Alle politiske parti hadde sine ungdomsgrupper. De ble ikke bare ideologisk dyrket, men de ble trent militært, til å kjempe fysisk. Forklaringen var at de kunne kjempe for sine ledere. De fleste av dem var fattige og arbeidsledig. Med å være med i ungdomsgruppene fikk de plutselig en hensikt, og de følte at de var til nytte til noe, de hadde nå et arbeid. De ble hevet opp og de kjempet, de gjorde som de ble fortalt. En intellektuell var ikke lett å få med i disse gruppene, men disse drepte med det de skrev og sa ved å ha en politisk stilling.

Vedlegg 3

Intervju

Dato: 14.03.2014

Født: 1957

Kjønn: mann

Religion: katolikk

Etnisitet: Hutu

Bosted: født og vokst opp i en landsby i nærheten av Kigali

Jeg er født i 1957 i en landsby i nærheten av Kigali. Det ligger mot øst, rundt 35 km fra hovedstaden. *Hvordan var oppveksten din?* I den tiden da jeg var ung, var rundt 95 prosent bønder. Jeg hadde 2 søstre og 4 brødre. Jeg gikk på skolen der jeg ble født, på grunnskolen. I den tiden var det 6 år på grunnskolen, så etterpå var det en nasjonal prøve for å komme seg videre til ungdomsskole. Det var ikke så mange som fikk sjansen til å gå videre til ungdomsskolen. Jeg husker, i hele Rwanda var det rundt 40 000 som var ferdig med 6 år på grunnskolen, og av de var det bare rundt 3000 som fikk begynne på ungdomsskolen. Hvis du ikke klarte den nasjonale prøven var det bare å begynne som bonde. *Jeg har lest at rundt 60 prosent av den rwandiske befolkningen var analfabeter i 1990.* Nei, det tror jeg ikke, mange hadde sjansen til å bli ferdig med grunnskole. Det var ikke mange som sluttet før de hadde gått 6 år, kanskje noen fordi de manglet skolepenger. Men på denne tiden var det ikke noe plikt å gå på skolen, hvis foreldrene dine ikke var interessert i skolegang kunne du være hjemme å passe på kyrnene og jordbruket, det var mulig. Problemet var å gå videre til ungdomsskolen fordi den tilhørte staten, det var den nasjonale prøven du måtte klare, og den var vanskelig. Jeg husker på en skole, det var rundt 40 elever på den, og kanskje en eller to klarte den nasjonale prøven å begynne på ungdomsskolen. Det var mange som sluttet på skolen etter barneskolen. Når du gikk videre til ungdomsskolen måtte foreldrene ha penger til skoleuniform, bøker og slike ting. Det var ikke så lett å få tak i penger til dette. Vi betalte 300 rwandiske penger, i dag er det kanskje 30 kroner. Men jeg huker godt at det ikke var så lett å få tak i penger til å gå på skolen.

Etter tre år på ungdomsskolen begynte jeg på videregående. Der tok jeg realfag. Jeg ble ferdig i 1977 på videregående skole. Etter det begynte jeg på det som kan sammenlignes med politihøyskolen i Norge, men det hadde et annet navn i Rwanda. Det brukte jeg 4 år på. Jeg ble ferdig med det i 1981. Etter det begynte jeg å jobbe overalt i Rwanda. Det er veldig stor forskjell på politisystemet i Norge og Rwanda. For å sammenligne med Norge, så kunne du for eksempel få jobb i Tromsø i 6 måneder, etter 6 måneder blir du flyttet til Oslo. Det var ikke du som bestemte, det var sjefene for politiet som bestemte hvor du skulle jobbe og hvor lenge. Du kunne ikke bestemme dette selv.

Jeg møtte min kone da jeg var ferdig på høyskolen. Vi giftet oss i 1984, og bodde i Kigali i tre eller to år. Etter det flyttet vi sørover i Rwanda. Vi bodde i et distrikt i rundt et år, så flyttet vi igjen. Vi bodde maks et år på et sted.

På denne tiden var vi 100 % opptatt av jobb. Det er stor forskjell på arbeidslivet i Norge og Rwanda. Veldig stor forskjell. Du jobbet veldig mye, og du hadde samme lønn uansett, det var ikke noe overtidsbetaling. Du hadde lov til å ta ferie selvfølgelig, men på den tiden var det ikke så mange rwandere som reiste bort på ferie, heller ikke i dag. Hvis du for eksempel har ferie i en måned, så er du hjemme, reiste litt rundt i nærområdet og besøkte familie og venner. Å reise bort, det var ingen som tenkte på det.

Vi hadde jobb begge to, så hun var sykepleier og jeg jobbet som politi. Men vi hadde allikevel ikke så mye penger, vi hadde det som var nødvendig for å overleve, men det var ikke mye. Hvis du jobbet for staten på den tiden kunne du bo bra, du hadde penger til mat, det var veldig billig. Vi fikk dekket alle primære behov. Men vi hadde ikke penger til å kjøpe for eksempel bil. Det som var veldig viktig i denne tiden var å få bygd et hus, så lenge du bor i huset ditt var målet oppfylt. *Var dere velstående i forhold til resten av befolkningen siden dere jobbet da?* Ja, du kan vel på en måte si det. Så lenge du hadde et hjem, mat og barnene fikk gå på skole og vi klarte å betale for skolen var man heldig. Lønnen vi fikk var nok for å ha et godt liv, ikke noe luksus, men det var nok for oss. Vi hadde bygd huset vårt i Kigali, men ikke i sentrum. Fra sentrum til hvor vi bodde var det rundt 20 minutter med bil. Vi hadde bil, jeg eide ikke egen bil men fikk bil fra jobb.

Det er stor forskjell på politi i Norge og politi i Rwanda. Vi hadde jo et fransk system i Rwanda. I Frankrike har dem politi og det som heter gendarmerie. Så dem har ikke helt den samme jobben, men nesten. *Hva er forskjellen?* Forskjellen er at i Frankrike, jobber politiet i storbyen, og gendarmerie jobber i distriktet. Men i Rwanda

hadde vi ikke politi, vi hadde kun gendarmerie, så vi jobbet over alt. Av og til jobbet jeg med kriminalitet, men jeg jobbet også på skole for rekruttering. Jeg jobbet også med trafikkregulering og i administrasjonen.

Etter Habyarimana tok over var det nesten ingen kriminalitet, det var trygt over alt helt frem til 1990. Du kunne overnatte i skogen uten noe problem. Det var ikke noe våpen, det var veldig trygt. Etter krigen begynte i 1990 fikk vi masse problemer med folk som ble drept, våpen var overalt. Det som drepte mange folk var granater. Mye kriminalitet i hovedstaden Kigali. Jeg husker der vi bodde, det var en kafe, hvor rundt ti personer ble drept av en granat. Våpen var veldig lett å få tak i etter krigen begynte. Det var mulig å kjøpe våpen fra for eksempel militære. Vi hadde ingen kontroll over våpnene, pistoler og granater var over alt. Vi hadde ikke nok kapasitet eller kompetanse for å spore frem til alle de forskjellige våpnene.

Ble du på noen måter personlig berørt av borgerkrigen, merket du mye til den?
Du vet at Rwanda er på nesten samme areal som Troms fylke. Rundt 1993 kom det flyktninger fra nord helt til Kigali, millioner. De bodde i flyktningeleirer rundt Kigali. På denne måten opplevde vi et problem. Egentlig, det begynte i oktober 1990. Folk som bodde på grensen med Uganda, det var mange som begynte å flykte mot Kigali, og mange døde å. Så selvfølgelig, jeg var i det systemet å så og observerte. Selv om det var litt langt fra Kigali, begynte vi å ha (rundt 1992/1993) stor kriminalitet i området. Vi begynte å få større bekymringer, vi var ikke vant med det. Det var mange folk som ble drept av politiske grunner. For eksempel var det noen som ble drept her i Tromsø, en uke senere ble en annen drept på Kvaløya, en uke senere ble kanskje ti folk drept i Narvik. Da begynte vi å bekymre oss mer, og fikk større frykt. En hendelse som jeg husker var to granater som ble sprengt på to grunnskoler, jeg husker ikke om det var noen som ble drept. Det var også to biler som ble sprengt, og så var det en drosje som ble sprengt i Kigali. Slik utviklet det seg hele tiden. Uansett hvor du var visste du ikke om du kunne komme over en granat eller bombe. Det var bekymringer og frykt blant mange folk. Når du sendte barna til skolen var du redd for at de skulle bli truffet av en granat.

Du sier at det var mange som ble drept av politiske grunner, det var jo mange politiske parti som kom i 1991. Ja, det var mange parti, jeg husker ikke hvor mange, men det var mange. Men det var to grupper, det var en som støttet regjeringen og det var en stor del som støttet opposisjon. De to største partiene var MRND på den ene siden, og de hadde sine støttere. På den andre siden var det RPF, og de som støttet dem.

Så egentlig var det to blokker som kjempet mot hverandre. Vi som jobbet i politiet hadde ikke lov til å holde med et politisk parti, men uansett, det var noen som hadde politiske standpunkter. Men jeg var ikke politisk aktiv, aldri. Jeg var aldri engasjert i politiske ting uansett. De som var ledere for de politiske partiene hadde egne agendaer, egne planer. Isteden for å tenke på hele befolkningen, var de mer opptatte av å tenke på seg selv og sin familie, og ikke generelt for hele befolkningen. De politiske partiene som ble dannet fikk tilhengere fra en bestemt etnisk gruppe, eller fra bestemte regioner, nord eller sør. De hadde ikke noen sosial plan for den generelle befolkningen. Enten støttet du RPF eller MRND, det var problematisk å være nøytral.

Jeg må gå om ti minutter. *Ok, men da kan vi hoppe frem til folkemordet i 1994?* Når det skjedde i 1994 var jeg i Frankrike. Så det betyr at min kone og mine barn var alene. De flyktet fra Kigali til forskjellige steder i Rwanda. Når flyet ble skutt ned, så jeg det på TV'en. Jeg så det og tenkte at nå er det katastrofe i Rwanda. Jeg måtte se på TV hele tiden for å kunne følge med på hva som skjedde. Jeg hadde ingen kontakt med familien min. Jeg prøvde å ringe en gang, men kunne ikke få tak i dem. Jeg fikk en melding i mai om at familien min var sør i landet. Jeg hørte på TV at Frankrike skulle sende hjelp til Rwanda, men så kom det nyheter om at de ikke kunne hjelpe likevel. Da ble jeg redd, jeg visste at RPF hadde militær makt på denne tiden, så jeg tenkte at det var katastrofe. Jeg kom tilbake til Rwanda 4. juli, da var folkemordet nesten over. Jeg fant dem på grensen med Kongo, vi flyttet derfra til en annen kommune. Vi bodde der fra 15. juli til 15. august. Etter det flyttet vi til Nairobi (Kenya). Under folkemordet fikk jeg beskjed fra mine venner i Rwanda om at familien var en plass, og neste gang jeg hørte noe fra Rwanda fikk jeg beskjed om at de var observert en annen plass. Det var mange bekymringer.

Etter vi flyktet hadde jeg ikke lyst til å reise tilbake til Rwanda, selv i dag er jeg litt skeptisk. *Men det er jo fred i landet nå?* Fred, hva betyr fred? Fred betyr mye. I Rwanda kan du ikke si din mening. Du kan ikke si det du tenker. Folk blir sendt i fengsel uten rettsak, er det fred? Du må hele tiden tenke før du sier noe. Jeg vil ikke si at det er fred, selv om det ikke er mange som er i fare. Fred betyr frihet. Det er mye urettferdighet i Rwanda.

Vedlegg 4

Intervju

Dato: 20.03.2014

Født: 1959

Kjønn: kvinne

Religion: katolikk

Etnisitet: hutu

Bosted: født og vokst opp i Gikoro

Jeg er født i 59, i distriktet Gikoro, jeg tror det er rundt 50 km fra Kigali. Vi hadde gård. Vi hadde 4 eller 5 kyr, kyllinger, geiter hadde vi ikke. Vi hadde en stor gård, så vi produserte mye mat. Vi dyrket mye bananer, vi brukte å lage hjemme laget øl fra banan som vi solgte. Så vi kunne tjene penger på det. Det var ikke ofte vi spiste kjøtt på landet, vi spiste kjøtt på spesielle dager. Det går på midler, vi hadde ikke muligheter til å spise kjøtt hver dag. Vi visste at til jul måtte vi ha kjøtt, til nyttår og når vi hadde store besøkende måtte vi ha kjøtt eller når det var fest i familien. Hvor mange var vi? Vi var 5 søsken. Fire jenter og en gutt. I den Rwandiske kulturen satt de pris på guttebarn, når du får bare jenter må du fortsette til du får en gutt. Pappa hadde en annen kone da, han var ikke heldig, barna hans døde hele tiden. Da han giftet seg med min mor fikk de fire jenter, og til slutt en gutt. Jeg er nest yngst av alle søsknene min. Jeg har to søsken som lever fortsatt. Den yngste gutten bor i Rwanda nå.

Vi to siste søsknene fikk gå på skole, de tre første fikk ikke sjansen. Hva det går ut på, dårlig system sikkert. I den perioden var det ikke mange som gikk på skole. Var det på grunn av dårlig politikk? Jeg vet ikke helt, men det var mange analfabet på landet. Jeg tenker på den eldste søsteren min, hun var kjempeflink. Da hun begynte på skolen utmerket hun seg. Men til slutt sa de at hun var for stor til å gå på skole, så hun ble sendt hjem. Jeg begynte på barneskolen da jeg hadde passert 7 år, broren min begynte da han var 6. Etter at søsteren min ble sendt hjem, fant jeg ut at jeg måtte gjøre noe. Jeg begynte å lære meg å lese å skrive på en kirkeskole som var i nærheten av hjemmet mitt. Det var en slags prest som lærte oss om bibelen. Vi lærte å lese og skrive. Jeg begynte i de protestantiske skolene, men de oppdaget at de hadde flinke barn på

skolen. De ville starte egen skole. Staten var ikke enige med dem da. Så da var det et spørsmål om hva de skulle gjøre med disse barna? På denne tiden tror jeg at jeg var kanskje 9 år. Så etter hvert fikk jeg sjansen til å gå på skole. Jeg ble sendt på en skole langt, lang unna. Jeg var ordentlig flink. Så de fant ut at de måtte finne en bra skole til meg, fordi de trodde at jeg kanskje kom til å bli noe. Jeg gikk fra disse kirkelige skolene, de hadde ikke midler til å fortsette. De sa, når hun kommer skal hun begynne i tredje klasse. Boren min hadde allerede kommet inn i tredje klasse. Jeg dro dit for å prøve meg. Så jeg begynte i samme klasse med broren min. Det ble en konkurranse mellom meg og broren min på å være best i klassen, de rangerte elevene etter karakterer. Broren min var vant til å være den første, da jeg kom dit det første året var det veldig nytt for meg. Han ble nr.1 og jeg ble nr. 2. Det ble en liten konflikt mellom meg og broren min, fordi jeg ville være den beste. Jeg sa til han: jeg skal være først. Andre semester ble det motsatt, da ble jeg nr.1.

Vi fortsatte slik til vi kom i 6. klasse. I 6. klasse må du ta statens eksamen for å komme videre. Jeg og broren min, vi gikk sammen på videregående. Jeg tenkte mye på søsteren min som ikke fikk gå på skole. Hun sa: nei, jeg skulle ha gjort mye, men jeg fikk ikke lov og fortsette så du må gjøre det jeg ikke kunne gjøre. Jeg lovet henne det. Jeg har henne i hodet hele tiden. Hun var så flink. Selv om hun ikke hadde utdanning, var hun en som kunne ta ordentlige beslutninger. Hun er bonde, men hun er ok. Hun er smart. På videregående, hva som skjedde da? Du vet med politikk i Rwanda? Det går på region. Han som tok over etter monarkiet ville utvikle hans region i sør. Der hadde de mer intellektuelle folk enn i andre regioner. Hvor vi kom ifra var det ingen, det var veldig vanskelig. De måtte sende lærere fra andre regioner for å undervise oss, for vår region var ordentlig undertrykket.

Men i 1973 kom et annen regime med et militærkupp. Så plutselig fikk de fleste i hele landet muligheten til å gå på skole. Da var jeg på videregående. Dette var i 1973, jeg begynte på videregående. Alt var ok, de som kom fra andre regioner kunne gå på skolen. Men det tok ikke så lang tid før det ble kaos.

Når du ble sykepleier? Ja, videregående tok tre år, og etter det måtte man ta felles eksamen å så velge hvordan fag du vil gå videre med. Og da ville jeg bli sykepleier. Jeg tok utdannelsen på høyskolen. Det var mye du måtte gå igjennom før du blir ferdig, for når du er ferdig fikk du mye ansvar. Her i Norge har man mange leger som tar seg av de største oppgavene, og de har det størst ansvaret. I Rwanda må sykepleierne klare seg selv. Hvis man for eksempel jobber på helsestasjon langt unna

sentrale områder, må man klare å takle utfordringer og så henvise ved behov. Det er slik vi jobbet. *Å så begynte du å jobbe?* Ja, jeg jobbet på en helsestasjon langt, langt unna, hvor folk ikke likte å jobbe. Nesten i jungelen, folk led av malaria. Men det var bra, jeg var ung og kompetent, det gikk kjempefint. Ikke noe problem. Du vet når du er ferdig på skolen, du kjenner at du er klar for å ta ansvar. Du ser at ting går. Det som var problemet i det område der, det var kjempe varmt, å så i det område fantes det masse slanger. Folk kunne bli bitt av disse slangene. Vi hadde ikke medikamenter. Jeg var i kontakt med helseministeren i hovedstaden hele tiden, og forklarte hvordan det var med situasjonen. Jeg var ikke alene da, jeg kunne ikke ta hele helsestasjon alene. De var sterk i område der, så vi fikk enda bedre karakter når vi var ferdig å jobbe der. *Hva gjorde dere når dere ikke hadde medisiner?* Jeg husker det var en gang jeg måtte stenge fødeavdelingen fordi pasientene ikke hadde madrass, de måtte gå i skogen å hente gress å ligge på det. Og de ble bitt av slangene. Jeg sa til helseministeren: nei, situasjonen skal ikke fortsette sånn. De måtte komme, fordi jeg hadde stengt. De måtte komme å snakke med folkene i området. Dagen etter hadde de sendt masse, masse madrasser, det var ingen pasienter som skulle gå ut i skogen og hente gress å ligge på det. Ja, jeg klaget på ambulanser, kvinner hadde problemer med å komme seg til gynekolog i byen når de var gravid. Og når de hadde problemer med å føde hadde de ikke ambulanse. I nærheten drev de et jordbruksprosjekt, de dyrket kasawa eller noe sånt. De hadde bil der, men bilen tilhørte prosjektet.

Hva er kasawa? Det er en slags grønnsak. Har du spist hugali? Det er en slags tykk grøt. Det kommer fra denne grønnsaken. De ville utvikle denne grønnsaken i det område der. Når de holdt på med det prosjektet hadde de alt de trengte, de hadde bil og fagfolk. Men problemet var at bilen de hadde tilhørte prosjektet deres. Men helsevesenet hadde ingenting. Da sa vi, hvis de ikke ville samarbeide, må kanskje helsevesenet stenge. Men de trengte noen som kunne pleie deres personale. Men til slutt ble det bedre samarbeid med staten. Jeg var ikke der så lenge da, jeg var ferdig i 1981. Jeg var ferdig på sykepleierskole og begynte å jobbe i 1993, jeg ble tilkalt av skolen hvor jeg studerte. De trengte noen som kunne ta et kurs i Belgia i et år og så komme tilbake å undervise på sykepleierskolen. Jeg tok kurset i et år, og når jeg kom tilbake jobbet jeg litt på sykepleierskolen. I 1984 forlot jeg fordi jeg giftet meg. Da flyttet vi til Kigali fordi min mann jobbet der. Å da begynte livet da. Å jobbe en plass, og flytte til en annen plass. Jeg jobbet mest på sykehus. Først i Kigali, og så Butare og Ruhengeri, Gikongoro, vi var nesten overalt. Vi hadde jo unger, så det var tungt å flytte nesten

hvert år. Da jeg fikk min førstefødte var vi i Kigali, min andre var vi i Gikongoro, det var lenger sør vest eller noe sånt. Da jeg fikk min tredje var vi tilbake, i Butare, det blir sør for Kigali. Å så når jeg fikk min siste var vi på flukt, vi var i Nairobi. *Gikk det bra da?* Ja, det gikk bra. Jeg hadde en venn som kjørte meg til sykehus. Men jeg måtte vente natten over fordi det var mange banditter på veien om natten. Dette var i 1997.

Huker du noe fra borgerkrigen? Da bodde vi i Kigali. Vi flyttet mye. Krigen begynte i oktober 1990, jeg tror vi flyttet to ganger eller tre ganger før 1994 på grunn av jobb. Mannen min måtte flytte mye. Å så, det som var mer skummelt var da vi flyttet mot nord. Den gangen jobbet jeg på sykehuset. så militære som ble skadet, fordi de som angrep kom fra nord, fra nabolandet Uganda. Krigen kom mot sykehuset på en måte, så militære kom ned til sykehuset med masse skader. Noen uten ben som hoppet på miner og bomber, og andre som skadet hodet. Åh, jeg mistet nesten bevisstheten. Jeg måtte flømte fra kirurgi, jeg klarte ikke, og til indremedisin. Så jeg jobbet der. Jeg klarte ikke de skadene, det var fælt, jeg klarte ikke å se dem. Men vet du hva, vi hadde håp, for i mellomtiden begynte de med disse fredsforhandlingene borte i Tanzania, i Arusha. Å så livet fortsatte som vanlig, av og til hadde vi perioder med våpenhviler. Vi trodde det skulle gå okei, og plutselig poff, og ja mange skader og flykninger overalt. Det var nesten kaos. Men vi hadde det i bakhodet hele tiden at det skulle roe seg fordi vi hadde radio hvor de snakket om fredsforhandlingene. Og vi befolkningen vi stolte på dem. Det var ingen som sa; nei, dere må flykte dere må flykte. Nei, vi trodde det skulle komme til å gå bra. Så det var noen som løy egentlig. Vi trodde det skulle gå bra, men det var noen som hadde andre tanker i hodet om hva de ville og oppnå egentlig. Jeg liker ikke politikk, jeg ble så sint siden den gangen. Politikk det er noe man kan overlate til politikere.

I 1993 kom vi tilbake til Kigali, men der var det ikke noe fred. De som hadde angrepet hadde kommet til Kigali. De bodde i et slags fint hotell, jeg husker ikke hva det heter. Du vet disse militære fra RPF, de som kriget mot regjeringen. De måtte ha en plass å bo, de hadde et kjempefint hotell. Men vi vi bodde i eget hus. Vi bodde nedfor hovedveien mens RPF bodde ovenfor oss. Jeg jobbet i byen på denne tiden. Vi visste at det var noen som holdt på med å forhandle, ting kom til å gå bra. For oss det var bare å følge med på radio.

Når flyet til presidenten ble skutt ned var vi hjemme hos oss. I det området hvor vi bodde var det mange, mange, mange militser. Å tenk når de skal begynne å bombardere disse RPF, de var så stek, de hadde masse, masse våpen. De hadde

ordentlig moderne våpen, vi hørte de hadde støtte fra disse stormaktene. De visste hva de ville, og de hadde sine målsetninger. Når du var ute, du ser hva som foregår, men vi, vi turte ikke å gå ut, fordi det var drap over alt. Det var mange folk som bodde hjemme hos meg. *Skjønte dere hva som hadde skjedd?* Ja, vi skjønte det med en gang. Du skjønte at det kom til å skje noe, det var som om noen hadde begynt med å sørge eller noe sånt. Det var noen som sang gospelmusikk, og på radio var det sørgende sanger. *Du sa det var mange som var hjemme hos dere, hvem som var hjemme hos dere?* Jo det var nabo som kom til oss. Følelsen av å være sammen og be og vente. Vi var redde alle. Det var mange hjemme hos oss, det var kanskje over tretti, fordi mannen min var ikke hjemme, han var i Frankrike. Så flere ganger hadde det vært forsøk på å angripe hjemme hos meg. De sa at de ikke kunne stole på oss, men de fleste var militser. Så jeg hadde fått tre slags politimenn som skulle passe på oss, på familien. Jeg skjønte at det var usikkerhet, utrygghet. Det var ikke jeg som rapporterte, men det skjedde en episode hvor noen prøvde å drepe en av politimennene som var hjemme hos meg, men de fikk vite det på høyeste nivå så de sendte to til. De var tre. De var på jobb, men de skulle overnatte hjemme hos meg. *Fikk dere politi for at mannen din ikke var hjemme?* Ja det var ingen andre som kunne beskytte oss da. Vi bodde i et utrygt område. *Hvor lenge var dere der da før dere dr til en annen plass?* Den natta flyet ble skutt ned, vi hørte på radio at flyet til presidenten ble skutt. Med en gang, uten å tenke begynte de å skyte overalt. Vi visste ikke hvem som skjøt. Hele natta var det skrik, det var redsel. De naboene som var hjemme hos oss trodde at de kunne få mer beskyttelse på grunn av politimennene som var der, men det var kaos. Men vi hadde den lille trygghet over natten selv om det var skudd overalt. De bendte hus, og ja. Dagen etter, vi visste ikke hva vi skulle gjøre, vi trodde kanskje det skulle roe seg ned, men nei, de fortsatte å drepe. Vi visste ikke hvordan vei vi skulle ta. Det var en av de politimennene som gikk opp utenfor huset for å se hvordan det gikk. Jeg vet ikke hvor de skjøt han, kanskje i hode. Det var barn som sa han var full av blod. Men han døde med en gang. Noen tok han i armene og inn i inngjerdingen vår. Jeg måtte hente pledd å sånt, fordi han var død. Vi mistet nesten hodet, og barna skrek; hvis pappa var her skulle han kanskje ha reddet oss, vi kommer til å dø. Det var denne situasjonen som gjorde slik at vi mistet nesten bevisstheten, fornuften. Vi gjorde ikke noe mer enn å be, vi hadde bibelen. Politimennene sa; hva vi skal gjøre? Jeg sa; jeg vet ikke. Det var kanskje dagen etter, 8. eller noe sånt. De så en bil som kom og kjørte til neste hus. De skulle hente en dame og hennes barn. Politimennene stoppet dem og sa: ja dere drar dit å henter damen, men

disse skal også være med. Men de hadde ikke plass, nei de trenger ikke å ha plass. Du vet når du er i tjeneste så har du våpen med deg. Bilen den kjørte, jeg vet ikke om det var dama til en militær, de tok henne å så kom de og tok oss med. Jeg måtte beklage ovenfor de som var hjemme hos meg, vi hadde ikke plass til noen av dem, det var bare å prøve å redde seg selv. Da tok jeg barna mine og pluss disse politimennene og satt oss i bilen som kom for å hente denne damen. Vi kjørte til en militærleir som var mot flyplassen. De tok i mot noen koner til militære i den leiren. Vi kom dit, de tok oss imot, vi var sammen med andre. Å så begynte de å planlegge hvordan de kunne få ut damer og barn og så kanskje mannfolkene skulle fortsette og forsvare landet. Vi overnattet der, og dagen etter kjørte vi sammen med andre koner og barn fra militærleiren til sør. Men vi måtte få eskorte fra høyeste nivå. Men det var full krig, de drepte, de brukte machetere og alt mulig de hadde. Noen hadde moderne våpen.

Vi så skuddene komme, noen dør andre fortsetter. Vi kjørte med vår eskorte mot sør. RPF var drept av de som støttet regjering, de som støttet regjeringen var drept av de som støttet RPF. Eneste tingen vi hadde med oss var bibelen. Vi tenkte at det ikke kom til å bli bedre, jeg trodde verden skulle gå under. *Hadde du mistet håpet?* Ikke helt, det var bare å si til gud; beskytt oss, beskytt oss. Det er du som kan, det er du som skapte jorda og himmelen, vi kan ingenting. Men jeg forsto nå hvor slem mennesket kunne være. Det hadde skjedd mye innimellom. Når vi kom til veisperringer var det noen som begynne å bestemme hvem som skulle dø og hvem som skulle få lov til å fortsette. Det var grusomt. *Hvordan klarte dere å komme forbi veisperringene da?* Jeg var litt lur, jeg kvittet meg med ID kortene. Når du er kona til politi har du kort med bilde, jeg brukte bildet til mannen min. Jeg kunne ikke vise identitetskortene våre. Jeg brukte bildet jeg hadde av mannen for å komme meg unna. Vet du hva, disse menneskene de er slemme, alle var slem den gangen. Men disse veisperringene du snakker om, de hadde de for å se hvem som forlot. Hvis det var flere mennesker i bilen, måtte de stoppe den og ta ut noen og drepte dem. Disse militsene de var, jeg vet ikke, de var kjempe slem. Å se dem i ansiktet, når de drepte en person, de ble nesten gal. De så ikke ut som et menneske da.

Da vi kom til Gitarama, det er hvor vi var, ble vi huste hos en pensjonist. *Kjente dere dem?* Nei, han var kjent av den familien vi flyktet sammen med. Ja, vi var der mens mannfolkene gikk tilbake på jobbene sine, hvis det var jobb jeg vet ikke. Vi hadde det ikke bra der heller, det var mye kritikk. Men på den andre siden så forstår jeg dem. Det var press fra militsene, for de ville vite hvem som hadde kommet til hvem. Og de kom for å se. Hvis de vet at du har huset noen som tilhører fienden, da kunne de drepe

hele familien. De måtte være 100 % sikker på at de personene de hadde i hjemme ikke skapte noe problem. Jeg vet ikke om de stolte på oss, fordi vi kom fra et området hvor folket var blandet. Vi hadde ikke rasisme hos oss, vi kunne leve sammen med hvem som helst å vi kunne gifte oss med alle. Det var vanskelig å vite hvem som var hutu og hvem som var tutsi. Når de snakker om hutu og tutsi så ser jeg på dem som dum. For oss hadde spilte det ikke noen rolle, for folk er jo det samme både i fattigdom og i rikdom. Så de stolte ikke på folk fra vår region.

Vi kommer fra samme land, men vi ser forskjellig ut. Kanskje den eneste tingen som reddet oss var mannen min siden han hadde jobbet lenge og med mange. Jeg var litt lur, jeg måtte spørre om det var noen som var venn med han. Det var slik jeg gjorde det, de kunne hjelpe oss. Det var en som sa til meg: Nei jeg har ikke plass men jeg har en åpen bil hvor dere kan stå bak å holde dere fast. Det var en varebil eller noen sånt. Jeg sa: Det gjør ingenting for oss, bare vi får være med. Lagre det du skal ha i bilen, så kan vi sitte over det.

Den eneste strategien jeg har lært meg, er å ikke tenke på det som har skjedd for å få livet til å gå videre. Jeg strevde mye. Jeg vet ikke om jeg har traumer enda, når det kommer sterke situasjoner trekker jeg meg tilbake, fordi jeg vil ikke stå i dem. Jeg vet ikke hvor jeg hentet energi fra, jeg prøvde å beskytte barna mine så godt jeg kunne. Når jeg var på en plass å jeg så at det ikke gikk å være der lengre, måtte jeg si til barna mine; vent her sammen, jeg skal ut, så kommer jeg tilbake. Og det gikk. Jeg var kjempe strek. I den familien hvor vi var sist, jeg husker de spurte om vi kunne betale penger for mat. Jeg hadde jo ingenting. Jeg hadde penger på konto, men jeg kunne ikke gå i banken. Disse mannfolkene stjal ting for å kunne overleve. Men jeg hadde ingenting. Før vi forlot den familien vi bodde med sa jeg til dem; kanskje jeg kunne få en regning hos dem så kunne jeg betale når jeg får muligheter til å betale. Nei, det godtok ikke det. De som var venn med mannen min prøvde å følge med oss selv om det var krig, de prøvde å følge med hvordan det gikk med oss og om vil levde eller ikke.

Jeg snakket med en venn av mannen min og sa til han at jeg ikke hadde penger, han spurte en venn av han igjen, og han hadde 5000 i lommen. Ja, jeg fikk disse 5000 og jeg sa til familien: dere kan få disse pengene, jeg har ikke mer. Kanskje jeg kan betale dere hvis ting ordner seg. Militsene begynte å komme til familien hver dag, og sa at de huset folk de ikke stolte på, de kom til å ødelegge oss og vi måtte finne en annen vei å gå. Jeg vet ikke hvor jeg hentet krefter. Militsene sa at de skulle se på mine barn, å se om det var noen av dem som lignet på tutsier, de skulle bort og så skulle de beholde

de som lignet mer på hutuene. Jeg sa; nei dere gjør ingenting, jeg skal passe på alle. Jeg måtte gå for å finne en løsning. Først gikk jeg på kommunehuset, jeg snakket med ordfører. Jeg sa; nå får jeg problemer i ditt område, jeg må gå å finne en annen plass vi kan bo, og du skal passe på alle mine barn. Jeg hadde fire barn med meg. Jeg sa til han; du må passe på mine fire barn mens jeg finner en annen plass, så kommer jeg å henter dem. Jeg så en militærbil som kjørte så jeg stoppet dem å viste identitet å sa til dem at de måtte hjelpe meg. Vi dro til en annen plass i Gitarama, en plass hvor folk ikke var blitt drept. De ble samlet på denne plassen. Der var det noen misjonærer og biskoper, men til slutt drepte de biskopene også. De hadde ikke plass til oss, det regnet å biskopene sa; du kan ikke bo ute i regne med barna. Jeg tenkte; hva skal jeg gjøre? Nei, istedenfor at vi skal dø der ute, skal jeg dra tilbake å hente barna mine. Hvis vi får mat, det er bra, hvis ikke så må vi dø her. Ja, jeg gikk tilbake og hentet barna mine. Men vi stoppet ikke der, på vei så jeg en militærbil, en mann som var venn med mannen min. De gikk på samme skole. Vi fikk være med han isteden. De huset oss i et annet område, men det var ikke trygt der. Når vi kom på en plass, vi fikk beskjed om at vi måtte flytte igjen. Men de hadde mange militære som var skadet, så jeg begynte å pleie dem så vi kunne få mat.

I Kigali der var det kaos, noen mistet makt og noen tok over, andre måtte fullføres å sann. Vi fikk vite at RPF hadde tatt over byen, og vi måtte flykte langt unna. Det var ikke noe luksus der vi var, vi hadde ikke noe å sove på og lite mat. Han mannen som hadde hjulpet oss var veldig snill: Dere kan få være sammen med familien min. Vi stolte på han, han hadde en kjempestor varebil. Når soldatene nærmet seg tok han oss med seg og vi kjørte mot Kibuye. Frankrike hadde kommet i landet og, jeg vet ikke hva det kalles på norsk, men de hadde kontroll over et område hvor de kunne beskytte befolkningen uten å involvere seg i krigen. Franskmennene hadde tatt over område Kibuye for å ta imot folket som var blitt drevet på flukt i sitt eget land. I dette område kunne man føle litt trygghet. Når du kom i dette området kunne du puste litt, sjansen var mye mindre der for å ikke bli drept. Her møtte jeg min mann igjen, han gråt nesten når han så oss. Han spurte meg: Kan du snakke fransk? Jeg sa: Nei, nå har jeg blitt dum, jeg kan ingenting. Så når vi kom inn i det franske området tenkte vi at vi er berget, vi dør ikke. Vi bodde hos en familie der, hvor vi fikk mat og drikke og klær. De to politimennene som hadde berget oss fra Kigali, de var i live. De brukte å stikke innom hos oss og hilse.

Har du lyst til å reise tilbake? Jo, jeg har lyst, men jeg tar det med ro. Gjenværende familie i Rwanda råder oss om å vente. Du vet ikke hvem som kan gjøre noe mot deg i Rwanda. Det er mye sjalusi. De spør hvor du bor, hvor lenge har du vært utenfor, hvorfor kommer du ikke tilbake? Når du ikke kommer tilbake tror de at du har gjort forbrytelser under krigen selv om du ikke har gjort det. De kan se på oss som en fiende, noen som er imot deres politikk.

Vedlegg 5

Intervju

Dato: 24.03.2014

Født: 1960

Kjønn: Mann

Religion: Katolikk

Etnisitet: Hutu

Bosted: født og vokst opp i Butare

Jeg er født 20. januar 1960. Jeg er født i Rwanda, en plass som heter Gakoma (Butare) sør i Rwanda. Jeg studerte på barneskolen fra 1966 frem til 1973. Etter barneskolen studerte jeg mellom grunnskolen og videregående (ungdomsskole) i Butare. Det heter Petiseminer. Det var en skole for spesielle folk, prester. Vi lærte latin, geografi, matematikk, det var allmennfag. Etter det kunne man velge å gå videre på presteskole å bli prest eller universitetet. Jeg valgte å gå på universitetet frem til 1986. Da studerte jeg på landbruksfakultet. 1983 va det bachelorgrad. Fra 1983 til 1986 ble jeg sivil agronom (landbruk). De jobber med jordbruk, vi sier også ingeniør. Når jeg var ferdig fikk jeg jobb i nord på et landbruksprosjekt i Byumba. Fra 1986 frem til 1992. Det er viktig fordi krigen startet i Byumba da jeg jobbet der. Her jobbet jeg med bønder. Jeg hadde ansvar for et landbruksprosjekt som var finansiert av et fond for jordbruk, den afrikanske bank for utvikling og internasjonal bank for landbruk (Italia). Jeg jobbet med jordbruk, hjalp bønder å sette potet og korn. Gjødsling for å øke avling/produksjon. Det var så spennende. Jeg jobbet med dette fra 1986 til 1992.

Krigen startet 1. oktober 1990. Jeg giftet meg 1. september 1990, en måned før krigen startet. Jeg kom fra sør, men jeg jobbet i nord. Jeg giftet meg med en dame som kom fra sør, hun var lærer. Da vi giftet oss flyttet vi sammen og bodde i Byumba. En måned etter vi hadde giftet oss startet krigen. Krigen startet lenger nord enn der vi bodde. Vi var heldig. Hadde krigen startet nærmere oss hadde vi blitt tatt etter kanskje to tre dager. Krigen startet i savannen, 1. oktober. Jeg var på reise i Kigali, og jeg hørte at RPF hadde angrepet Rwanda. Men jeg visste ingenting om hva som skjedde, jeg ante ingenting. Så da jeg kom til Byumba, det var på kvelden. De stoppet alle folk, folk

kunne ikke gå, jeg husker ikke hva det heter på norsk. Når krigen startet måtte folk holde seg hjemme, de kunne ikke gå ut av huset på grunn av sikkerhet. Jeg husker ikke hva det heter på norsk. Fra kl. 7 til kl. 18 måtte vi være hjemme, det var bare militære som kunne gå rundt.

Da krigen startet i nord, søkte de hjelp. Det var informasjon om at Rwanda var angrepet. Det ble militærleir i Byumba. De begynte å samle folk for å hjelpe de menneskene som var i krigsområdet. Vi som jobbet med landbruksprosjekt vi hadde bil. Vi måtte låne ut noen biler fra landbruksprosjektet for å hjelpe militære. En venn av meg døde på grunn av en mine, han kjørte på en mine som eksploderte og døde med en gang. Det var 24. oktober. RPF var så sterke i første omgang. Det Rwandiske militæret organiserte seg og klarte å kjempe mot dem og drive dem tilbake. Det var 31. oktober 1990. RPF ble drevet tilbake til Uganda. De tenkte at de måtte angripe fra andre steder. 1. november 1990 angrip de rundt 25 km fra Byumba, hvor jeg drev med planting av potet. Da var målet deres å ta Bymnba. Heldigvis kom det soldater fra andre områder som forsøkte å stoppe RPF. De klarte på nytt å drive dem tilbake. Etter dette startet geriljakrigen. Gerilja betyr at du ikke vet hvor de kommer til å angripe. De kan sove og komme på morgenen å kaste granat og trekke seg tilbake. Det var taktisk.

Jeg jobbet i Byumba sammen med bønder som ble drevet på flukt fordi det var krig. Rwandiske soldater jobbet hele tiden med å få RPF til å trekke seg unna. Jeg dro hele tiden tilbake for å hjelpe bønder med å sette potet. Hver dag prøvde jeg å dra til Byumba å hjelpe dem. Vi jobbet mye med å prøve å hjelpe folk, men det varte ikke så lenge. 5. juni 1992 kom RPF på natten og angrep Bymba. Jeg jobbet i hovedstaden da. Jeg fikk barn den 24. juni 1991. RPF angrep hele tiden Byumba, men vi prøvde å jobbe som vanlig fordi de Rwandiske soldatene kjempet mot dem. De Rwandiske soldatene var veldig strek. I 1992 angrep geriljaen Byumba. Konen min skulle ta injeksjon, hun hadde malaria så hun skulle ta sprøyte hos en sykepleier i nærheten av oss. Da hun gikk ut hørte hun bomber. Hun sprang tilbake til oss. Det var masse folk som flyktet fra byen. RPF skulle ta militærleiren. Heldigvis hadde jeg en sjåfør som jeg jobbet sammen med i jordbruksprosjektet, han hentet bil som vi fikk sitte på å flyktet et stykke unna krigsområdet. Vi dro ikke så langt, vi skulle vente å se om de rwandiske soldatene klarte å skyve ut RPF. Vi var der i rundt to dager. RPF klarte å okkupere den nordlige delen av landet (Byumba). RPF fikk da en administrasjon der. Fra juni ble det krigsområde i Byumba, vi flyktet der i fra til Kigali. Kontoret for det jordbruksprosjektet jeg jobbet med ble flyttet til Kigali. Vi jobbet fra Kigali til Byumba. Vi kjørte med bil. Dette var

fra juli 1992 frem til desember. Vi pendlet fra Kigali til Byumba. Det var uro hele tiden, masse bomber og granater. Folk som hadde blitt drevet ut på flukt ble installert i flyktningeleir i nærheten av Kigali. Det var vanskelig for dem som måtte bo i flyktningeleirene. De hadde ingenting å spise. De forsto ingenting. De måtte gå ut å låne penger. Heldigvis, det var noen venner av meg som lånte meg 25 000 rwandiske kroner som jeg kunne bruke til å kjøpe mat i denne perioden. Når RPF angrep ble befolkningen veldig frustrert, de drepte alle på veien. Uansett om det var sivil befolkning eller militære. Masse folk flyktet. Heldigvis, i desember 1992 fikk jeg ny jobb. Jeg ble nestleder for et risprosjekt. Det var på en måte en risfabrikk. Vi produserte ris som vi kunne selge og få inntekter. Jeg hadde rundt 50 ansatte. Når jeg fikk denne jobben flyttet vi til Rwamaganan (Kibungo), men det var ikke så langt unna den nasjonale parken hvor det også var krig. Det som var spennende var at vi skulle gå på anbud (konkurransen). Folk som produserte ris kunne gå på anbud. Det meste av risen som ble produsert ble spist av militære. Det var forskjellige risprosjekter som skulle konkurrere. Så vi sendte ris til militærleie med bil, så skulle staten betale oss. Da kunne jeg få inntekter og penger til mine ansatte. Det var veldig spennende marked. Jeg kunne sende faktura til staten.

I 1991 ble det opprettet flere parti, MRND, MDR, PSD, PL og CD. Jeg var medlem av PSD, Parti Sosial Démokrat. Det som var interessant, for eksempel landbruksministeren var leder for partiet PSD. Han hadde jobbet for Habyarimana før, men han gikk ut og ble i opposisjon. PSD var et intellektuelt parti som hadde et bra program så jeg meldte meg inn. Jeg meldte meg inn på grunn av kjennskap, de som kjente meg i det området nominerte meg som nestleder for risfabrikken. På den måten ble jeg nevnt som nestleder. Jeg jobbet for partiet fra januar 1993 til april 1994. I dette området var situasjonen annerledes, det var konflikter og spenning mellom hutu og tutsi. Det var mange tutsier som bodde her. De ønsket at RPF skulle ta makt, kanskje de ville ha endringer. Det var februar 1993, da kom RPF og tok store deler av området. De skulle tvinge den Rwandiske regjeringen til forhandlinger.

Det som var spennende var at det kom flere parti, så det skulle velges ny ordfører i kommunen. MRND ville hele tiden ha sine folk, og andre parti ville ha sine folk – det var en maktkamp. Vi så at situasjonen forandret seg, men man visste aldri at folk skulle drepe. Etter 1992 ble det fredsforhandlinger i Tanzania, i Arusha. Presidenten prøvde å bli enige med de andre for å få fred. Det som jeg ser, uansett, Habyarimana var opptatt med å få fred, slutte krigen. Men de andre gikk bak ryggen

hans, de lurte han. Etter min mening jobbet han for å få fred. Jeg husker en gang jeg pratet med han, det var en søndag, han var på besøk i mitt område. Han snakket om at det var så trist med krigen, han sa at han ønsket fred. Han var opptatt av å finne fred. Men, det som var dumt, de som var i opposisjon, de ble ikke likt av de som hadde makten, MRND. De var redde for at de skulle miste makten. Jeg var i opposisjon med PSD, så jeg ble ikke likt av MRND. Ordføreren i kommunen var MRND, jeg var PSD. Han likte ikke det, selv om vi kunne prate sammen, så han på meg som en trussel.

Da presidenten ble drept, 6. April 1994, var det katastrofe. Det var påskeferie. Jeg var på besøk på hjemplassen min (Butare), da jeg kom tilbake på kvelden kl 20.00. begynte Interahamwehamwe å drepe folk. De ble frustrert. Interahamwehamwe begynte å drepe folk i den kommunen som vi bodde i. Politimester (gendarmerie) var min venn og kom fra Butare. Da folk begynte å drepe kom han for å hente risbilene med politi for å stoppe folkemord, men han klarte det ikke. Han var veldig engasjert for å stoppe folkemordet. Presidenten ble drept 6. april, så ble statsministeren drept 7. april og så ble de som var leder for PSD ble også drept. Det var forferdelig. Mine kollegaer var blitt drept, hva gjør vi? Ordføreren begynte også å jage folk, og drepe folk. Jeg var hutu, men jeg var i opposisjon, så jeg fikk vite at ordføreren skulle drepe meg. Han hentet Interahamwehamwe folk for å få hjelp til å drepe de som var i opposisjon. Jeg fikk militære hjem til meg, de var forsiktig. Jeg fikk vite at jeg var nr. 2 av de som skulle drepes, jeg var redd. Gendarmerie skulle evakuere dame og barn og andre til sikkerhetsområde. De skulle evakuere folk i sikkerhet fra Kibungo til Butare, da kunne politiet kjempe mot RPF. Det var 11. april da gendarmerie skulle evakuere familiene. Kona til politimesteren ringe meg og fortalte at de skulle dra til Butare. Jeg sa til min kone at hun kunne dra med barna, heldigvis hun sa til meg at hun ikke kunne dra uten meg. Jeg sa det var greit, jeg tok tre biler fra risfabrikken og tre familier som jobbet med meg. Vi dro med gendarmerie eskorte. Gendarmerie dro i den fremste bilen, vi i midten og de andre familiene bak oss. Vi dro fra Kibungo til Kigali. På veien så vi hvordan Interahamwehamwe drepte over alt, de drepte folk på gata og brente husene deres. De stoppet oss og prøvde kaste granater inn i bilen. Hvis vi ikke hadde hatt gendarmerie eskorte hadde vi blitt drept. Det var en familie som hadde en tutsidame med seg i bilen. De spurte hvor vi skulle dra med denne tutsidamen. Hvis vi ikke hadde gendarmerie som satt dem på plass hadde vi blitt drept. Vi klarte å komme oss til Kigali og så videre til Butare. Der var det fredelig rundt 11. april. Jeg bodde hos broren min i Butare fra april til juni. Fra 11. april til 19. april var det fredelig i Butare. 19. April var det noen

som kom til Butare og holdt tale, og etter det begynte folk å drepe. Det var så forferdelig. I Butare var jeg ikke i like stor fare fordi det var ikke så mange som kjente meg og de visste ikke at jeg hadde vært medlem av et opposisjonsparti. I Kibungu ville jeg ha blitt drept. Min familie bodde lengre sør i Butare, jeg kunne ikke dra å besøke dem fordi det var veisperringer. Jeg ønsket å dra på besøk til dem, men jeg kunne ikke dra på besøk. Så vi bodde sammen med broren min som jobbet på universitetet.

Etter folkemordet hadde startet i Butare begynte RPF og intensivere og angripe, de var overalt. Folk døde hver dag, de visste hvor tutsiene var så de kom å drepte dem. Etter april og mai kom RPF og angrep Butare i slutten av juni. Da flyktet vi fra Butare også. Den eneste veien vi kunne flykte var mot Zaire. Vi flyktet i slutten av juni til Gikongoro, så dro vi derfra til Kangogo og derfra til en flyktningeleir lenger nord i Zaire. Fra juni 1994 frem til november 1996 gikk vi gjennom skogen.

Alle partiene hadde sine tilhengere og de hadde sine ungdomsparti. Partiene brukte ungdommene til å forsvare sin makt. De forskjellige partiene hadde dannet ungdomsgrupper som ble mest involvert i folkemordet. De brukte ungdommene til å drepe motstanderne. Noen gang plyndret de, dette var ungdommer som ikke hadde noe. Hvis du gikk rundt med penger var det farlig. De kunne drepe deg for å få pengene. Det var veldig farlig. Det var fattigdom, det var sjalusi, og det var maktspill. Det er sammensatte ting. Det var mye frustrasjon da presidenten ble drept, og partiene ville sikre seg makten.

Vi flyktet til Zaire, og president Kagame likte ikke at intellektuelle folk oppholdt seg i de områdene. Vi var en trussel mot hans makt. Det var også ungdommer som var der, han var redd for at de skulle organisere seg og krige mot han. Derfor fant han mulighet til å angripe flyktningeleirene i Kongo. Han angrep 1. Oktober 1996. Han tvang noen til å dra tilbake til Rwanda. Vi gikk inn i skogen og vandet gjennom skogen. Vi levde et år i skogen. Vi ble flere ganger rådet om å dra tilbake til Rwanda. Men vi sa nei, vi var utdannet så de vil drepe oss der, vi vil heller dø i skogen enn å dra tilbake til Rwanda. Noen valgte å dra tilbake til Rwanda, men vi ville ikke det. Min kone sa: nei, hvis noen dreper deg skal jeg begrave deg her i skogen, men vi skal gå sammen. Vi gikk i skogen dag og natt, vi hadde en liten jente på ryggen. Vi manglet mat, så hun døde. Vi begravde henne i skogen. Etter vi hadde begravd henne ble min kone syk og fikk vondt i ryggen, hun kunne ikke gå. Vi var midt i skogen, det var veldig varmt. Jeg fant litt tørrfisk som vi kunne spise. RPF gikk etter oss og drepte folk rundt omkring. Det var en kongolesisk lege som hjelpe oss, hun gjemte oss og min kone fikk medisin. Hun sa; hvis

jeg sender dere til Rwanda har dere ikke sjans, dere blir drept. Jeg skal prøve å hjelpe dere å få dere til det andre Kongo. Der var det heller ikke noen rolig situasjon, det var krig der. Vi ble sendt videre til den sentral afrikanske republikk. I 1997 var det andre som hadde flyktet som også var der. FN, UN, RCE kom og tok intervju av flyktingene. Jeg kom blant de siste. Etter intervjuet plukket de ut rundt 60 stykker som fikk bo i flyktingeleirene. Vi bodde der i et år. Det skjedde en hendelse der også, det var noen militære som drepte en politisk mann i den sentralafrikanske republikk. FN skulle beskytte oss, de delte oss i tre. Noen kom til Norge, andre til Sverige og noen til Danmark. 26. mai 1998 kom vi til Norge. Rwandiske militære var hele tiden på jakt etter folk som hadde flyktet. Enten de var intellektuelle, eller kanskje de var blant folkemorderne.

Vedlegg 6

Hutuekstremistenes (regjeringens og FARS) fiender:

- Tutsier som hadde flyktet
- NRA (den ugandiske hæren)
- Tutsier i Rwanda
- Hutuer som var misfornøyde med det regjerende regime
- Arbeidsløse folk i og utenfor Rwanda
- Utlendinger som var gift med kvinner som var tutsi
- Kriminelle som var på flukt (fra loven)

Fiender av RPF:

- Sivile hutuer som var lojal mot Habyarimana og regjeringen
- Medlemmer av opposisjonspartiene
- MRND, regjeringen, FAR, Habyarimanas hær
- Tutsiene som ikke hadde flyktet mellom 1959 og 1973: RPF kunne ikke stole på dem og drap av disse tutsiene kunne tilskrives myndighetene.
- Intelligente tutsier

Vi ser at RPF og hutuekstremistene hadde enkelte felles fiender, som opposisjonsmedlemmer (moderate hutuer) og rwandiske tutsier.

Vedlegg 7

Kigali (hovedstad):

Overgripere	Ofre	Kjennetegn/motiv
Regjeringshæren, presidentgarden og borgervernsgrupper (hutusivile, Interahamwe)	Politisk opposisjonelle, intellektuelle, moderate hutuer og tutsier	Politiske motiverte drap som var systematisk organisert fra statsnivå som rammet begge grupper.
Interahamwe (og andre borgervernsgrupper med rekrutterte hutusivile)	Tutsier og moderate hutuer	Omfattende og kaotisk massakrer i stor skala.
Sivile hutuer som ikke er medlemmer av borgerverngrupper	Hutuer og tutsier	Motivert av fattigdom, misunnelse og mulighet til berikelse. Plyndret velstående nabolag
Burundiske hutuflykninger	Tutsier	Motivert av hat, hevn og frykt. Deltagere på flykt fra krig og folkemord i nabolandet
Interne flyktninger fra nord	Tutsier	Motivert av hat, hevn, frykt og sosial misnøye. Deltagere på flukt fra borgerkrigen i nord.

400

⁴⁰⁰ Mellerud, 2012: 119.

Vedlegg 8

Bugesera (ruralt område sør i landet)

Overgripere	Ofre	Kjennetegn/motiv
Regjeringshæren og borgevernsgruppene (interahamwe)	Tutsier	Systematisk massakrer tutsier, ofte i sammenheng hvor tutsiene maktet å gjøre motstand mot sivile drap
Hutubønder	Tutsier	Massakrer av tutsier i hutubøndenes lokalsamfunn motivert av propaganda og frykt for en RPF (eksil-tutsier) seier.
Internfordrevende hutubønder	Tutsier	Motivert av hat, hevn, frykt og sosial misnøye. Sivile deltagere på flukt fra krig og befolkningspress

401

⁴⁰¹ Mellerud, 2012: 120.

Vedlegg 9

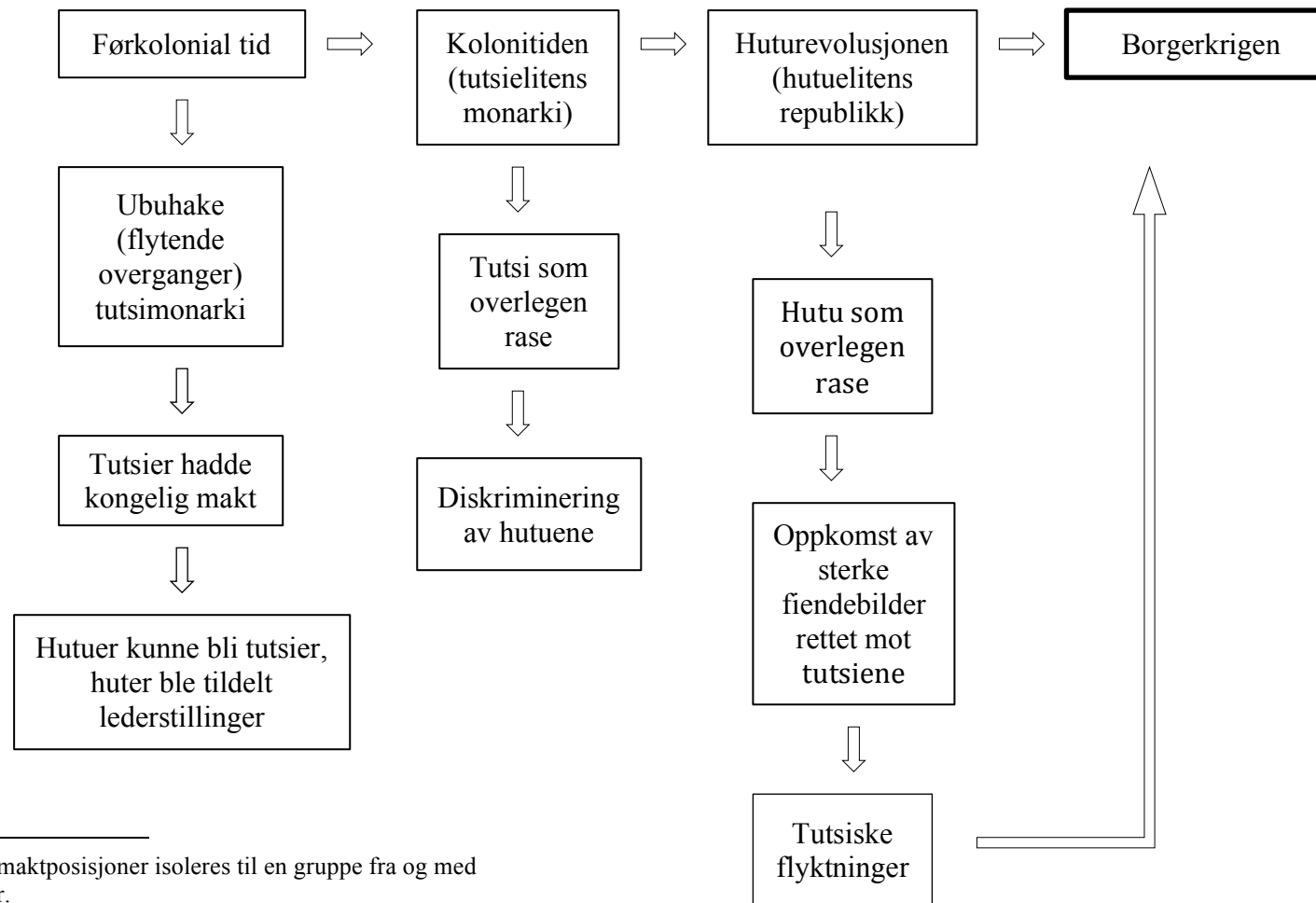
Nordvest (Kanama kommunen)

Overgripere	Ofre	Kjennetegn/motiv
Nordlige hutuer (abakiga)	Sørlige hutuer	Systematiske massakrer motivert av historiske og politiske årsaker
”	Nordlige hutuer (abakiga)	Nordlige hutuer massakrer hverandre motivert av befolkningspress, sosial misnøye, tvang og frykt
”	Tutsier	Systematisk massakrer av tutsier motivert av politiske agendaer, krig og frykt
RPF (eksil- tutsier fra Uganda)	hutusivile	Systematisk massakrer utført av væpnet gruppe. Motivert av ordre, krig, bekjempelse for likestilling og maktovertakelse.

402

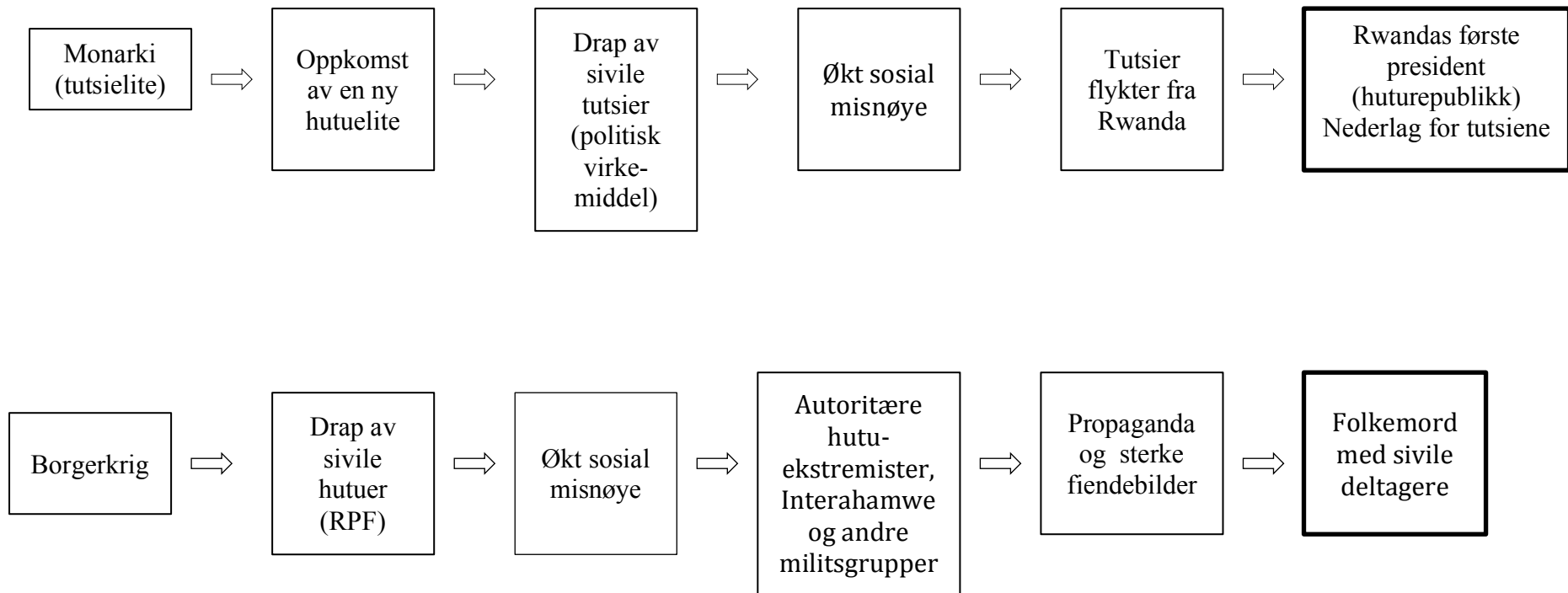
⁴⁰² Mellerud, 2012: 121. Nordlige hutuer foraktet sørlige hutuer som hadde sluttet seg til tutsimonarkiet. Senere politisk konflikt under styret av president Kayibanda. Han var i en konstant maktkamp med nordlige hutuer, maktkampen endte med Habyarimanas statskupp i 1973 (nordvestlig hutu)Mellerud, 2012: 9, 105,06,13.

Vedlegg 10¹

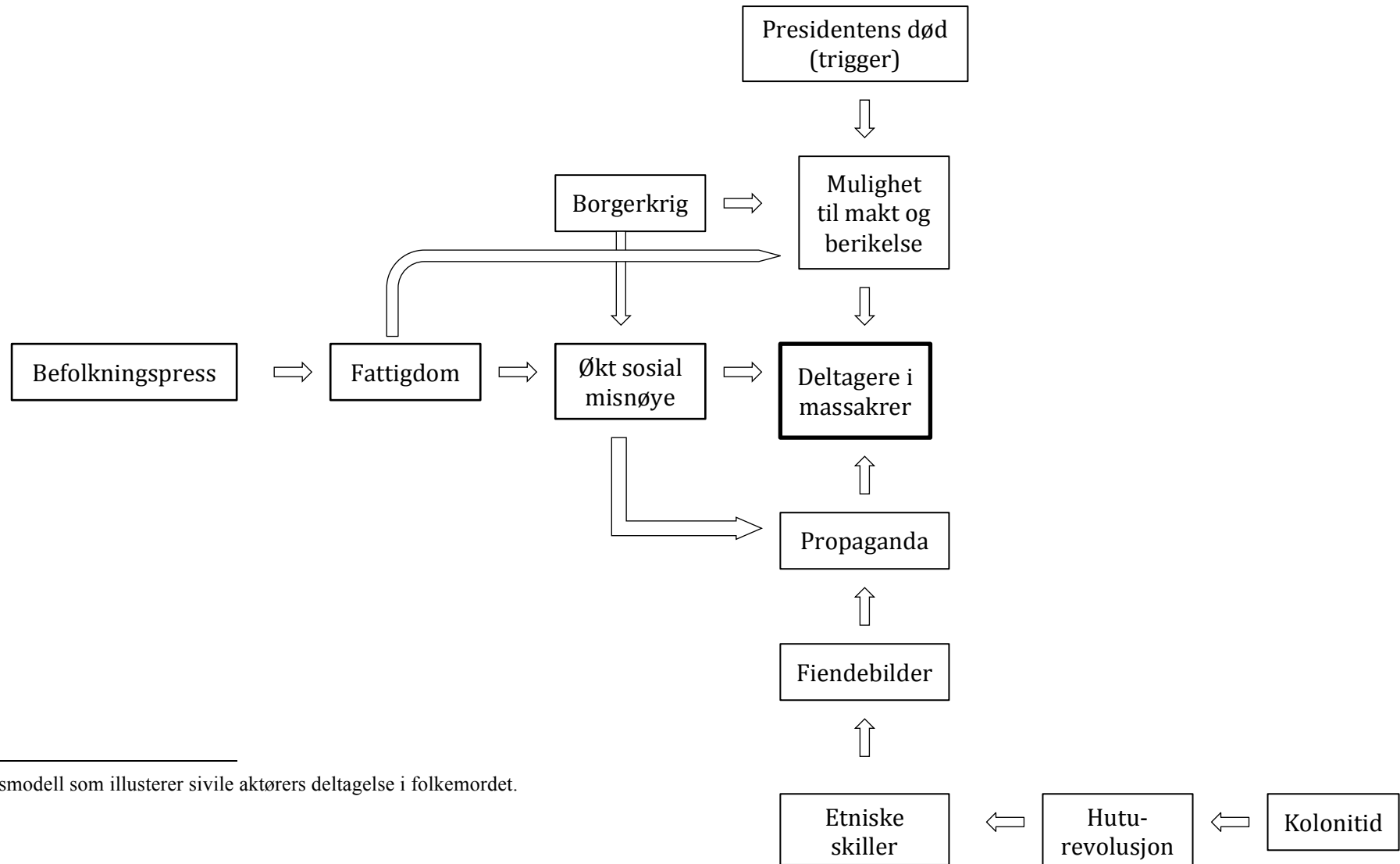
¹ Illustrerer hvordan maktposisjoner isoleres til en gruppe fra og med kolonitiden og utover.

Vedlegg 11¹

¹ Sammenligning som illustrerer årsaker til sterkt skille mellom hutuer og tutsier i forkant av folkemordet og revolusjonen. Folkegruppene reagerer annerledes på fratagelse av maktposisjoner og politisk vold rettet mot sivile

Vedlegg 12¹

¹ Årsaksmodell som illustrerer sivile aktørers deltagelse i folkemordet.